

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

УДК 342.537.3:342.537.4

БУГАЙКО ЮЛІЯ ОЛЕКСІВНА

**ДИСЕРТАЦІЯ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 – Право)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю.О. Бугайко**

Науковий керівник: **Лук'янець-Шахова Валентина Станіславівна**, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2022

АНОТАЦІЯ

Бугайко Ю. О. Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2022.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню конституційно-правових основ лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. Сформульовано низку теоретичних положень та практичних пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання й організаційного механізму реалізації лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. На основі термінологічного аналізу предметного поля лінгвістичної експертизи законопроектів здійснено розмежування термінів «*лінгвістична експертиза законопроектів*» та «*редакційне опрацювання законопроектів*» у контексті законодавчої процедури й обґрунтовано доцільність використання терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*» для позначення всебічного мовознавчого дослідження законопроектів. Окреслено структуру відносин, пов'язаних з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів. Розкрито зміст функцій лінгвістичної експертизи законопроектів. На основі теоретичних положень про конституційно-правові відносини визначено ознаки лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правової науки. Здійснено огляд генези наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, що слугують теоретико-методологічною основою лінгвістичної експертизи законопроектів. Встановлено, що виникнення досліджень різних аспектів лінгвістичного аналізу законодавчого тексту відбувається у контексті розвитку юридичної лінгвістики. Методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів сформовано з позиції постпозитивістського праворозуміння у конституційному праві, яка становить

систему різнопорядкових за своїм змістом і формою принципів та методів конституційно-правових досліджень, що дають можливість отримати найбільш повні, об'єктивні й достовірні знання про предмет дослідження.

У дисертаційній роботі розкрито та уточнено зміст структурних елементів механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів. Здійснено огляд наукових підходів до класифікації лінгвістичної експертизи законопроектів. Запропоновано авторську класифікацію лінгвістичної експертизи законопроектів за характером мовної помилки у законодавчому тексті. Виокремлено структуру суб'єктного складу лінгвістичної експертизи законопроектів та здійснено аналіз правового статусу кожного виду суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів. Надано пропозиції щодо встановлення кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Окремий акцент зроблено на порядку підготовки експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Надано пропозиції щодо запровадження системи навчання, стажування та атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. На підставі аналізу теоретичних і практичних аспектів процедури проведення експертиз законопроектів окреслено перебіг проходження законопроектів лінгвістичної експертизи у межах законодавчої процедури в Україні. Особливу увагу автор звертає на відсутність у нашій державі нормативно-правового закріплення уніфікованого алгоритму проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та наголошує на необхідності розроблення і затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, яка закріплюватиме основні принципи та технологічні етапи її проведення, а також методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз законопроектів. З урахуванням теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту та законодавчої техніки автор надає рекомендації щодо визначення методологічних принципів та впорядкування технологічних етапів проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Здійснено аналіз та систематизацію положень нормативно-правових актів з питань лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. Виявлено позитивні та негативні аспекти правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, а також сформульовано пропозиції щодо усунення останніх. Розглянуто практику зарубіжних держав (Німеччини, Франції, Чехії, Польщі, Канади і Росії) та Європейського Союзу у сфері лінгвістичного супроводу законотворчої роботи. Зроблено висновок про те, що лінгвістична експертиза законопроектів виступає основною формою лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу в більшості розвинених держав. Акцентовано увагу на тому, що лінгвістичне забезпечення законодавчого процесу в зарубіжних країнах характеризується наявністю належної правової регламентації технологічної процедури проведення лінгвістичних експертних досліджень законодавчого тексту. Висвітлено діяльність зарубіжних науково-дослідних установ з питань автоматизації лінгвістичного аналізу законодавчих актів та обґрунтовано необхідність розроблення хмарного програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні у контексті Концепції Національної програми інформатизації. Насамкінець у дисертації сформульовано низку пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Ключові слова: експертиза законопроектів, лінгвістична експертиза, редакційне опрацювання, законодавча процедура, законопроектування, мова актів, лінгвістичне забезпечення законотворчості, аналітичне забезпечення роботи парламенту.

ABSTRACT

Buhaiko Y. O. – Constitutional and legal foundations of linguistic examination of draft laws in Ukraine. – *Qualifying scientific work as manuscript copyright.*

Thesis for the degree level of Philosophy Doctor in Law in the specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2022.

The dissertation is devoted to the complex research of the constitutional and legal foundations of linguistic examination of draft laws in Ukraine. A number of theoretical provisions and practical proposals for improving the legal regulation and organizational mechanism for the implementation of linguistic examination of draft laws in Ukraine have been formulated. Based on the terminological analysis of the subject field of linguistic examination of draft laws, a distinction is made between the terms «*linguistic examination of draft laws*» and «*editorial elaboration of draft laws*» in the context of the legislative procedure, the expediency of using the term «*linguistic examination of draft laws*» to denote a comprehensive linguistic study of draft laws is substantiated. The structure of relations related to the linguistic examination of draft laws is outlined. The content of the functions of linguistic examination of draft laws is revealed. On the basis of theoretical provisions on constitutional and legal relations, the features of linguistic examination of draft laws as an object of constitutional and legal science are determined. The genesis of scientific researches of domestic and foreign scientists, which serve as a theoretical and methodological basis of linguistic examination of draft laws, is reviewed. It is established that the emergence of research on various aspects of linguistic analysis of the legislative text occurs in the context of the development of legal linguistics. The methodology of research of linguistic examination of draft laws is formed from the position of post-positivist legal understanding in constitutional law, which is a system of different in content and form principles and methods of constitutional law research, which allow to obtain the most complete, objective and reliable knowledge.

In the dissertation the content of structural elements of the mechanism of providing linguistic examination of draft laws is revealed and specified. A review of scientific approaches to the classification of linguistic examination of draft laws is reviewed. The author's classification of linguistic examination of draft laws according to the nature of language error in the legislative text is proposed. The structure of the subject composition of the linguistic examination of draft laws is singled out and the analysis of the legal status of each type of subjects of the linguistic examination of draft laws is carried out. Proposals are made to establish qualification requirements for experts in conducting linguistic examination of draft laws. Particular emphasis is placed on the procedure for training experts in the linguistic examination of draft laws. Proposals for the introduction of a system of training, internships and certification of experts on the linguistic examination of draft laws are provided. Based on the analysis of theoretical and practical aspects of the procedure of examination of draft laws, the course of passing the draft laws of linguistic examination within the legislative procedure in Ukraine is outlined. The author pays special attention to the lack of normative and legal consolidation of a unified algorithm for linguistic examination of draft laws in our country and emphasizes the need to develop and approve a methodology for conducting linguistic examination of draft laws, which will establish the basic principles and technological stages of its implementation. certain types of linguistic examinations of draft laws. Taking into account the theoretical provisions of linguistic analysis of the text and legislative techniques, the author provides recommendations for determining the methodological principles and streamlining the technological stages of linguistic examination of draft laws in Ukraine.

The analysis and systematization of the provisions of normative legal acts on the issues of linguistic examination of draft laws in Ukraine has been carried out. Positive and negative aspects of legal regulation of linguistic examination of draft laws have been identified, as well as proposals for eliminating of negative ones have been formulated. The practice of foreign countries (Germany, France, the Czech Republic,

Poland, Canada and Russia) and the European Union in the field of linguistic support of legislative work is considered. It is concluded that the linguistic examination of draft laws is the main form of linguistic support of the legislative process in most developed countries. Emphasis is placed on the fact that the linguistic support of the legislative process in foreign countries is characterized by the presence of proper legal regulation of the technological procedure for conducting linguistic expert research of the legislative text. The activity of foreign research institutions on automation of linguistic analysis of legislative acts is highlighted and the necessity of developing cloud software for linguistic examination of draft laws in Ukraine in the context of the Concept of the National Informatization Program is substantiated. Finally, the dissertation formulates a number of proposals for improving the legal regulation of linguistic examination of draft laws in Ukraine.

Key words: *examination of draft laws, linguistic examination, editorial elaboration, legislative procedure, drafting, language of acts, linguistic support of law-making, analytical support of the work of the parliament.*

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 10–14.

2. Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 145–166.

3. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження. *Visegrad journal on human rights*. № 3. 2021. С. 23–35.

4. Бугайко Ю. О. Проблеми правового регулювання і практики реалізації механізмів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. *Юридична Україна*. № 5 (221). 2021. С. 13–26.

5. Бугайко Ю. О. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус. *Юридична Україна*. № 6 (222). 2021. С. 6–21.

6. Lukianets-Shakhova, V.; Buhaiko, Y.; Tsvigun, I.; Sokh, K.; Hnatyuk, M.; Spatar, I. The lawmaking linguistic and expert support: European and Ukrainian examples. *Revista Entrelenguas*, Araraquara, V. 7, N. 00, E021113, 2021.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Бугайко Ю. О. Судова лінгвістична експертиза: еволюція та сучасний стан. Лінгвістичні студентські студії: зб. наук. праць. (Вінниця, лют. 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 25–32.

8. Бугайко Ю. О. Юридичний переклад як обов'язкова складова мовної компетенції студента-правника. *Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 21–22 бер. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 43–46.

9. Бугайко Ю. О. Методи лінгвістичного аналізу законодавства: український контекст. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 54–57.

10. Бугайко Ю. О. Лінгвістична філософія як методологічний підхід до проектування та експертизи законів. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 132–135.

11. Бугайко Ю. О. Співвідношення понять «редакційне опрацювання законопроекту» та «лінгвістична експертиза законопроекту». *На перетині мови і права*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до Міжнародного дня рідної мови. (Київ, 19 лют. 2021 р.). Київ, 2021. С. 20–27.

12. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза як спосіб виявлення корупціогенних факторів у проектах нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми запобігання корупції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів і молодих вчених. (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 60–63.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	24
1.1. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні як об’єкт конституційно-правового дослідження	24
1.2. Генеза міжгалузевих наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів	44
1.3. Методологія дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів.....	64
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ	85
2.1. Структурні елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.....	85
2.2. Суб’єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус	99
2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.....	119
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ	137
3.1. Особливості нормативно-правового регулювання і практики реалізації механізмів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні	137

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу.....	151
3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.....	163
Висновки до розділу 3.....	179
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195
ДОДАТКИ.....	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	– Верховна Рада України
ДСТУ	– Державні стандарти України
ЗВО	– Заклади вищої освіти
ЗМІ	– Засоби масової інформації
КМУ	– Кабінет Міністрів України
МВС України	– Міністерство внутрішніх справ України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституційне закріплення в Україні принципу верховенства права свідчить про його засадничу та фундаментальну роль у законодавчій діяльності нашої держави. Це означає, що кожен закон, який ухвалює Верховна Рада України, має відповідати вимогам законності, правовій певності, забороні свавілля, доступу до правосуддя, дотримання прав людини, недискримінації та рівності перед законом. Досягти відповідності національного законодавства переліченим вище вимогам убачається можливим лише завдяки граматично досконалому, структурно узгодженому та доступному для розуміння тексту закону.

На сьогодні, попри виняткову роль української мови у становленні української нації та її правовий статус як державної, зокрема мови актів, текст вітчизняного законодавства сповнений порушень норм сучасної української літературної мови. Приміром, у тексті Основного Закону України закріплені такі кальковані з російської мови лексеми, як *«благополуччя»* поряд з українською лексемою *«добробут»*, *«послання»* замість українського слова *«звернення»*, *«посягання»* замість *«зазіхання»* та інші. Не менш загрозливим для чистоти та зрозумілості мови законодавчих актів є невмотивоване вживання англіцизмів, ряд яких лише збільшується, до прикладу: *«хаб»* замість більш усталеного та зрозумілого слова *«центр»*, *«булінг»* поряд з українською лексемою *«цькування»*, *«неттінг»* замість *«взаємозалік вимог»*, *«офшорна зона»* замість *«безподаткова зона»* тощо. Крім цього, існує проблема роз'яснення положень законодавства, зумовлена громіздкими синтаксичними конструкціями, у яких порушено логічний зв'язок між різними частинами речення.

Також у зв'язку з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на часі постає потреба у ретельному юридико-лінгвістичному аналізі

перекладу актів Європейського Союзу (*acquis communautaire*) на українську мову з метою запобігання помилкам у національному законодавстві.

Прикметно, що у сучасній вітчизняній правничій науці питання залучення лінгвістів до експертного аналізу нормативно-правових актів актуалізується у працях відомих дослідників українського законотворчого процесу, а саме: О. В. Богачової, О. Л. Копиленка, О. Г. Мінкової, Н. С. Погребняк, Р. І. Радейка, Г. В. Рибікової та інших.

Серед авторів, чії наукові праці присвячені різним проблемам юридичної лінгвоекспертології, слід зазначити таких науковців: Л. В. Ажнюк, Н. В. Артикуца, О. І. Бичок, О. І. Білоусова, О. Л. Доценко, С. П. Кравченко, А. В. Красницька, П. Є. Луньо, І. І. Онищук, Ю. Ф. Прадід, Д. Ю. Сизонов, Л. І. Чулінда, Л. І. Шевченко, О. Ф. Юрчук та інші.

Низку актуальних питань мовознавчого забезпечення законотворчості в Україні знаходимо у дисертаційних дослідженнях українських учених: С. П. Кравченка «Мова як фактор правоутворення та законотворення» (2000), З. А. Тростюк «Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України» (2000), Л. І. Чулінди «Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів» (2003), О. М. Данилевської «Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР» (2004), В. Г. Рогожі «Засоби вираження вольової модальності у текстах кодексів України» (2005), П. М. Балтаджи «Юридична мова правозастосовних актів» (2008), О. І. Білоусової «Грамматична специфіка мови українського законодавства» (2010), Л. Л. Бєседної «Мовно-термінологічні проблеми законодавства України» (2015), О. В. Мінченко «Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань» (2019).

Також цінні зауваження щодо правового регулювання статусу державної мови як мови нормативно-правових актів знаходимо у монографії В. П. Колісника «Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-

правові аспекти» (2003) і дисертації Є. В. Ткаченка «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект» (2009).

Серед науковців пострадянського простору різні аспекти мови законодавства досліджували: О. О. Ушаков «Нариси радянської законодавчої стилістики» (1967), В. М. Савицький «Мова процесуального закону (питання термінології)» (1987), Н. І. Хабібуліна «Мова закону і його осягання у процесі мовного тлумачення права» (1996), М. О. Любимов «Конституційне право Росії: лінгвістичний аспект» (2002), І. Л. Петрова «Правовий синтаксис» (2006). Різні аспекти лінгвістичної експертизи нормативно-правових актів у зарубіжних країнах романо-германської правової системи висвітлено у працях М. В. Батюшкіної, Н. В. Белоконь, К. І. Бринєва, М. А. Васильєва, Н. А. Калініної, О. А. Короткової, Є. А. Крюкової, Д. В. Сазонової, Н. В. Судиловської та Є. С. Чернової та інших.

Мовне забезпечення законодавства країн англо-американської правової системи досліджували такі вчені: В. К. Батіа, Б. Бікс, М. Грінберг, П. Гудріч, Й. Майлі, А. Мармор, Д. Меллінкоф та С. Соумс.

Ідеї щодо застосування технологій штучного інтелекту в аналізі юридичних текстів та лінгвістичні методи обробки законодавчих текстів сьогодні активно розвивають такі представники європейської наукової спільноти: А. Абеґ, Л. Біель, Н. Бубенгофер, С. Гофлер, Ф. Фогель, М. Мюллер, Е. Фельдер, Я. Шур та інші.

Визнаючи безперечний внесок наукового доробку вищезазначених авторів у розвиток лінгвістичного забезпечення законотворчості, зауважимо, що на сьогодні в Україні відсутнє комплексне конституційно-правове дослідження засад лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні як важливого етапу законодавчої процедури.

Нині у нашій державі проведення лінгвістичного аналізу та редагування законопроектів забезпечується структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України – Головним управлінням документального забезпечення при підготовці законопроектів до другого та наступних читань. Однак, з огляду на низку мовних

помилки, допущених у вітчизняному законодавстві, можливостей застосування лінгвістичної експертизи у межах законодавчої процедури використано недостатньо. Серед основних причин такого становища слід назвати: відсутність системного підходу до правового регулювання як усього інституту експертиз законопроектів в Україні, так і, зокрема, лінгвістичної експертизи законопроектів; брак нормативно-правового закріплення методології проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; а також відсутність відповідної системи фахової підготовки та атестації експертів з проведення такого виду експертизи.

Окреслені вище проблеми мовознавчого забезпечення українського законодавства, а також складність, багатогранність та динаміка законодавчої діяльності, що супроводжується процесом адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, обумовлюють особливу актуальність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Концепції державної мовної політики, затвердженої Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010; Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року № 596-р; Концепції Національної програми інформатизації, схваленої Законом України від 4 лютого 1998 року № 75/98 – В; Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021 – 2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23) і є складовою частиною цільової комплексної програми досліджень «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (№ ДР 0113U008189). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 вересня 2019 року (протокол № 4) та включено Національною академією

правових наук України до Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (реєстр. № 82, 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне конституційно-правове дослідження засад лінгвістичної експертизи законопроектів, а також розробка наукових положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття лінгвістичної експертизи законопроектів;
- висвітлити становище наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів;
- охарактеризувати методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розкрити зміст структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розробити класифікацію видів лінгвістичної експертизи законопроектів;
- охарактеризувати правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні;
- розкрити принципи, стадії та етапи технологічної процедури проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні;
- визначити правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні;
- запропонувати з урахуванням зарубіжного досвіду шляхи вдосконалення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні;
- окреслити основні напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Об'єкт дослідження – правовідносини щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Предмет дослідження – конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано систему різнопорядкових принципів і методів конституційно-правових досліджень, які дали змогу оптимально врахувати специфіку об'єкта та предмета дослідження, зокрема: *системний метод* дав змогу виокремити структурні елементи лінгвістичної експертизи законопроектів і з'ясувати характер зв'язків між ними (підрозділ 2.1); дослідити систему правових норм, що регулюють проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (підрозділ 3.1). У дослідженні використано методи: *функціонального аналізу* – для з'ясування механізму й процедури функціонування основних суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні (підрозділи 2.1, 2.2); *структурного аналізу* – для вивчення внутрішньої будови та особливостей структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів: видів, об'єкта, предмета, суб'єктів, мети, завдання і результату (підрозділи 2.1, 2.3); *герменевтичний* – під час аналізу положень нормативно-правових актів, що становлять правову основу лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні (розділ 2, підрозділи 1.1, 3.1, 3.3); *порівняльно-правовий* – для виявлення загальних тенденцій і феноменології розвитку лінгвістичного забезпечення законотворчості у зарубіжних країнах (підрозділ 3.2); *історичний метод* – для аналізу генезису наукових досліджень у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, а також уникнення завідомо програшних моделей її функціонування (підрозділ 1.2); *формально-догматичний метод* – під час аналізу системи нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, з'ясування змісту їх положень та формулювання висновків щодо ефективності правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів (розділ 2, підрозділи 1.1, 3.1, 3.3); *прогностичний метод* – для виявлення тенденції подальшого розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, а також перспективних

напрямів розвитку наукових досліджень і формування нових знань у сфері лінгвоекспертного забезпечення законотворчості (підрозділ 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській правовій науці комплексним дослідженням конституційно-правових основ функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У роботі обґрунтовано низку нових понять, положень та рекомендацій, що мають як теоретичне значення, так і практичне застосування.

На захист виносяться такі наукові положення:

вперше:

– сформульовано визначення лінгвістичної експертизи законопроектів з позицій доктринального та нормативно-правового підходів. За *доктринальним* підходом, лінгвістична експертиза законопроектів розглядається як дослідження тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики і результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка; за *нормативно-правовим* підходом – як етап законодавчої процедури, що полягає у дослідженні й оцінці тексту законопроекту щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується Редакційним управлінням Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

– розроблено класифікацію видів лінгвістичної експертизи законопроектів залежно від характеру мовної помилки у законодавчому тексті, відповідно до якої виокремлюються: дискурсивна, семантична, граматична експертизи та експертиза перекладу тексту законопроекту;

– визначено систему методологічних принципів проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, до якої пропонується віднести принципи: чистоти

мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності та відповідності національному правовому дискурсу;

– систематизовано чинні нормативно-правові акти, що регламентують проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, у такі групи: акти, що визначають статус державної мови; акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів; акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів;

удосконалено:

– теоретичну конструкцію механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів та уточнено зміст таких структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів, як: види, суб'єкти, об'єкт, предмет, мета і завдання;

– розуміння поняття «суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів» та характеристику особливостей правового статусу кожної категорії суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів: замовників, організаторів та експертів;

– підхід до формування кадрового забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, зокрема, запропоновано: 1) впровадити у практику експертного забезпечення законодавчої процедури України систему підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, взявши за основу модель підготовки та атестації судових експертів в Україні; 2) встановити такі кваліфікаційні вимоги до експерта з питань лінгвістичної експертизи законопроектів:

«Освіта: ступінь не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 «Право» або 035 «Філологія».

Стаж роботи: не менше 5 років у галузі права або філології.

Свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів»;

– положення щодо процедури проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, в якій пропонується виділити такі стадії: 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником;

– наукові уявлення про технологічну процедуру проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, у якій запропоновано виокремити такі етапи: 1) аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту; 2) аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту; 3) аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту; 4) експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту;

дістали подальшого розвитку:

– положення щодо застосування системи різнопорядкових принципів та методів дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правової науки, яку пропонується доповнити синергетичним та інтеграційним методами дослідження;

– наукові уявлення про генезу досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів у контексті розвитку юридико-лінгвістичної теорії та характеристика особливостей досліджень зарубіжних та вітчизняних учених з означеної тематики;

– ідеї щодо впровадження в українську практику лінгвістичної експертизи законопроектів канадського досвіду роботи «Служби юрислінгвістики» та самих юрислінгвістів – фахівців з правничої мови, основне завдання яких – допомогти

авторам юридичних текстів якнайліпше висловити верховенство закону; а також розробки методичної документації щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, що складається з адміністративних та лінгвістичних рамок (правил);

– ідеї щодо напрямів розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, зокрема, запропоновано: впровадження лінгвістичного моніторингу законодавства в одному зі структурних підрозділів Національної академії наук України – Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або Українському бюро лінгвістичних експертиз; розроблення хмарного програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням успішного досвіду Федеративної Республіки Німеччина (на прикладі роботи науково-дослідної групи при Гайдельберзькій академії наук *Computer Assisted Legal Linguistics*) та Сполучених Штатів Америки (на прикладі компанії *Xcential Legislative Technologies*, яка обслуговує законодавчі органи штатів й інших нормотворчих установ у всьому світі).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й викладені в роботі положення, висновки та пропозиції впроваджено до:

– *законотворчої діяльності* – для внесення змін і доповнень до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (лист-звернення до Комітету Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України від 07.10.2021 року № 46/03/6045);

– *правозастосовної діяльності* – для вдосконалення методики аналізу системи нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів з метою з'ясування змісту їх положень (довідка ТОВ «ЮК» ГЛОБАЛ ЛО» про впровадження результатів наукового дослідження від 01.10.2021 року);

– *освітнього процесу* – під час викладання навчальної дисципліни «Конституційне право», підготовки лекцій, планів-конспектів семінарських і практичних занять (акт упровадження Національної академії внутрішніх справ від 05.10.2021 року).

Апробація матеріалів дисертації. Результати наукового дослідження оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Лінгвістичні студентські студії» (Вінниця, 2016), «Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики» (Івано-Франківськ, 2019), «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2019; 2020), «На перетині мови і права» (Київ, 2021), «Актуальні проблеми запобігання корупції» (Харків, 2021).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено у 12 наукових публікаціях, з них чотири статті опубліковані у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одна – у науковому виданні іноземної держави та одна – у закордонному виданні, включеному до Web of Science Core Collection, а також у шести тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (221 найменування на 25 сторінках) і двох додатків на 11 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них основний текст – 182 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ

1.1. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні як об'єкт конституційно-правового дослідження

В Україні, як і в інших державах, закони перед їх опублікуванням та набранням чинності проходять низку експертних досліджень, зокрема мовознавчих. На позначення мовознавчих експертних досліджень проєктів законів у правових актах нашої держави використовуються різні терміни: *«редакційне опрацювання»*, *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»*, *«фахова експертиза»* та *«фахова (лінгвістична) експертиза»*. Термін *«редакційне опрацювання»* вживається у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» [58], *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»* – у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України [147], *«фахова експертиза»* – у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [149], *«фахова (лінгвістична) експертиза»* – у висновках («Зауваженнях») Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [60].

Проте дефініції цих термінів не закріплені у жодному нормативно-правовому акті, тому з'ясування їх значень видається можливим лише з аналізу їх номінацій та контексту вживання.

Круглі дужки в українській пунктуації, відповідно до п.1 ч. I § 163 Українського правопису, ставляться для уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого – або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.) тощо [163]. Звідси слідує: терміни *«лінгвістична*

експертиза» та *«лінгвістична»*, які поставлені в круглі дужки, уточнюють попередні слова – *«редакційне опрацювання»* та *«фахова»* відповідно або є наведенням другої назви *«редакційного опрацювання»* та *«фахової експертизи»*, або їх варіантом. Таким чином, вищевикладене дозволяє нам стверджувати, що у правових актах терміни *«редакційне опрацювання»*, *«фахова експертиза»* та *«лінгвістична експертиза»* використовуються як тотожні.

Крім цього, про тотожність вживання термінів *«редакційне опрацювання»* та *«фахова експертиза»* у правовій площині свідчить і контекст їх вживання. Порівняймо: *«Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект ... при підготовці до всіх наступних читань – для проведення ... редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради...редакційне опрацювання здійснюється після прийняття акта Верховної Ради в цілому»* (ч. 2 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») та *«Редакційне управління ... забезпечує... фахову експертизу проектів нормативно-правових актів, підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому»* (п.9 Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України). Тобто у Положенні про Головне управління документального забезпечення термін *«фахова експертиза»* використано у значенні терміна *«редакційне опрацювання»*, вжитого у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», що слід кваліфікувати як термінологічний різнобій і збіг ієрархічної та змістовної колізій правових норм.

Для усунення виниклої термінологічної неузгодженості потрібно: по-перше, обрати один термін, яким позначатиметься цей вид експертизи; по-друге, дати йому науково-обґрунтоване визначення.

З-поміж термінів, які використовуються на позначення мовного дослідження законопроектів, найбільш релевантними є терміни *«лінгвістична експертиза»* та

«редакційне опрацювання». *«Фахова експертиза»* є найменш вдалим терміном, оскільки обсяг цього поняття є ширшим за його зміст, вкладений у текстах нормативно-правових актів: за обсягом цей термін охоплює всі види експертиз, що виконуються фахівцями у галузі, а за змістом (у межах контексту) – лише *«лінгвістичну експертизу»* чи *«редакційне опрацювання»*.

Беручи до уваги вищенаведене, за необхідне вважаємо зупинитися лише на розгляді понять *«лінгвістична експертиза»* та *«редакційне опрацювання»* законопроектів.

Словосполучення *«редакційне опрацювання»* нерідко трапляється як у фаховій (видавничій) літературі, так і в нормативно-правових актах України (Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та ін.), однак, воно ще не отримало ні наукового, ні законодавчого визначення у його повному формулюванні. У зв'язку з цим, для з'ясування значення поняття *«редакційне опрацювання»* слід проаналізувати суміжні терміни, які становлять його термінологічне поле, зокрема терміни: *«редакторський аналіз»* – це процес оцінювання текстів і пошуку засобів удосконалення [65, с. 6]; *«редагування»* – дія за значенням редагувати – перевіряти і виправляти або відповідно оформляти певний текст [22]; *«редактор»* – той, хто редагує, вносить зміни й покращення без суттєвої переробки [22]; *«редакційна правка»* – практична реалізація висновків редакторського аналізу [65, с. 54]; *«опрацювання»* – називає дію за значенням опрацювати, опрацьовувати – досліджувати; готувати що-небудь, ретельно продумуючи, розробляючи в усіх деталях. Створювати що-небудь, старанно добираючи, систематизуючи й обробляючи матеріали; працюючи над чим-небудь, поліпшувати його якість, надавати йому викінченості, досконалості [22] та інші.

Вищенаведене з урахуванням законодавчого контексту дозволяє нам сформулювати узагальнене визначення терміна *«редакційне опрацювання»*

законопроєкту»: це дослідження тексту проєкту закону, спрямоване на поліпшення його якості без суттєвої переробки, надання йому викінченості та досконалості, виправлення у формі редакційної правки і відповідного оформлення тексту законопроєкту.

В Україні сьогодні відсутня широка вибірка дефініцій терміна *«лінгвістична експертиза законопроєктів»* у зв'язку з тим, що вперше проблему лінгвістичного аналізу проєктів нормативно-правових актів в українському законотворчому процесі було порушено відносно недавно, 1999 року, О. Ф. Юрчук у доповіді *«Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим)»*, де авторкою було надано ціннісне розуміння лінгвістичної експертизи законопроєктів – це *«не просто зайва технологічна процедура, а перш за все – забезпечення повноцінного життя суспільства, яке неможливе без досконалого законодавства»* [183, с.162].

Попри те, що науковиця не сформулювала визначення терміна *«лінгвістична експертиза законопроєктів»*, вона фактично розкрила його зміст шляхом опису методичних особливостей лінгвістичної експертизи законопроєктів з урахуванням досліджень у галузі мови права та законодавчої стилістики.

Тож, О. Ф. Юрчук виокремлює такі аспекти лінгвістичної експертизи законопроєктів: логіко-лінгвістичний – аналіз правничої термінології, застосованої в нормативному акті, граматичної будови мовлення законодавця, чинників, що можуть негативно впливати на точність визначень; юридико-технічний – техніка побудови спеціального тексту; семіотичний – текст права як знакова система. Узагальнення правових текстів як певних приписів дозволяє виявити в них мовні формули, які диктують: що необхідно робити, що дозволено робити, що забороняється робити, щоб не порушувати встановлений у суспільстві порядок [183, с.160].

Також учена виділяє аспекти поглибленої експертизи текстів правових актів: діахронічний – вивчення пам'яток права, які мали чинність у попередні часи; контрастивний – порівняльне дослідження текстів нормативних актів [183, с.160].

Важливими для дослідження значення поняття лінгвістичної експертизи законопроектів видаються такі слова О. Ф. Юрчук: «Функція ж лінгвістів полягає лише в редагуванні текстів. Як не прикро, на сьогоднішній день у законотворчій, нормотворчій практиці відсутня лінгвістична експертиза законопроектів» [183, с. 160]. Як бачимо, на думку вченої, редагування порівняно з лінгвістичною експертизою є менш глибоким мовним дослідженням тексту проекту закону.

На сьогодні серед вітчизняних дослідників правничої лінгвістики перший крок у визначенні терміна *«лінгвістична експертиза законопроектів»* здійснила лише Н. В. Артикуца: «це самостійна процедура у законодавчому процесі (здійснюється паралельно і на рівні з правовою експертизою на стадії підготовки законопроекту до другого читання) є надзвичайно важливим етапом законодавчої діяльності, оскільки дозволяє професіоналам – юрлінгвістам-експертам надати належну оцінку усього спектру мовних засобів і прийомів законодавця з урахуванням змісту, структури і жанрової специфіки законодавчого акта, висловити свої рекомендації щодо виявлених помилок і недоліків, запропонувати оптимальні варіанти добору мовних засобів у формі редакторської правки, яка надалі узгоджується з експертами-правниками» [5, с. 49].

Для здійснення вибору між термінами *«редакційне опрацювання»* та *«лінгвістична експертиза»* законопроектів на позначення мовного дослідження законопроектів проводимо порівняльний аналіз цих понять на основі їх предметного (зокрема термінологічного) поля, а також значень, у яких вони вживаються у науковій літературі та нормативно-правових актах України.

Спільні риси редакційного опрацювання та лінгвістичної експертизи законопроектів простежуються у такому:

– за сутністю і редакційне опрацювання, і лінгвістична експертиза законопроектів є мовознавчими дослідженнями текстів законопроектів;

– метою проведення як редакційного опрацювання, так і лінгвістичної експертизи є поліпшення якості законодавства шляхом удосконалення текстів проєктів законів;

– методологічну основу редакційного опрацювання і лінгвістичної експертизи становлять філологічні методи. Хоча у редакційному опрацюванні застосовуються переважно методи граматичного аналізу, а в лінгвістичній експертизі – семантичного, термінологічного, контрастивного, дискурсивного, які характеризують останню як більш глибоке та системне дослідження, ніж редакційне опрацювання законопроектів;

– об'єктом і редакційного опрацювання, і лінгвістичної експертизи є текст законопроекту.

Відмінні риси редакційного опрацювання та лінгвістичної експертизи законопроектів наведені у порівняльній таблиці:

Критерій	Редакційне опрацювання законопроекту	Лінгвістична експертиза законопроекту
Предмет	відповідність проєктів законів сучасній українській літературній мові, зокрема функціонально-стилістичним особливостям офіційно-ділового стилю	крім відповідності проєктів законів сучасній українській літературній мові, лінгвістична експертиза полягає у: виявленні неузгодженостей термінології; співвіднесенні термінів законопроекту з термінами, що вживаються у законодавстві; уточненні формулювань; оцінці законопроекту щодо відповідності лінгвістичним вимогам законодавчої техніки; аналізі

		логіки побудови тексту, його композиції;
Завдання	виправлення стилістичних, граматичних та пунктуаційних помилок у текстах законопроектів. Внесення правок з метою приведення тексту законопроекту у відповідність з Правилами оформлення проектів законів та основними вимогами законодавчої техніки	надання лінгвістичної науково-обгрунтованої оцінки текстам законопроектів, як загалом, так і їх окремим елементам
Рівні аналізу	досліджує орфографічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний рівні тексту	досліджує всі рівні тексту, а також його дискурс, контекст і підтекст
Принципи	виконавець залишається у межах авторського тексту, не змінюючи його зміст	виконавець може виходити за межі авторського тексту для надання науково-обгрунтованої оцінки та пропозицій, які можуть якісно вплинути на зміст тексту законопроектів чи їх частин
Результат	редакційна правка, яка відображається у порівняльних таблицях до другого та наступних читань	висновок, що містить зауваження та пропозиції, оформлений відповідним документом
Особливості правового статусу	редакційна правка як результат редакційного опрацювання має імперативний характер: структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України, які	висновки (зауваження та пропозиції) лінгвістичної експертизи так само, як наукової та юридичної експертизи, мають лише рекомендаційний характер,

	здійснюють супровід законопроектної роботи парламенту, в обов'язковому порядку вносять редакційні правки до тексту законопроектів	тому вони можуть бути не враховані під час підготовки законопроектів до читань у парламенті чи до опублікування
--	---	---

Беручи до уваги вищенаведений термінологічний аналіз понять *«редакційне опрацювання законопроектів»* і *«лінгвістична експертиза законопроектів»*, можемо зробити проміжний висновок: з аналізу наукової та енциклопедичної літератури, нормативних словників слідує, що лінгвістична експертиза є більш широким, системним, комплексним та глибоким мовознавчим дослідженням, аніж редакційне опрацювання, що дозволяє нам співвіднести їх як ціле та частину відповідно.

Однак, якщо розглядати редакційне опрацювання та лінгвістичну експертизу лише у правовій площині, де ці терміни вживаються так: *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»*, то нас це підводить до протилежного висновку: редакційне опрацювання є ширшим, родовим поняттям щодо лінгвістичної експертизи, оскільки тут *«лінгвістична експертиза»* є уточнювальним поняттям, тобто вужчим, видовим.

Продемонстрований вище антагонізм між наукою та законодавством має бути подоланий внесенням науково-обґрунтованих змін до нормативно-правових актів, що регулюють порядок проведення експертиз законопроектів. Для досягнення цієї мети, як ми визначили раніше, необхідно обрати найбільш коректну номінацію терміна, що позначає поняття мовознавчого дослідження законопроектів, та дати йому вмотивоване визначення.

Проведений нами порівняльний аналіз підводить нас до умовиводу, що саме номінація *«лінгвістична експертиза законопроектів»* позначає той вид

дослідження, який передбачає необхідний набір лінгвістичних методів для підготовки якісного законодавства.

Для формулювання вмотивованого визначення «лінгвістична експертиза законопроектів» необхідно провести термінологічний аналіз її поняття. Методологія термінологічного аналізу базується на визначенні: контексту (або предметного поля), про який ідеться; об'єктів та їхніх властивостей; ознак цих об'єктів; понять про об'єкти цього контексту [138, с. 48–49].

Аналіз предметного поля поняття «лінгвістична експертиза законопроектів» (наукової літератури, нормативних словників української мови та нормативно-правових актів України) дозволяє нам сформулювати ланцюг родо-видових зв'язків понять у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів: *експертиза* – *наукова експертиза* – *експертиза законопроектів*, *лінгвістична експертиза* – *лінгвістична експертиза законопроектів (ЛЕЗ)* – *редакційне опрацювання законопроектів (РОЗ)*. Наведене вище візуалізовано на Рисунок 1.



Рис.1

Традиційно термінологічний аналіз починається з найбільш широкого за значенням поняття, у нашому випадку – це поняття «експертиза». Визначення терміна «експертиза» знаходимо у Законі України «Про архітектурну діяльність», Постановах Кабінету Міністрів України «Про державну експертизу з енергозбереження», «Про затвердження Порядку надання тимчасової підтримки

виробникам, що здійснюють комбіноване виробництво електричної та теплової енергії на теплоелектроцентралях» й інших нормативно-правових актах. Зважаючи на те, що контекст використання терміна «експертиза» у цих актах не співвідноситься зі сферою лінгвістичної експертизи законопроектів, закріплені у них дефініції не можуть бути залучені до нашого аналізу. У зв'язку з цим, аналіз проводимо лише на основі наукових визначень.

Етимологічно слово «експертиза» походить від латинського – *expertus*, що означає «досвідчений, випробуваний», пов'язаний з *experiri* – «випробувати» [94].

Відповідно до Академічного тлумачного словника «експертиза» – це розгляд, дослідження якої-небудь справи, якогось питання з метою зробити правильний висновок, дати правильну оцінку відповідному явищу [22].

Сучасний тлумачний словник української мови містить таке визначення *експертизи*: розгляд, дослідження чого-небудь, якої-небудь справи, певного питання для правильного висновку, правильної оцінки якогось явища документа тощо [45, с. 230].

Юридична енциклопедія визначає термін «експертиза» як вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності [176].

У змісті наведених вище дефініцій терміна «експертиза» простежуються такі її суттєві ознаки: 1) є дослідженням (рідше розглядом, вивченням); 2) здійснюється щодо певного об'єкта (справи або питання); 3) здійснюється висококваліфікованим суб'єктом – носієм експертних знань у галузі; 4) її результатом є висновок або оцінка.

Наступним аналізуємо вужче за обсягом поняття – «наукова експертиза». Його дефініцію знаходимо у Законах України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про наукову і науково-технічну експертизу».

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» «*наукова експертиза*» є невід’ємним елементом державного регулювання та управління у сфері наукової і науково-технічної діяльності й проводиться відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [55]. У зазначеному Законі «*наукова експертиза*» визначається як діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об’єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об’єктів [56].

У Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» подано досить широке та концептуальне розуміння *наукової експертизи*, тоді як у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» – вужче, яке за змістом подібне до визначень стрижневого терміна – «*експертиза*», розглянутих у нашій статті вище. Недоліком дефініції *наукової експертизи*, закріпленої в Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу», слід вказати відсутність суттєвої ознаки експертизи – суб’єкта, який її здійснює.

Крім ознак, властивих усім видам експертиз, *наукова експертиза* має певні особливості: 1) її предметом є оцінка саме науково-технічного рівня об’єкта; 2) метою проведення такої експертизи є прийняття рішень щодо її об’єктів. Саме за виділеними ознаками ми можемо встановити належність експертиз проєктів законів до виду наукових експертиз, оскільки її предметом є оцінка наукового рівня законопроєктів, а метою – прийняття народними депутатами рішень щодо законопроєктів.

Лінгвістична експертиза законопроєктів функціонує одночасно у межах двох систем: експертизи законопроєктів та лінгвістичної експертизи, тому наступними аналізуватимемо ці види експертиз для з’ясування ознак поняття «*лінгвістична експертиза законопроєктів*».

У навчальному посібнику Інституту законодавства Верховної Ради України за редакцією А. М. Ришелюк *експертиза законопроєкту* розглядається як

«діяльність висококваліфікованих фахівців та вчених, яка полягає у дослідженні, перевірці, аналізі та оцінці фахового та наукового рівня законопроекту ... є однією з форм його апробації. Однак вона може бути проведена як на етапі апробації, так і пізніше, зокрема, під час підготовки до розгляду проекту на пленарному засіданні Верховної Ради України» [142].

На думку О. Г. Мінкової, *експертиза проектів нормативно-правових актів* – це «діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, яка полягає у фаховому, оціночно-аналітичному дослідженні проектів нормативно-правових актів з метою виявлення у них недоліків технічного і змістовного характеру, прогнозування позитивних і негативних наслідків їх дії та формулювання обґрунтованих висновків і рекомендацій стосовно їх прийняття, вдосконалення чи відхилення» [102, с. 27].

Попри відсутність законодавчої дефініції терміна «*експертиза законопроектів*» у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» (ст. 93, 103) [58] та Законі України «Про комітети Верховної Ради України» (п. 10, ч. 1 ст. 15) [53], аналіз положень цих актів дає нам можливість виокремити її суттєві ознаки:

– може проводитися: а) в обов'язковому порядку; б) за дорученням (Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України; в) за рішенням головного комітету;

– до її видів належать: а) наукова, юридична та інші експертизи; б) інформаційне та наукове дослідження; в) редакційне опрацювання (*лінгвістична експертиза*); г) експертиза щодо впливу законопроекту на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини; г) експертиза щодо відповідності законопроекту вимогам антикорупційного законодавства;

д) експертиза щодо відповідності законопроекту міжнародно-правовим

зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку;

- є етапом законодавчої процедури;

- вимагає чіткого визначення предмету і мети її проведення;

- вид експертизи залежить від стадії підготовки законопроекту (наукова експертиза проводиться при підготовці проекту закону до першого читання, а юридична експертиза та редакційне опрацювання (*лінгвістична експертиза*) – до всіх наступних читань);

- суб'єктом-замовником є: Голова Верховної Ради України, Перший заступник Голови Верховної Ради України, заступник Голови Верховної Ради України або головний комітет; суб'єктом-організатором є: відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України (Головне науково-експертне управління, Головне юридичне управління, Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України), Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремі фахівці; суб'єктом-виконавцем є експерт (фахівець);

- її об'єктом є законопроекти – проекти законів, постанов Верховної Ради України, які містять положення нормативного характеру;

- строк виконання – до 14 днів;

- її висновки мають рекомендаційний характер (висновки, підготовлені за результатами експертизи, направляються головному комітету для врахування при розгляді законопроекту та прийняття рішення стосовно подальшої роботи над ним).

Наведені вище суттєві ознаки експертизи законопроектів є спільними для всіх видів експертиз законопроектів, зокрема і для лінгвістичної, тому мають бути враховані у формулюванні визначення поняття *«лінгвістична експертиза законопроектів»*.

Насамкінець проаналізуємо значення поняття «*лінгвістична експертиза*» для визначення її суттєвих ознак, які впливатимуть на формулювання визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*».

На думку Л. В. Ажнюк, «*лінгвістична експертиза*» – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки [1, с. 8].

Н. В. Артикуца визначає *лінгвістичну експертизу* як спосіб дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору і використання, відповідності певним нормам та критеріям, нині активно застосовується у різних сферах юридичної діяльності (лінгвостилістична експертиза законопроектів, фоноскопична експертиза як різновид криміналістичної експертизи, авторознавча експертиза, експертиза конфліктних текстів (у документаційних й інформаційних спорах), мовноідентифікаційна експертиза (лінгвографічна, почеркознавча), експертиза рекламних текстів тощо) [5, с. 48].

На основі аналізу наукової літератури у сфері лінгвістичної експертизи, зокрема вищенаведених визначень, до суттєвих ознак лінгвістичної експертизи можемо віднести: 1) є мовознавчим дослідженням; 2) її об'єктом є текст чи інший мовний об'єкт; 3) її метою є надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту (перевірка відповідності нормам і критеріям нині активно застосовується у різних сферах, зокрема юридичній).

У вітчизняному правовому полі лінгвістична експертиза переважно функціонує як вид криміналістичної експертизи, що проводиться у межах судового процесу. Поза тим, вона все одно становить для нас науковий інтерес з огляду на те, що: 1) судова лінгвістична експертиза – це єдина лінгвістична експертиза в Україні, що отримала правову регламентацію (зокрема, у нормативно-правових актах урегульовані процесуальні питання її призначення,

проведення, оформлення результатів та використання судових лінгвістичних експертиз [127], питання відповідальності судового експерта [80], атестація судових експертів з проведення судової лінгвістичної експертизи та їх методик [129], організаційне і науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності [130]); 2) у зв'язку з попереднім твердженням, може слугувати відправною точкою для вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та для напрацювання науково-методичних рекомендацій її проведення; 3) має відповідну методологічну основу; 4) об'єктом як судової лінгвістичної експертизи, так і лінгвістичної експертизи законопроектів є письмове мовлення (з обмовкою на жанрово-стилістичні відмінності об'єктів експертизи).

Відповідно до Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [127] лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу. З огляду на особливості об'єкта нашого аналізу доцільним є розгляд лише семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення.

Суттєвими ознаками семантико-текстуальної експертизи, що впливають з положень зазначених Науково-методичних рекомендацій, можемо назвати такі: 1) об'єктом її дослідження є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній формі; 2) вона вирішує завдання зі встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у тих або тих текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах; 3) питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел; 4) експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи відповідає, не виходячи за межі своїх

спеціальних знань у галузі мовознавства; 5) висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень [108].

Зіставивши значення термінів «*семантико-текстуальна експертиза*» та «*лінгвістична експертиза законопроектів*», можемо встановити, що лінгвістична експертиза законопроектів, на відміну від семантико-текстуальної експертизи: по-перше, передбачає дослідження досить специфічного продукту мовленнєвої діяльності людини – законопроекту; по-друге, експерт у галузі лінгвістичної експертизи законопроектів вимушений виходити за межі спеціальних знань у галузі мовознавства, а саме враховувати загальний та спеціальні правничі дискурси (теорію держави і права, теорії галузей права, судову практику, правила законодавчої техніки тощо); по-третє, має риси правової кваліфікації, адже у зауваженнях її висновку встановлюється невідповідність (здебільшого термінологічна) положень законопроекту положенням норм чинного законодавства.

Таким чином, дослідження предметного поля терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*», зокрема родових відносно нього понять, з урахуванням функціонально-стилістичних вимог наукового та законодавчого стилів дає нам змогу сформулювати авторські доктринальне та нормативно-правове визначення.

Лінгвістична експертиза законопроектів (*доктринальне визначення*) – це дослідження тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка.

Лінгвістична експертиза законопроектів (*нормативно-правове визначення*) – це етап законодавчої процедури, який полягає у дослідженні та

оцінці тексту проєкту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.

Крім з'ясування значення терміна «лінгвістична експертиза законопроєктів», для розкриття правової природи лінгвістичної експертизи законопроєктів як об'єкта конституційно-правового дослідження необхідно охарактеризувати її структуру та функції.

Загальна теорія держави і права визначає об'єкт права як правовідносини, структуру яких становлять їх суб'єкти, об'єкт (іноді предмет) та зміст. За такою логікою пропонуємо розглянути внутрішню будову лінгвістичної експертизи законопроєктів.

Суб'єкти. Відповідно до класифікації, поданої у ст. 4 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу» (який є базовим законом щодо всіх видів експертиз), суб'єкти експертиз поділяються на замовників, організаторів експертизи, а також експертів.

З аналізу положень Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та Положення про Головне управління законодавчого забезпечення Апарату Верховної Ради України можемо визначити, що:

– замовниками лінгвістичної експертизи законопроєктів є суб'єкти законодавчої ініціативи;

– організаторами: а) в обов'язковому порядку – Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом – Національна академія наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремі фахівці;

– експертами: а) в обов'язковому порядку – працівники Управління опрацювання законодавчих актів та Редакційного управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; б) в інших випадках, передбачених законом, – окремі фахівці.

Об'єкт. Об'єктом лінгвістичної експертизи є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але і текст законопроекту загалом як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності [15, с. 11].

Предмет. Предметом лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, є аналіз тексту законопроекту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), в результаті якого надається висновок.

Зміст. Зміст правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів становлять права та обов'язки її суб'єктів. Загальні положення щодо прав та обов'язків замовників, організаторів і експертів під час проведення лінгвістичної експертизи законопроектів закріплені у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу», а спеціальні – у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та посадових інструкціях працівників Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Функції. Щодо функцій експертної діяльності в законопроектуванні у науковців сформувалися різні погляди. Наприклад, О. М. Шишпаренок розрізняє загальні та спеціальні експертні функції: до загальних відносить дослідницьку, діагностичну, прогностичну, інформаційну й аргументаційну, а до спеціальних –

профілактичну, захисну, коригувальну функції [179, с. 19]. О. Г. Мінкова виділяє діагностичну, профілактичну, прогностичну, контрольну та процедурно-узгоджувальну функції експертиз законопроектів [102, с. 29–34]. О. М. Попов та Н. Л. Хананашвілі виокремлюють оціночно-діагностичну, соціально-контрольну, консультативно-узгоджувальну, прогностичну та проектно-управлінську функції експертизи [120, с. 14].

Узагальнюючи запропонований у науковій літературі перелік функцій експертиз законопроектів, можемо визначити функції, що характерні саме для лінгвістичної експертизи законопроектів як важливого інструмента вдосконалення законопроектної роботи:

діагностична – пов'язана з розпізнаванням і визначенням помилок у тексті законопроекту, форм їх вираження для усунення та запобігання таких помилок у майбутньому. Оцінка дає змогу глибше вивчити процес законопроекування, встановити причини, що перешкоджають досягненню належної якості законопроектів; визначити фактори, які сприяють проектуванню логічно узгодженого законопроекту. Діагностика можлива за умови спостережливості експерта та наявності у нього уміння правильно діагностувати правові явища;

методична – полягає у впорядкуванні лінгвістичного дослідження законопроекту, формування послідовного і систематичного плану, алгоритму такого дослідження;

аналітична – полягає у детальному дослідженні характеристик законопроекту лінгвістичними методами, за допомогою яких можна виявляти прихований зміст у текстах законопроектів (наприклад: корупціогенні фактори, порушення чи обмеження прав людини, ознаки дискримінації тощо);

запобіжна – заздалегідь попереджає допущення помилок у тексті законопроекту;

прогностична – полягає у передбаченні на основі наявних даних імовірність виникнення проблем застосування приписів законодавства у зв'язку з допущеними помилками в тексті законопроекту;

оцінювальна – встановлює відповідність тексту законопроекту визначеним критеріям (на жаль, критерію у формі методичних рекомендацій досі не вироблено. Наразі критеріями, яким мають відповідати проекти законів, є: Український правопис, вимоги до мови та термінології законопроектів, викладені у Правилах оформлення проектів законів і основні вимоги законодавчої техніки);

коригувальна – передбачає внесення правок, виправлень до тексту законопроекту;

герменевтична – полягає в інтерпретації тексту законопроекту, спрямованій на виявлення істинного значення правових конструкцій;

аргументаційна – передбачає обґрунтування експертом положень його висновків з метою переконання в доцільності їх урахування у тексті законопроекту.

Огляд особливостей структури та функцій правовідносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дає нам змогу виокремити ті риси, що характеризують ці правовідносини як конституційно-правові [175]:

- по-перше, вони пов'язані з відносинами публічної влади (законодавчої процедури);
- по-друге, вони є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки мають безпосередній стосунок до суб'єктів політичного процесу, реалізації владних повноважень органами державної влади (Президента України, народних депутатів, Кабінету Міністрів України);
- по-третє, регулюються та охороняються конституційними нормами і принципами (Конституцією України, Законами України «Про Регламент Верховної Ради України, «Про комітети Верховної Ради України», актами

Президента України, актами Верховної Ради України та іншими підзаконними актами);

– по-четверте, здійснюються свідомо і цілеспрямовано в результаті волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (законопроекти направляються на лінгвістичну експертизу (*редакційне опрацювання*) в обов'язковому порядку або за дорученням Голови Верховної Ради України, його Першого заступника чи заступника за розподілом обов'язків, або за рішенням комітету Верховної Ради України);

– по-п'яте, мають виключно загальнодержавний характер (законопроекти, направлені на експертизу, є потенційними законами, що мають загальнообов'язковий характер).

Наведений у цьому підрозділі аналіз дає змогу стверджувати, що лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження в Україні є маловивченим. На дисертаційному рівні досі не проводилось жодного дослідження з цієї тематики, а наукові статті та доповіді українських вчених, які висвітлюють лише деякі аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів, не розкривають усього спектру відносин, які супроводжують її проведення. Таким чином, брак наукового доробку у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів певною мірою зумовлює юридично-лінгвістичну невизначеність та неналежне організаційно-правове забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

1.2. Генеза міжгалузевих наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів

Уже не раз зазначалося, що для розвитку наукової думки в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. характерними є не лише процеси диференціації, а й інтеграції

наук. Наслідком таких процесів є те, що на стику окремих галузей виникають нові науки, як, наприклад, математична логіка, хімічна фізика, економічна геологія, військова географія, технічна естетика та ін. Перелік спеціальностей, за якими проводиться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата і доктора наук в Україні, свідчить про те, що нині практично немає таких галузей знань, до яких не входили б науки, які виникли на стику двох галузей. Сказане повною мірою стосується й філологічної та юридичної галузей науки, на стику яких виникла і розвивається юридична лінгвістика¹ [126, с. 31].

На сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науці чимало зроблено для розв'язання теоретичних і практичних проблем, які перебувають на перетині лінгвістичної та правничої наук, свідченням чого є численні праці, опубліковані як в Україні, так і за її межами [126, с. 31].

Одним з найважливіших завдань української юридичної лінгвістики український мовознавець, академік Національної академії наук України Ю. Ф. Прадід, який першим здійснив комплексний огляд вітчизняних наукових праць у сфері юридичної лінгвістики, називає забезпечення проведення лінгвістичної експертизи проєктів законів, указів, постанов тощо [125, с. 68], на дослідження якого, власне, спрямована наша дисертаційна робота – конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроєктів в Україні.

Тож, зважаючи на те, що предмет нашого дослідження сполучає у собі правову та мовну системи знань, розвиток наукових ідей та досліджень у його сфері має невіддільний зв'язок з історією становлення юридичної лінгвістики.

У дисертаційному дослідженні «Загально-теоретичні та методологічні

¹ термін «юридична лінгвістика» вперше ввів у науковий обіг німецький учений А. Подлех у своїй праці «Юридична лінгвістика», що побачила світ у Мюнхені 1976 р. В Україні цей термін набув поширення насамперед у працях Ю. Ф. Прадіда.

засади системи юридико-лінгвістичних знань» українська вчена О. В. Мінченко здійснила системний аналіз історіографії юридико-лінгвістичної теорії у правничій науці. Науковиця зазначає, що генезі й розвитку лінгвістичних та правничих ідей не іманентні «лінійність» чи «спіралеподібність», а тому вони не повною мірою можуть бути описані у межах класичного поділу історії на античність, середньовіччя, новий і новітній часи. Крім цього, питання мови і права як єдиного предмета дослідження не порушувалося аж до другої половини ХХ століття. Зважаючи на це, вчена пропонує виокремити два етапи виникнення та становлення основних ідей і наукових положень юридико-лінгвістичної теорії:

– доюрідико-лінгвістичні дослідження лінгвістичних та правознавчих засад зв'язку мови і права, для яких характерне пізнання зв'язку вказаних соціальних явищ, впливу одного на інше, їх культурно-релятивного аспекту;

– виникнення власне юридико-лінгвістичних досліджень [103, с. 8–9].

Окремі лінгвістичні й правознавчі ідеї, що є складовою частиною юридико-лінгвістичної теорії та водночас методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі [103, с. 34].

Першим ученням, у якому закладені методологічні основи лінгвістичного аналізу юридичного, зокрема законодавчого, тексту, є герменевтика. Герменевтика як мистецтво і теорія тлумачення текстів бере свій початок у класичній Античності у праці Арістотеля «Про тлумачення» (*De interpretatione*), яка до того ж має другу назву «Герменевтика». Цей трактат Арістотеля не належить до суто герменевтичних за тематикою, однак логічна теорія висловлювань у ній підпорядкована меті досягнення смислового результату шляхом правильного оформлення та надання логічного значення мовним виразам [182, с. 8]. Проблема тлумачення в ньому ставиться в залежність від логіко-граматичних можливостей вираження. Адекватність розуміння – від правильності граматичної структури мови та логічної істинності висловлювань (правильності

логічної форми). Тобто, Арістотель дотримується раціонального принципу: зрозуміти можна лише те, що правильно сформовано та істинно. І навпаки, неправильні граматичні форми та хибні судження не сприяють розумінню висловлювання [182, с. 8]. Таким чином, Арістотель окреслює висхідні для розуміння логіко-граматичні параметри, які б мали слугувати безумовними критеріями у процесі законопроектування та експертизи законопроектів. Однак, зауважимо, що бездоганність логіко-граматичної структури правової норми не гарантує правильного праворозуміння і правозастосування, тоді як будь-яка логічна похибка у правовій нормі неминуче призводить до неправильного праворозуміння та правозастосування.

Також згідно з Арістотелем, окремі слова як одиниці мови є нейтральними для розуміння до тих пір, поки вони поза контекстом (не є складовою висловлювання). Вони є логічно нейтральними (не істинними й не хибними), бо логічне значення встановити неможливо. Можливість встановлення логічного значення залежить від онтологічного стану предмета. Наприклад, пише Арістотель, імена «яблуко» або «козлоолень» щось позначають, але невідомо, чи дійсно існують ці предмети. Якщо ми чуємо якесь слово поза контекстом, ми можемо сказати, що це є «щось», однак цього недостатньо, тому що після цього виникають запитання: як це розуміти? й до чого це було сказано [182, с. 9]? У такий спосіб уже у межах логічної теорії висловлювань виникли передумови для формування контекстуального підходу тлумачення з урахуванням смислової мети висловлювань, без якого важко уявити адекватну інтерпретацію положень норм як чинних законів, так і законопроектів.

Важливість урахування юридичного контексту в процесі герменевтичного аналізу правових норм досить наочно демонструє Л. М. Василькова на прикладі термінопонять «мучення» та «мордування», наголошуючи, що «роз'яснити правову норму, використовуючи лише прийоми філологічного тлумачення, практично неможливо. Тому виникає необхідність філологам користуватися

логічними законами та аналізувати терміни не тільки з філологічного боку, а й з юридичного» [34, с. 121]. Розглядаючи терміни «мучення» та «мордування» вчена застерігає, що тільки з філологічного боку вони будуть виглядати як абсолютні синоніми (мучення – дія за значенням мучити та стан за значенням мучитися; мучити – завдавати мук, фізичних або моральних страждань; мордування – дія та стан за значенням мордувати – завдавати комусь фізичного болю або моральних страждань; мучити, катувати) (СУМ, IV, с. 801, 833). За тенденцією уникання синонімії в термінології такі терміни мали б замінити один одного, або взагалі йшлося б про усунення одного з них. Долучення юридичного аналізу показує, що мучення – це примусове тримання людини в умовах, шкідливих для життя (холоді, задусі й т.п.), а мордування – це спричинення людині фізичного болю шляхом щипання, штрикання гострими предметами тощо [34, с. 121].

Тобто у тлумаченні законодавчого тексту юридичний контекст та дискурс нашаровуються на правила філологічного тлумачення, а отже, мають вирішальне значення у формуванні висновку інтерпретатора, зокрема експерта, який проводить лінгвістичну експертизу законопроектів.

Проблеми осмислення зв'язку мови та права, які нерозривно пов'язані з розвитком лінгвістичних методів аналізу юридичного тексту, значно зміщуються в епоху Середньовіччя, де виникає і розвивається християнська екзегеза та герменевтика [103, с. 37].

У розвитку герменевтики значну роль відіграв Августин Аврелій (Блаженний). У його праці «Християнська наука або основи герменевтики та церковного красномовства» знаходимо початок структурно-знакового підходу (семіотики) [171]. Під герменевтикою він розумів теорію (правила) і практику (риторику) розуміння та інтерпретації біблійних текстів [182, с. 11–12].

У «Християнській науці...» Августин сформулював низку положень, що дозволяють знайти істинний сенс священних текстів та донести (передати) його іншим [182, с. 12].

О. В. Мінченко виокремлює такі положення філософа:

1) авторитет церкви визначає і авторитет Писання, а тому значущими є ті книги, які отримали визнання церкви (у сучасному правовому середовищі аналогією цього положення є теза про ієрархію джерел права, а також види нормативно-правових актів за юридичною силою);

2) адекватне розуміння тексту Писання передбачає наявність християнської віри у коментатора, його духовність (знову ж таки, проводячи аналогії, не можна не зазначити, що тлумачення юридичних текстів на сьогодні теж передбачає наявність хоча б основ правових знань у суб'єкта інтерпретації);

3) буквальне тлумачення може бути використане, водночас воно не дає змоги розкрити повністю багатоплановість біблійного тексту, що зумовлює необхідність використання алегоричного методу. Якщо тексти містять слова з переносним значенням, їх не слід тлумачити буквально (у сучасності це положення теж використовується для тлумачення текстів нормативно-правових актів, маємо на увазі, зокрема, необхідність пізнати «дух» закону, а не лише його букву);

4) проблема неоднозначного розуміння тексту вирішується через застосування правила віри, яке передбачає, що тлумачення не може вступати у протиріччя з церковним ученням (усім правникам і навіть студентам перших курсів вищих закладів освіти, що готують фахівців-юристів, відоме положення, згідно з яким «усі сумніви щодо вини особи, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, тлумачаться на її користь», відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь». Це цілком відповідає конституційним приписам про верховенство права (ст. 8 Конституції України) і визнання людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України)) [103, с. 39].

Як бачимо, сформовані у добу Середньовіччя основи семантики та теорії

семантичної інтерпретації Закону Божого певною мірою екстраполуються на світські закони й до сьогодні.

Наступний виток розвитку юридико-лінгвістичних досліджень, який суттєво вплинув на поступ у сфері лінгвістичного аналізу тексту нормативно-правових актів, відбувся лише на початку ХХ ст. та увійшов в історію філософії як *«лінгвістичний поворот»* або *«мовна революція»*. Термін *«лінгвістичний поворот»* описує ситуацію, що склалася у філософії в першій третині – середині ХХ ст. і позначає момент переходу від класичної філософії, яка розглядала свідомість як вихідний пункт філософствування, до філософії некласичної, що виступає з критикою метафізики свідомості й звертається до мови як альтернативи картезіанського *cogito* [85, с. 558].

Основними рисами *«лінгвістичного повороту»* є відмова від гносеологічної і психологічної проблематики, критика поняття суб'єкта, звернення до дослідження змісту й значення, заміна поняття істинності поняттям свідомості, прагнення розглядати мову як граничну онтологічну підставу мислення і діяльності, релятивізму та історичизму [61, с. 552].

В історії аналітичної філософії виокремлюють дві хвилі *«лінгвістичного повороту»*.

Перша хвиля *«лінгвістичного повороту»* припадає на 20-ті роки ХХ ст. і являє собою різноманітні спроби прояснення та реформування мови відповідно до законів логіки, яка трактується як єдина структура дійсності. На цьому етапі лінгвістичний поворот здійснювався у межах синтаксично-семантичного підходу, що орієнтувався на аналіз асерторичних пропозицій, абстрагуючись від розгляду прагматичних аспектів мовного значення, пов'язаних з реальним використанням мови [61, с. 552].

Друга хвиля *«лінгвістичного повороту»* припадає на 40-50-ті роки ХХ ст., коли проєкти поліпшення мови замінюються дослідженням і описом різних типів мови в її повсякденному функціонуванні. Структуралізм, герменевтика,

лінгвістична філософія акцентують свою увагу на контекстах та передумовах висловлювань, на об'єктивуванні структур мови поза зв'язком із суб'єктом. Ідея єдиної досконалої мови замінюється поняттями відмінності, багатозначності, історичності підстав мови, описом її політичних і соціальних функцій [61, с. 552].

Серед представників «лінгвістичного повороту», які досліджували особливості функціонування юридичної мови, стилістики нормативно-правових актів та лінгвістичного аналізу нормативно-правового тексту, слід назвати: Л. Вітгенштайна, Ю. Габермаса, Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Г. Гарта, В. Гумбольдта, Б. Гуссерля, В. Квайна, Дж. Остіна, Б. Рассела, Дж. Серля, Ф. де Соссюр, П. Строусона, Г. Фреге, Ф. Шлеєрмахера, К. Ясперса та ін.

Пропонуємо розглянути окремих представників «лінгвістичного повороту», праці яких найбільше вплинули на формування важливого для нашого предмету дослідження напряму юридичної лінгвістики – лінгвоюридичної експертології.

Значним внеском у розвиток лінгвістичних засад перекладу нормативно-правового тексту є праці відомого німецького філософа, перекладача, основоположника філологічної герменевтики Фрідріха Даніеля Ернста Шлеєрмахера. У цьому контексті велике значення має його лекція «Про різні методи перекладу» (*die verschiedenen Methoden des Übersetzens*), яку філософ прочитав у Берліні на початку XIX століття (24 червня 1813 року) на засіданні Королівської академії наук. Ф. Шлеєрмахер виокремлює два типи перекладу, акцентуючи увагу на тому, що вони зовсім різні та їх не можна використовувати ні одночасно, ні перекладаючи один текст [103, с. 43].

Відтак, перекладач має застосовувати лише один із них:

1) форенізація (оскільки Ф. Шлеєрмахер, виокремлюючи ці типи перекладу, не називає їх, ми використовуємо назви типів перекладу, запропоновані американським фахівцем перекладу Лоуренсом Венуті, які й виокремлено на основі ідей німецького філософа). Означений тип перекладу передбачає прагнення перекладача максимально наближено до мови оригіналу перекласти текст, не

використовуючи спрощень та не адаптуючи його до культури, мовою якої здійснюється переклад. Результат такого перекладу доволі важко сприймається читачами, оскільки залишається багато «темних місць», текст містить іноземні концепти, які не завжди зрозумілі й нелегко сприймаються адресатом перекладу;

2) доместикація ж, навпаки, передбачає спрощення перекладачем тексту, адаптацію останнього до потреб адресата, що зумовлює використання термінології, властивої культурі, на мову якої робиться переклад. Але при використанні такого типу перекладу фактично зникає авторський стиль (хоча такий же результат може бути властивий і при застосуванні першого стилю перекладу), що дає змогу значній частині філософів говорити про результат перекладу як новий твір, який не є похідним від оригінального твору [103, с. 43–44].

Також методологічно цінною для лінгвістичної експертизи законопроектів (та загалом для юридико-лінгвістичної теорії) є робота німецького філософа «Герменевтика» (*Hermeneutik*), у якій автор виклав свою герменевтичну теорію, сформулював універсальний принцип наукової інтерпретації тексту, що згодом був названий герменевтичним колом: ціле розуміється через пізнання складових елементів, кожен з яких має розумітися тільки у зв'язку з цілим. При цьому герменевтичне коло є основою складових частин інтерпретації:

1) граматичної, за якої аналізується мова (текст) через зв'язок з «мовною сферою, близькою автору і читачу»;

2) психологічної, за якої аналізується мова (текст) через зв'язок з життям автора, особливостями його стилю тощо [103, с. 44].

Важливі ідеї, які й у наш час активно використовуються у лінгвоюридичній експертології, висловив і обґрунтував засновник структуралізму, відомий швейцарський лінгвіст Фердінанд де Соссюр. Розглядаючи мову як соціальне явище, Ф. де Соссюр виокремлює її семіотичний характер як ту іманентну ознаку, що допомагає відмежувати від інших соціальних явищ, у тому числі й правових:

мова – це передусім система знаків. При цьому знаку властива певна дихотомія, яка проявляється через єдність форми і змісту (що цілком відповідає взаємодії однойменних діалектичних категорій: немає неоформленого змісту як і форми без змісту). Однак швейцарський лінгвіст виокремлює також таку ознаку символу, як довільність, розкриваючи її зміст відсутністю усталеного зв'язку між самим символом та позначуваним явищем/предметом (так, наприклад, юридична особа могла б позначатися іншим терміном). Відтак, форма є залежною від закономірностей і тенденцій розвитку мови [103, с. 51].

Висвітлюючи генезу досліджень у сфері лінгвістичного аналізу мови нормативно-правових актів, слід згадати засновника юридичного позитивізму, відомого англійського правника Джона Остіна. Розглядаючи мову як безліч висловлювань, які вимовляються у конкретних ситуаціях, Дж. Остін запропонував розрізняти «констатуючі» та «перформативні» висловлювання: якщо констативи повідомляють про деякий факт і тому можуть бути істинними або помилковими, то перформативи є вчиненням певної дії і можуть бути вдалими чи невдалими залежно від успішності цієї дії. Надалі він дійшов висновку, що будь-яке висловлювання є перформативним, і сформулював основи теорії мовленнєвих актів, які мають важливе значення в лінгвістиці та логіці [9]. Перформативний акт – це такий акт, який створює у світі нову реальність, він не конче мусить бути озвученим мовленнєвим актом. Коли почесна особа перерізає смужку, відкриваючи нову установу, то відбувається перформативний акт, тому що створюється нова реальність – нова установа. Коли президент проголошує указ, то це також є перформативним актом, тому що вноситься щось нове у життя суспільства [177, с. 2].

У контексті лінгвістичної експертизи законопроектів особливо цінними є міркування вченого щодо такого виду перформативних актів, як інституційні акти. Сюди належать акти, форма яких визначається певною інституцією [177, с. 3].

Дж. Остін наводить перелік правил, які повинні бути дотримані в

мовленнєвому акті. Він їх позначає грецькими літерами α , β , γ . Кожне правило ділить на два пункти. Наведемо ці правила, дещо спрощуючи виклад:

$\alpha.1$ Щоб відбувся перформативний акт, повинна існувати певна інституція, заснована на певній конвенції; мовні акти відбуваються в межах цієї інституції. У цьому правилі треба виділити два аспекти: конвенція та інституція. Правилom, яке визначає перформативний акт, є суспільна домовленість – конвенція. Усі конвенційні правила творять одну структуру – інституцію. Інституцією можуть бути як певне культурне товариство, так і держава, церква, фірма, університет. Інституція творить правила, та стежить за їх дотриманням. Будь-який мовленнєвий акт має сенс лише в певному середовищі [177, с. 3].

$\alpha.2$ Особи, які прагнуть здійснити перформативний акт, мусять бути готовими для здійснення цього акту. Уявімо собі, що громадянин України, який прожив на території України не менше п'яти років та не притягався до кримінальної відповідальності, заявив про своє бажання отримати українське громадянство. Це неможливо, тому що громадянин України не підходить під категорію потенційних претендентів на українське громадянство, оскільки він уже його має, хоча в чинному законодавстві України і не забороняється громадянам України клопотати про отримання українського громадянства. З цього прикладу видно, що громадянин України не є відповідною особою для здійснення цього перформативного акту. Так само ніхто, крім Президента України, не може видавати укази, ніхто, крім парламенту, не може приймати закони.

$\beta.1$ Мовленнєві акти повинні відбуватися коректно. Щодо кожного мовного акту існує ціла низка правил, з якими вони повинні узгоджуватися.

$\beta.2$ Мовленнєві акти повинні бути повними. Форма акту передбачає також усі її частини. Якщо клієнт банку підійде до банкомату, набере пін-код, вкаже бажану суму, то акт все одно не відбудеться, якщо він не вставить картку.

$\gamma.1$ Той, хто творить мовленнєвий акт, повинен знати, як правильно його здійснювати. Мовні акти творяться не самі для себе, а для інших людей. Тому той,

хто говорить, мусить знати норми, встановлені конкретним культурним середовищем, конкретною інституцією. Якщо хтось пише прохання, то мусить знати форму написання.

γ.2 Той, хто говорить, повинен чинити так, як вимагає середовище. Це правило свідчить, що знання, передбачені правилом γ.1, повинні бути впроваджені в життя [177, с. 3–4].

У генезі досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів особливої уваги заслуговує науковий доробок відомого англійського філософа і теоретика права, завідувача кафедри юриспруденції Оксфордського університету Герберта Лайонел Адольфус Гарта. У сучасній науковій літературі прийнято вважати, що свою популярність та авторитет Г. Гарт здобув саме як теоретик і філософ права, який зробив значний внесок у розвиток юриспруденції ХХ століття. Широку популярність йому принесла публікація фундаментальної праці «Поняття права», перше видання якої відбулося в 1961 році. З цього часу прийнято відраховувати становлення нового напрямку в праворозумінні – аналітичної теорії та філософії права. Це досить специфічний напрям, який будучи спочатку частиною аналітичної філософії, а після – самостійною галуззю наукового знання, характеризується широким застосуванням новацій і методик лінгвістичного аналізу мови до дослідження правових конструкцій. «Роз'яснення» юридичної мови через аналіз слововживання основних юридичних понять стає основним завданням правознавця, від успішності вирішення якої, зрештою, буде залежати якість і ефективність правової системи. Пошуки варіантів побудови послідовної та несуперечливої концепції юридичної мови, що враховує його онтологічні й епістемологічні особливості, які відрізняють його від повсякденної мови, стають умовами, що скеровують розвиток сучасної аналітичної філософії права [110].

Спираючись на ідеї філософсько-лінгвістичного аналізу і специфіку юридичного дискурсу, Г. Гарт вибудував власну методологію пояснення базових правових понять (термінів). У числі її ключових елементів можна назвати:

1) звернення до підстав застосування терміна в мовній практиці (на противагу пошуку його справжніх фактуальних референтів або універсальних логічних критеріїв слововживання);

2) акцентацію «сили» або мовної функції терміна поряд з його значенням і об'єднання в аналізі семантичних і прагматичних аспектів (як альтернатива редукції безлічі мовних функцій до опису і пов'язаного з цим ізольованого пошуку значення окремих термінів);

3) фіксацію складності й відкритості слововживання – різнорідності (логічної неуніфікованості) підстав застосування терміна, його невизначеності в суміжних випадках (замість застосування моделі недосконалої реальної мови, принципово піддається і потребує логічної гомогенізації) [66, с. 51–53].

Такий підхід Г. Гарта передбачає дотримання певних вимог, а саме:

1) роз'яснюваний термін (поняття) розглядається не ізольовано, а в складі цілісних висловлювань, що утворюють найбільш характерні випадки його вживання в юридичній практиці даної правової системи;

2) на основі та в контексті цих висловлювань термін (поняття) пояснюється за допомогою:

а) встановлення умов істинності подібних висловлювань (умов, за яких відповідний термін вживається доречним, належним, результативним чином);

б) визначення мовної функції висловлювання, насамперед того, як ці висловлювання (і відповідний словник) використовуються при виробництві юридичного висновку на підставі правил у конкретному випадку [66, с. 51–53].

На нашу думку, розроблена вченим методологія у ХХ столітті не втрачає актуальності та практичності й у сучасному законодавчому процесі. Дотримання вищенаведених правил у формулюванні законодавчих дефініцій суттєво б знизило кількість колізій, спричинених термінологічною невизначеністю та неузгодженістю.

Наприкінці ХХ століття наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи

законопроектів здійснюються переважно у межах комплексних досліджень права й мови як єдиного предмету (без акценту на прерогативі лінгвістики чи права) – юридичної лінгвістики, зокрема в однойменних працях «Юридична лінгвістика» (*Rechtlinguistik*) німецького правознавця, філософа, історика Адальберта Подлеха [210] та «Юридична лінгвістика» (*Linguistique juridique*) французького професора права Джерарда Корну. У баченні Дж. Корну юридична лінгвістика по суті є дослідженням (вивченням) мови права. Ця мова існує як спеціалізована мова, оскільки право проявляється так чи так через слова, має словесну форму. Всі ці слова утворюють правничий словник. Водночас, на думку автора, словник є інструментом дискурсу. Мова «організовує» правові приписи [192].

Крім того, слід зазначити, що з 2007 р. функціонує Міжнародна асоціація мови та права, яка була заснована юридичними лінгвістами Пітером Тирсма, Лоуренсом Соланом та Дієром Штаєм. Їх ініціатива полягала у створенні мережі лінгвістів і юристів у всьому світі, що працюють над мовною матрицею права. У цьому контексті мова не просто розглядається як предмет у правовому контексті або об'єкт судової експертизи (як це переважно властиве Російській Федерації), а як центральний засіб сучасних конституційних держав, як посередник соціальних конфліктів та основи правової методології [104, с. 36].

За даними Міжнародної асоціації мови та права [198], у різних державах світу функціонують робочі групи з правничої лінгвістики, спрямовані на дослідження мови законодавства, як-от: Науково-дослідна група з комп'ютерної юридичної лінгвістики (Федеративна Республіка Німеччина) [190], Центр досліджень мови та права (Італія) [188], Юридична лінгвістика в Центрі законодавчих досліджень Цюрихського університету (Швейцарія) [217] та ін.

Щодо вітчизняних мовознавчої та правознавчої наук, то вони лише нещодавно визначили як предмет дослідження юридико-лінгвістичну сферу. Перші кроки на шляху розв'язання цього важливого завдання вітчизняні науковці спробували зробити, опублікувавши протягом 2001-2006 рр. низку праць на

сторінках юридичних та лінгвістичних видань, які побачили світ як в Україні, так і за кордоном, а також навчальний посібник «Вступ до юридичної лінгвістики». Основну увагу в цих працях зосереджено на обґрунтуванні статусу юридичної лінгвістики як окремої науки і навчальної дисципліни, її місця серед інших наук, зв'язків з іншими юридичними та неюридичними науками тощо. Ці праці викликали резонанс у наукових колах [126, с. 32].

Слід зазначити, що помітну роль у становленні вітчизняної юридичної лінгвістики, зокрема законодавчої стилістики та лінгвоюридичної експертології відіграли праці таких учених-юристів й учених-лінгвістів, як Н. Артикуца, О. Копиленко, Т. Литвин (Будко), А. Токарська, З. Тростюк, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та ін., які побачили світ у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на сторінках юридичних і філологічних видань [126, с. 33].

На початку ХХІ ст. в Україні з'являються й перші дисертаційні роботи, присвячені проблемам, пов'язаним з удосконаленням лінгвістичного забезпечення законодавчої діяльності.

Перша кандидатська дисертація у сфері законодавчої стилістики захищена 2000 року З. А. Тростюк «Поняттєвий апарат Особливої частини Кримінального кодексу України», в якій описується поняттєвий апарат та його знакове позначення (термінологічний апарат), визначається їх співвідношення між собою та із суміжними категоріями, формулюються вимоги до поняттєвого апарату, характеризується Особлива частина Кримінального кодексу України крізь призму дотримання цих вимог і пропонуються шляхи його вдосконалення [126, с. 36].

Того ж року захищена дисертація С. П. Кравченком «Мова як фактор правоутворення та законотворення», присвячена дослідженню функціонального впливу мови на процес правоутворення, ролі національної мови у процесі законотворення. У дослідженні науковця мова наведена як першооснова формування національної правової системи, невід'ємний елемент становлення і розвитку права. Мова та право отримали відбиття у дисертаційній роботі автора як

органічно взаємодіючі системи, що розвиваються і формують одна іншу. Важливим результатом дослідження вченого слід назвати сформульоване поняття правничого мовотворення, яке дозволяє розкрити з лінгвістичних, стилістичних, граматичних, лексикографічних позицій процес формування мови закону як органічної частини національної мови [78].

Цінним для методологічного компоненту правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів зазначимо дисертаційне дослідження Л. І. Чулінди «Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів», присвячене методологічним та теоретико-правовим проблемам юридико-лінгвістичного тлумачення текстів нормативно-правових актів. У роботі визначено такі поняття, як тлумачення текстів нормативно-правових актів, методологія юридико-лінгвістичного тлумачення, зміст юридико-лінгвістичного тлумачення, його співвідношення з іншими способами тлумачення, текст нормативно-правового акта [173].

Важливими для розуміння особливостей розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні також є дослідження правових проблем статусу української мови в різні історичні епохи. Приміром, у праці О. М. Данилевської «Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР» проведено комплексний аналіз реформаторської мовної політики Центральної Ради, Гетьманату й Директорії УНР, у якому вчена зазначає позитивну діяльність правописних і термінологічних комісій, досягнення термінографії та обґрунтовує вплив мовної політики на суспільну свідомість і мовну поведінку тощо [41].

Проблеми мовного забезпечення законодавчого процесу в Україні висвітлені у дисертаційних працях В. Г. Рогожі «Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України» [146] та О. І. Білоусової «Граматична специфіка мови українського законодавства» [23].

Цінні зауваження щодо правового регулювання статусу державної мови як мови нормативно-правових актів знаходимо у монографії В. П. Колісника

«Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти» [69] та дисертації Є. В. Ткаченка «Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект» [156].

Аналіз проблематики перелічених вище дисертаційних робіт свідчить про значущість мовного вираження правових норм в Україні, а також про низку досі не вирішених питань у частині унормування (стандартизації) мови нормативно-правових актів та гостру необхідність у забезпеченні правового механізму лінгвістичної експертизи текстів законопроектів у законодавчому процесі нашої держави.

Ще одним переконливим свідченням того, наскільки актуальними постали в XXI ст. проблеми юридичної лінгвістики, слід назвати проведення протягом 2003-2005 рр. лише навчальними закладами МВС України близько 20 наукових симпозіумів, присвячених цим проблемам, тоді як протягом 2000-2002 рр. подібні конференції під егідою МВС України взагалі не проводилися [126, с. 37].

Найбільш представницькими серед них були дві Міжнародні науково-практичні конференції «Право і лінгвістика», що відбулися у Криму 2003 і 2004 рр., у яких взяли участь державні й громадські діячі, викладачі ЗВО, працівники правоохоронних і судових органів, науково-дослідних установ із України, Казахстану, Німеччини, Польщі, Росії, Словаччини (серед учасників, до речі, було заявлено понад пів сотні докторів філологічних і юридичних наук) [126, с. 37].

З 2005 року провідним ЗВО з підготовки кадрів для органів МВС України Національною академією внутрішніх справ щорічно проводиться Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», а з 2017 року спільно з Київським університетом ім. Бориса Грінченка – Всеукраїнська науково-практична конференція «На перетині мови і права».

На вищезгаданих конференціях з кожним роком усе частіше порушуються питання, що мають безпосереднє відношення до визначення конституційно-

правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У цьому контексті слід згадати слова Ю. Ф. Прадіда: «розвиток юридичної науки, зокрема теорії та історії держави і права, конституційного права України, криміналістики та, власне, й інших галузей правничої науки, конче потребує використання лінгвістичних знань. Крім того, чекають на розв'язання проблеми, пов'язані з лінгвістичним забезпеченням правотворчого процесу...» [126, с. 37].

Таким чином, окремі лінгвістичні й правознавчі ідеї, що є складовою частиною юридико-лінгвістичної теорії та водночас методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі та отримали свій подальший розвиток у межах середньовічної екзегези. Наступний виток розвитку досліджень у сфері лінгвістичного аналізу тексту нормативно-правових актів відбувся лише на початку ХХ ст. та увійшов в історію філософії як «лінгвістичний поворот» або «мовна революція». Сьогодні наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів активно здійснюються у межах правничих та лінгвістичних вищих навчальних закладів, а також науково-дослідних груп як в Україні, так і за її межами.

1.3. Методологія дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів

Як зазначалося у попередньому підрозділі, лінгвістична експертиза законопроектів є міжгалузевим об'єктом наукового дослідження, адже має ознаки об'єктів правничої та лінгвістичної наук. Тому вибір методологічного інструментарію для її аналізу залежить від системи наукових знань, крізь призму якої вона досліджується.

Оскільки ми розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів як явище конституційно-правової реальності, то формування набору методів має здійснюватися відповідно до усталених традицій наукових досліджень з урахуванням сучасних тенденцій в науці конституційного права України.

У наукових джерелах з питань методології правових досліджень система методів дослідження правових явищ та процесів здебільшого представлена такою ієрархічною системою: 1) загальний (філософський) підхід; 2) загальнонаукові методи; 3) спеціальні методи; 4) власні правові методи [48, с. 26]. Уникаючи глибокої дискусії щодо усталеної в українській юридичній науці системи методів, зазначимо, що ця ієрархічна система дісталася «у спадок» від радянської юридичної науки [165, с. 46].

У науці конституційного права України досі зберігається номенклатура традиційних спеціальних методів науки конституційного права – системний, порівняльно-правовий, історичний, метод конкретних соціологічних досліджень, статистичний, формально-логічний, структурно-функціональний, синтезу та аналізу – в переважній більшості властиві не лише конституційно-правовій науці, а й іншим наукам загалом, а отже, не можуть вважатися спеціальними, тобто притаманними тільки цій науці, методами науки конституційного права [165, с. 47].

За останні тридцять років, як зауважує В. Л. Федоренко, методологія конституційно-правових досліджень в Україні пройшла шлях розвитку від домінування в науці конституційного права позитивізму, трансформації його в ліберальну модель неопозитивізму та утвердження постпозитивістської методології конституційно-правових досліджень [165, с. 59].

Серед багатьох чинників, які впливають на утвердження та розвиток сучасної методології конституційно-правових досліджень в Україні, вчений звертає увагу на два фактори: а) правосвідомість дослідника; б) історично сформований і апробований арсенал методів пізнання та розуміння конституційно-правової реальності. Розкриваючи питання правосвідомості науковця, який досліджує саме конституційно-правові явища і процеси, слід сказати, що передусім вона виражається у його рівні конституційного праворозуміння. Вбачається, що конституційне праворозуміння – «це історично сформована в конституційному праві система світоглядних знань – ідей, принципів, концепцій, теорій і вчень, які є теоретико-методологічним інструментарієм пізнання конституційно-правових явищ і розвитку теорії та практики конституційного права України» [165, с. 20].

Не заперечуючи дієвість реалістичного, нормативістського, психологічного та інших типів праворозуміння для конституційного права, В. Л. Федоренко вказує, що найбільш поширеними на сьогодні типами конституційного праворозуміння є природно-правове та позитивістське праворозуміння. Новітнім же типом праворозуміння для конституційного права нині стає постпозитивізм як однойменне філософське вчення та методологія пізнання конституційно-правових явищ, процесів і режимів [165, с. 60].

Найбільш характерними властивостями постпозитивістського типу праворозуміння є:

1) свідома відмова від принципів і цілей методології нормативізму, чітке розмежування права та закону при усвідомленні їх дихотомічного зв'язку;

2) визнання принципу багатоманітності та різновимірності типів розуміння правової реальності, свідоме ігнорування таких ілюзорних цілей, як пошук «єдино правильних принципів і методів», розуміння сутності та змісту права тощо;

3) прагнення до взаємодії або принаймні безконфліктного співіснування з іншими типами праворозуміння, спроможність усвідомлення, сприйняття та використання їх здобутків;

4) визнання пріоритету «історії права» перед «філософією права», дослідження всіх явищ конституційно-правової реальності в контексті їх генезису;

5) широке залучення до арсеналу пізнання сутності та змісту права таких «наук про складність», як синергетика, нерівноважна термодинаміка, хаосологія, нелінійна динаміка, теорія дисипативних систем тощо [167, с. 70].

Тож, постпозитивістський тип праворозуміння у конституційному праві є системою знань та ідей про пізнання конституційних явищ і процесів з погляду пріоритету їх аналізу, виявлення походження та змісту над оціночними характеристиками і допускає множинність альтернативних стратегій пізнання відповідних явищ та процесів з активним використанням здобутків інших типів праворозуміння [165, с. 24].

З огляду на те, що лінгвістична експертиза законопроектів в Україні є новим об'єктом у конституційно-правовій науці, для її належного дослідження необхідний «творчий простір» в обранні методів пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів з метою отримання науково-обґрунтованих результатів та досягнення поставлених нами цілей і завдань дослідження.

Серед методологій, запропонованих у наукових джерелах, найбільш прогресивною, на нашу думку, є дворівнева система методології сучасних конституційно-правових досліджень, запропонована В. Л. Федоренком на методологічному семінарі Київського регіонального центру Національної академії правових наук України. За концепцією науковця, перший рівень методології становлять **принципи** конституційно-правових досліджень, другий рівень –

методи. Принципи виступають твірною світоглядною основою методології конституційно-правових досліджень, а методи – їх логічним продовженням.

Такий підхід ученого до відбору методів для наукового дослідження явищ конституційно-правової дійсності цілком відповідає нашому праворозумінню та міжгалузевим особливостям нашого предмета дослідження.

Під методологією сучасної науки конституційного права слід передусім розуміти комплексне світоглядне, філософсько-правове вчення про принципи і методи, які використовуються в цій юридичній науці для пізнання юридичних якостей та властивостей об'єкта відповідних наукових досліджень [165, с. 25]. У нашому випадку – для пізнання юридичних якостей і властивостей лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

В основу будь-якої, у тому числі й постпозитивістської, методології правових досліджень покладено насамперед світоглядні принципи і методи, що й визначають шлях пізнання досліджуваного правового явища. При цьому для постпозитивізму важливим є і те, щоб цей шлях виявився найкоротшим [165, с. 27].

Беручи за основу постпозитивістську методологію дослідження проблем системи сучасного конституційного права України, В. Л. Федоренко пропонує систему різнопорядкових за своїм змістом і формою принципів та методів, які є шляхом юридичного пізнання від об'єкта конституційного права до його предмета, від емпіричних знань про конституційні відносини й інститути конституційного права та інші конституційно-правові явища до теоретичних знань і узагальнень про ці об'єкти [165, с. 28].

До основних принципів, що втілюють її сутність, зміст і особливості, учений відносить принципи: деідеологізації та свободи наукових досліджень, всебічності, системності, діалектичності, історизму, детермінізму, герменевтики, феноменології, формальної логіки, об'єктивності, універсальності й ін. [165, с. 28]. Нижче розкриємо зміст кожного з них стосовно до предмета нашого дослідження.

Першим принципом у методології досліджень у сфері конституційного права В. Л. Федоренко визначає принцип **деідеологізації**, аргументуючи, що це є імперативною вимогою Основного Закону, згідно зі статтею 15 якого: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова». У такий спосіб учений співвідносить конституційний принцип плюралізму зі ще одним світоглядним принципом – **свободи наукової діяльності**, зазначаючи, що у науці конституційного права не існує «належних» і «хибних» методологічних світоглядних принципів, а критерієм їх ефективності залишається насамперед істинність результатів дослідження, підтверджена конституційною практикою [165, с. 31].

Означений принцип деідеологізації та свободи наукових досліджень вважаємо засадничим для нашого предмета дослідження, адже лінгвістична експертиза законопроектів в Україні, яка вперше постає як об'єкт дослідження на дисертаційному рівні у конституційно-правовій науці, має об'єктивну потребу в широкому та вільному виборі необхідних методів пізнання для отримання про неї достовірних знань. Адже саме досягнутий результат, як слушно наголошує Н. А. Богданова, оцінений з погляду всебічності, глибини та істинності отриманого знання, є критерієм правильності обраного шляху пізнання [27, с. 35].

Принципи деідеологізації та свободи наукових досліджень, які ще іноді узагальнено позначають як принцип науковості, тісно пов'язані з принципом **всебічності** наукового дослідження проблем теорії та практики конституційного права України. Зміст цього світоглядного принципу полягає в тому, що конституційні явища, режими і процеси має бути досліджено не самі по собі, а як складову конституціоналізму, системи конституційного права, системи чинного конституційного законодавства та системи конституційно-правової діяльності (правотворчої та правозастосовної, разом із правозахисною та правоінтерпритаційною) [165, с. 33].

Керуючись вищеназваним принципом, ми розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів не лише як один із теоретично можливих видів досліджень законопроектів, а саме як елемент законодавчої процедури, складової частини системи конституційного права.

Щодо використання принципу всебічності (комплексності) особливо цінними для нашого дисертаційного дослідження є такі зауваження автора: «Уникнення одновимірності пізнання конституційно-правової реальності унеможливить хибні концептуальні висновки щодо її сутності та змісту. До того ж застосування не лише різних, а часто й протилежних методологій при дослідженні явищ конституційного буття створює бажаний світоглядний дискурс, здатний конструктивно вплинути на результати наукового дослідження» [165, с. 33].

Так, для дослідження конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів слід враховувати низку чинників, як-от: політичний, організаційно-правовий, освітньо-науковий, фінансовий та ін.

Політичний чинник у контексті лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлюється «вічним мовним питанням» в Україні: ледь не кожна ініціатива щодо утвердження української мови в Україні (!) (незалежно від сфери її застосування) супроводжується спекулятивними гаслами щодо «утиску» російської мови у парламенті, засобах масової інформації (далі – ЗМІ) та, як результат, у суспільстві. На жаль, наша держава ще не знайшла шлях до виходу з такого абсурдного становища. Зі свого боку, ми, керуючись українською національно-державницькою позицією у дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів, вважаємо за необхідне обстоювати державний статус української мови як мови нормативно-правових актів.

Організаційно-правовий фактор передбачає потребу в розгляді різних організаційних форм проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах для визначення найбільш оптимальної для України з урахуванням особливостей вітчизняної законодавчої процедури.

Освітньо-науковий чинник складається з двох взаємозалежних компонентів: освітнього та наукового. Освітній полягає у необхідності створення в Україні програми підготовки кваліфікованих фахівців для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, а науковий – у напрацюванні методичних та аналітичних матеріалів, які слугуватимуть для створення методичних рекомендацій з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Фінансовий чинник має не першорядне, однак вирішальне значення у функціонуванні будь-якого державного інституту. Щодо інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, то для підвищення ефективності його роботи у видатковій частині Державного бюджету України мають бути передбачені такі статті: розширення кадрового корпусу структурного підрозділу, яке забезпечує проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; відповідну заробітну плату фахівцям, які її проводять; підготовку та перепідготовку фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів; створення навчальної бази для атестації таких фахівців; наукові розробки загальної методології лінгвістичної експертизи законопроектів та методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичної експертизи законопроектів.

Важливе значення для дослідження проблем сучасного конституційного права України і, зокрема, лінгвістичної експертизи законопроектів має методологічний принцип **системності** наукових досліджень. Цей метод ґрунтується на таких аксіоматичних положеннях: 1) система є цілісним комплексом пов'язаних елементів; 2) вона утворює єдність із середовищем; 3) будь-яка система є елементом системи більш високого порядку; 4) елементи будь-якої системи виступають як системи більш низького порядку, котрі зберігають свою універсальність під час дослідження більшості системних категорій у конституційному праві України [165, с. 34].

Власне, всі або більшість явищ конституційного буття слід розуміти насамперед як взаємопов'язані системи. Первинною з таких конституційно-правових систем у контексті предмету нашого дисертаційного дослідження є система суспільних відносин, що виникають, змінюються, припиняються у зв'язку з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів на підставі норм конституційного права та становлять по-суті предмет конституційного права. Система конституційно-правових відносин інституціоналізується в системі конституційного права як галузі права [165, с. 34].

Реалізація принципів науковості, комплексності та системності дослідження проблем системи і структури конституційного права України, як застерігає В. Л. Федоренко, буде неповною без застосування принципів **діалектики** [165, с. 34], зокрема принципу **взаємозв'язку та розвитку**. Щодо лінгвістичної експертизи законопроектів, то цей принцип діє так: аналітичні здобутки кожного окремого виду експертизи законопроектів наповнюють та розвивають усю систему експертного забезпечення законотворчості; й навпаки: аналітичні здобутки (зазвичай узагальнені) всієї системи експертного забезпечення законотворчості наповнюють та розвивають кожен окремий вид експертизи законопроектів.

Зміст світоглядного методологічного принципу **історизму** в дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні полягає у пізнанні правової її природи як об'єкта конституційного права, явища конституційно-правового буття через призму структурних і функціональних процесів її виникнення (становлення) та зміни (розвитку й удосконалення) впродовж усього часу її буття, а також у пізнанні й розумінні нинішньої системи конституційного права, конституційного законодавства і конституційно-правової діяльності як результату попередніх соціально-правових трансформацій у політико-правовій сфері [165, с. 36].

Принцип історизму тісно пов'язаний з таким принципом пізнання конституційно-правової реальності як **детермінізм**. У його основу покладено висхідні положення світоглядного вчення про визначений, а не довільний характер

буття; теорії відносин опосередкування, завдяки яким продукуються речі та явища, визначаються їхня природа і способи існування [165, с. 37]. Цей принцип є важливим у нашій дисертаційній роботі, адже розуміння об'єктивних закономірних універсальних взаємозв'язків і взаємообумовлених процесів та явищ у правовідносинах щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів дозволить нам сформулювати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення їх правового регулювання.

Важливими для пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів як конституційно-правового дослідження є **раціоналістичні (сенсуальні)** методологічні принципи, обґрунтовані Р. Декартом, Б. Спінозою, Г. Лейбніцем, а пізніше – представниками німецької класичної філософії. Вони засновані на розмежуванні істини фактів і метафізичної істини розуму. Зокрема, Г. Лейбніц доводив, що пізнавальна діяльність людини, навіть в умовах найпростішого досвіду, потребує певних світоглядних принципів, які роблять можливим осмислення досвіду. У цьому сенсі Г. Лейбніц вдало сформулював принцип сенсуалізму: немає нічого у розумі, чого б раніше не було в почуттях, окрім самого розуму, який не можна вивести з почуттів [165, с. 39].

Дійсно, нашому теоретичному осмисленню лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні передували відчуття та уявлення щодо її ідеальної (теоретичної) моделі, задуму, які, відповідно, виникли зі знань конституційно-правового дискурсу.

Окрім того, що раціоналістичні методологічні принципи підтверджують об'єктивність і, певною мірою, зручність запропонованої В. Л. Федоренком дворівневої структури методології конституційно-правових досліджень, раціоналізм є тим світоглядним стрижнем, який дає нам змогу пізнавати й розуміти лінгвістичну експертизу законопроектів як елемент конституційно-правової реальності з погляду гармонійного синтезу теорії та практики [165, с. 39]. Наприклад, вивчення досвіду проведення лінгвістичної експертизи законопроектів

у зарубіжних країнах з наукової літератури та нормативно-правових актів у поєднанні з аналізом практики проведення інших видів експертиз законопроектів в Україні дозволить нам запропонувати найбільш раціональні рішення щодо правової регламентації відносин, пов'язаних з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів у нашій державі.

Спорідненим із принципом детермінізму та раціоналізму вбачається і **герменевтичний** методологічний принцип дослідження проблем конституційного права України. Герменевтичний (грец. *hermeneutike* – в широкому сенсі – «мистецтво розуміння») метод є досить поширеним у соціо-гуманітарних науках і до ХХ ст. зводився переважно до тлумачення різних текстів, а у праві – до чинних законів чи історичних джерел права [165, с. 40].

Герменевтика для лінгвістичної експертизи законопроектів має особливе значення, позаяк виступає щодо неї водночас і методом, і об'єктом дослідження. Як методологічний принцип, герменевтика дає змогу здійснювати системне тлумачення положень Конституції України, законів України, рішень Конституційного Суду України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та інших підзаконних актів. Використання цього принципу є необхідним зокрема у процесі з'ясування правового статусу суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Важливе значення для вирішення проблем правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів також мають принципи та методи **формальної логіки**. Як зазначає Н. М. Пархоменко, формально-логічний підхід виявляється передусім у системі методів, за допомогою яких зміст досліджуваного об'єкта відображається у вигляді раціональної конструкції [2, с. 51]. До прикладу, використання методу **екстраполяції** (розповсюдження) у дослідженні конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів дозволяє нам отримати теоретико-правові знання про деякі її аспекти шляхом використання аналогій, тобто поширення знань, отриманих з уже вивчених правових явищ:

правової та антикорупційної експертизи законопроектів, семантико-текстуальної експертизи писемного мовлення тощо на лінгвістичну експертизу законопроектів і, в такий спосіб, збільшувати обсяг теоретичних відомостей про неї.

Запропонована В. Л. Федоренком система методологічних принципів дослідження проблем сучасного конституційного права України була б неповною без застосування методологічного принципу **універсальності**. Цей методологічний принцип передбачає, що система знань про відповідний предмет конституційно-правового дослідження не повинна остаточно вичерпати свій потенціал після завершення конкретного дослідження [165, с. 43]. У нашому дослідженні ми дотримуємося цього принципу задля того, аби його результати були придатні до неодноразового застосування як у подальших наукових пошуках, так і в експертній та законотворчій практиці. Приміром, пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів можуть використовуватися для інших видів експертиз законопроектів (антикорупційної, гендерно-правової, антидискримінаційної тощо).

Оглянуті вище світоглядні методологічні принципи слугують відправними точками у формуванні набору методів для проведення нашого дослідження.

Термін «метод» поширений у всіх науках, і загалом можна стверджувати про певну єдність у поглядах учених на його сутність та зміст. Як правило, під методом будь-якої науки традиційно розуміють систему прийомів, принципів і правил, які застосовуються для отримання істинних, об'єктивно існуючих знань, спосіб вивчення, вираження загальних вихідних позицій та підходів до пізнання певного явища тощо [105, с. 27; 155, с. 22; 115, с. 12; 165, с. 45].

Науці конституційного права властиві власні висновки щодо сутності та значення наукового методу. Приміром, на думку В. Мелещенка, Ю. Тодики й інших українських учених-конституціоналістів, метод науки – це сукупність правил, прийомів та способів наукового пізнання, які забезпечують отримання об'єктивних і достовірних знань [165, с. 45, 92, с. 85; 71, с. 82].

Дотримуючись дворівневої методології конституційно-правових досліджень В. Л. Федоренка у формуванні методичного інструментарію пізнання лінгвістичної експертизи законопроектів, керуємося такими рекомендаціями вченого: «Визначаючи методи, ефективні для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів у межах конституційного права у контексті постпозитивізму, та встановлюючи їх систему, слід відмовитися від спроб вибудувати їх в єдину завершену ієрархічну модель» [165, с. 47].

Світоглядні принципи цієї методології реалізуються через відповідні, іноді й однойменні, методи пізнання конституційно-правової реальності (зокрема, принцип герменевтики реалізується через герменевтичний метод і т.д.). Під цими методами слід розуміти сукупність принципів, правил, прийомів та способів пізнання конституційно-правових явищ. Тобто методи є важливими складовими механізму реалізації світоглядних методологічних принципів і забезпечують функціональну ефективність конституційно-правової методології загалом [165, с. 61].

Серед методів конституційно-правових досліджень, які, на наш погляд, є найбільш ефективними для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, слід назвати передусім системний, структурно-функціональний, діяльнісний, герменевтичний, порівняльно-правовий, історичний, формально-догматичний, прогностичний, інтеграційний та синергетичний. Пропонуємо нижче розкрити зміст кожного з цих методів конституційного права стосовно предмету нашого дослідження.

Одним із найбільш розповсюджених методів конституційно-правових досліджень є **системний метод**. Цей метод є логічним продовженням світоглядного методологічного принципу системності конституційно-правових досліджень. Його суть полягає в тому, що досліджуване явище розглядається як певна система, що включена до системи більш широкого порядку, виконує у ній певні функції та пов'язана з нею зв'язками різного роду. Тобто застосування цього

методу передбачає дослідження конституційних явищ, статусів, режимів, процедур і процесів як взаємозумовлених систем [165, с. 48].

Застосування системного методу дасть нам змогу: виокремити структурні елементи лінгвістичної експертизи законопроектів та з'ясувати характер зв'язків між ними; обґрунтувати систему відносин, що складаються у зв'язку з проведенням лінгвістичної експертизи законопроектів, дослідити систему правових норм, що регулюють проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та інших зрізів (рівнів) досліджуваного нами об'єкта.

Взаємодоповнюючим до системного методу дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів можна вважати **структурно-функціональний метод** дослідження. В його основу покладено структурно-функціональний аналіз, популярний у соціології наприкінці XIX ст. (Б. Малиновський, А. Редкліфф-Браун, Е. Дюркгейм та ін.), який від самого свого започаткування постав своєрідною антитезою одноплщинному лінійному історизму гегелівського зразка. Разом із тим, у вигляді цілісної і завершеної методології структурно-функціональний аналіз сформувався лише у середині минулого століття (Т. Парсонс, Р. Мертон та ін.). Нині структурно-функціональний метод є своєрідним симбіозом двох поширених у науці методів – 1) функціонального аналізу й 2) структурного аналізу [165, с. 50].

Перший із них дає змогу пізнати механізм і процедуру функціонування основних суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Другий метод – структурного аналізу – дасть змогу пізнати внутрішню будову та особливості структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів: видів, об'єкта, суб'єктів, предмета, мети, завдання і результату.

Крім проаналізованих вище методів, необхідним убачається залучення до методології дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів і **діяльнісного методу**. Цей метод, будучи логічним продовженням інтегрального структурно-функціонального методу, передбачає дослідження відповідних конституційно-

правових явищ через призму їх дієвості. Діяльнісний метод у 70–80-х рр. ХХ ст. набув неабиякої популярності у процесі дискурсу про співвідношення категорій «функція» та «діяльність». Одним із видатних представників радянської юридичної науки, який сформулював це питання, став Л. Каск. Цей правознавець обстоював позицію про умовність диференціації функцій і діяльності держави, яка може зводитися лише до їх кількості: функція є лише окремим напрямом діяльності держави. Тобто діяльність розглядалася як визначальна властивість держави, а функції зумовлюють основні напрями та види її діяльності. Таке співвідношення функцій і діяльності усталилося в юридичній науці та започаткувало науковий дискурс про сутність і зміст юридичної діяльності [165, с. 50].

Керуючись діяльнісним методом конституційно-правового дослідження, ми розглядаємо лінгвістичну експертизу законопроектів насамперед як один із напрямів діяльності держави у законотворчому процесі, що дає нам змогу найбільш влучно сформулювати її мету, завдання та функції для отримання позитивного результату на практиці.

Герменевтичний метод дослідження у контексті лінгвістичної експертизи відіграє особливо помітну роль, адже водночас він є інструментом, за допомогою якого вона проводиться, та способом її пізнання як об'єкта науки конституційного права. У юридичній літературі правова герменевтика розглядається як метод наукового дослідження, призначений для виявлення смислу юридичного тексту, виходячи з його об'єктивних (значення слів та їх історично обумовлені варіації) і суб'єктивних (наміри автора) підстав, інтерпретації та роз'яснення змісту юридичного тексту, зафіксованого в документі [42, с. 8].

Як зауважує О. С. Ховпун, герменевтичний метод пізнання дозволяє проводити інтерпретацію текстів нормативних актів, інших правових джерел з урахуванням історичних, ідеологічних, економічних, психологічних, соціологічних обставин прийняття та застосування закону. Також автор

акцентцентує увагу на тому, що герменевтичний метод у юридичних науках має особливий предмет – текст закону, інших правових джерел. При його застосуванні повинні домінувати принципи істинності, об'єктивізму, універсальності; вторинним є принцип достатності [170, с. 73].

Означений метод з урахуванням рекомендацій, запропонованих у науковій літературі, застосовуємо в аналізі положень нормативно-правових актів, що становлять правову основу лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Одним з найактуальніших для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів є **порівняльно-правовий метод** (або метод конституційної компаративістики). Цей метод дає змогу виявити як загальні тенденції розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах, так і феноменологію функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів у зарубіжних країнах світу.

Попри означені переваги, порівняльно-правовий метод вимагає виваженого застосування, адже механічне запровадження тих чи тих моделей лінгвістичної експертизи законопроектів у національну практику не завжди дає позитивний результат. Як зауважував свого часу Ю. М. Тодика, дилетантизм і недооцінка вітчизняного конституційного досвіду й переоцінка чужого, умов формування конкретних моделей та інститутів у зарубіжних країнах може призвести до негативних наслідків при застосуванні цього методу [70, с. 33]. Негативним убачається і темпоральний чинник такого запозичення, адже на момент імплементації того чи того інституту конституційного права в українські правові реалії він зазнає об'єктивних змін і часто набуває іншого змісту та форми навіть у системах-донорах, а отже, будь-яке запозичення є завідомо ретроспективним за своїми хронологічними показниками. До того ж неадекватність розвитку інших суспільних і державних макросистем призводить до неналежної дії запозичених елементів або взагалі до їх відторгнення [165, с. 53].

На сьогодні метод **історизму** у дослідженні конституційно-правових явищ, попри його матеріалістичну природу, визнають переважна більшість учених-конституціоналістів. У його основу покладено визнання причинно-наслідкових зв'язків у історичному розвитку конституційних правовідносин та інститутів конституційного права [165, с. 53].

У дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні історичний метод дає змогу з'ясувати генезис міжгалузевих наукових досліджень у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, а також уникнути завідомо програшних моделей її функціонування.

Також необхідним для нашого дослідження вважаємо **формально-догматичний метод**, або ж власне юридичний метод, що є одним із найдавніших у державно-правовій науці. Формально-догматичний метод є системою певних способів пізнання правової реальності на основі законів формальної логіки. Ці способи ще називають методологічними прийомами. Н. Пархоменко виокремлює такі прийоми наукового пізнання досліджуваних правових явищ з формально-догматичних позицій: 1) філологічний; 2) системний; 3) історичний; 4) логічний [165, с. 54].

У нашому дослідженні послуговуємося цим методом для аналізу системи нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, з'ясування змісту їх положень та формулювання висновків щодо ефективності правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів.

Важливу роль у дослідженні лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта конституційно-правового дослідження відіграє **прогностичний метод**. У його основу покладено прийоми, які дають змогу здійснити науково обґрунтовані припущення (прогнози) щодо майбутнього розвитку конституціоналізму, конституційного права та Конституції України [165, с. 57].

Застосування прогностичного методу в дисертаційній роботі дозволить насамперед виявити тенденції подальшого розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, а також перспективні напрями розвитку наукових досліджень і формування нових знань у сфері лінгвоекспертного забезпечення законотворчості.

З огляду на новизну та міждисциплінарний характер об'єкта нашого дослідження, вважаємо за доцільне доповнити набір традиційних методів конституційно-правових досліджень новими й менш усталеними у правовій науці методами, а саме: **інтеграційним** та **синергетичним** методами.

Зазначимо, що використання **інтеграційного** методу в науковому вивченні конституційно-правових засад лінгвістичної експертизи законопроектів є особливо значущим. Інтеграція як акт чи процес поєднання двох чи більше частин таким чином, щоб вони функціонували разом, наскрізно супроводжує наше дослідження, адже тема роботи вимагає поєднання двох систем знань – мови і права [209, с. 675]. Наприклад, для надання пропозицій щодо нормативно-правового закріплення кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи необхідно знати: по-перше, яку правову форму слід обрати для врегулювання цього аспекту суспільних відносин; по-друге, зміст й особливості діяльності такого експерта (які саме лінгвістичні знання та який саме досвід необхідно для проведення лінгвістичної експертизи).

Не менш доцільним в аналізі функціонування лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні вважаємо використання **синергетичного** методу дослідження. Синергетика (від грецьк. *αουερωο* – який діє обопільно, узгоджено) означає напрям і загальнонаукову програму міждисциплінарних досліджень, котрі вивчають процес самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах [86, с. 850–851].

Як зазначають Ю. Ю. Орлов, О. М. Джужа та О. Ю. Орлова, особливість синергетики порівняно з іншими традиційними методами наукового пізнання полягає в тому, що вона, вивчаючи складні системні утворення, досліджує не сутність складових частин (елементів) цих систем (що є змістом класичного наукового аналізу), а насамперед характер системних зв'язків між цими елементами [112, с. 76]. Таким чином, предметом вивчення синергетики можуть бути тільки системи, тобто сукупності елементів, що мають внутрішні (внутрішньосистемні) зв'язки [112, с. 77]. Означене цілком корелює з характерними властивостями лінгвістичної експертизи законопроектів.

Так, лінгвістичну експертизу законопроектів слід розглядати як певну систему, оскільки вона складається із взаємопов'язаних елементів, що, у свою чергу, мають внутрішньосистемні зв'язки. Серед елементів системи лінгвістичної експертизи законопроектів, які мають внутрішню мікросистему, слід вказати: суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, між якими є зв'язки у формі взаємних прав та обов'язків; сукупність нормативно-правових актів, що регламентують відносини щодо проведення лінгвістичної експертизи, які пов'язані між собою залежно від місця в ієрархічній системі національного законодавства (приміром, вторинне законодавство має відповідати первинному); також взаємозалежними є такі компоненти лінгвістичної експертизи, як: її мета і завдання, об'єкт і предмет, стадії та технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи тощо.

Оскільки лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт дослідження відповідає вимогам синергетики, то однойменний метод дасть змогу виявити недоліки у роботі та взаємозв'язках окремих елементів організаційно-правового механізму лінгвістичної експертизи законопроектів, визначити причини таких недоліків, а також сформулювати пропозиції щодо їх усунення.

Таким чином, методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів становить система різнопорядкових за своїм змістом і формою

принципів та методів конституційно-правових досліджень, які дають можливість отримати найбільш повні, об'єктивні та достовірні знання про предмет дослідження.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що лінгвістична експертиза законопроектів в Україні вперше постає як об'єкт наукового дослідження на дисертаційному рівні, зокрема у науці конституційно права. Необхідність її наукового дослідження та впровадження у практику законодавчого процесу України згадується у працях таких вітчизняних науковців: О. Л. Копиленко, Г. В. Рибікова, О. Г. Мінкова, Ю. Ф. Прадід і П. М. Балтаджи. Деякі аспекти проведення лінгвістичної експертизи законопроектів висвітлені лише у наукових доповідях Н. В. Артикуци та О. Ф. Юрчук. Однак комплексного дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, яке б розкривало весь спектр правовідносин, що її супроводжують, досі не було проведено.

Виявлено юридично-лінгвістичну невизначеність у позначенні мовознавчого експертного дослідження текстів законопроектів в Україні: термін *«редакційне опрацювання»* вживається у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»* – у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, *«фахова експертиза»* – у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, *«фахова (лінгвістична) експертиза»* – у висновках («Зауваженнях») Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України.

Проведено розмежування термінів *«редакційне опрацювання законопроекту»* та *«лінгвістична експертиза законопроекту»*.

Встановлено, що термін *«лінгвістична експертиза законопроектів»* з-поміж інших суміжних термінів є найбільш науково обґрунтованим.

Сформульовано наукове та нормативне визначення терміна *«лінгвістична експертиза законопроектів»* з урахуванням функціонально-стилістичних вимог наукового і законодавчого стилів мовлення:

– **лінгвістична експертиза законопроектів** (доктринальне визначення) – це дослідження тексту проекту закону за допомогою лінгвістичних методів аналізу щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка;

– **лінгвістична експертиза законопроектів** (нормативно-правове визначення) – етап законодавчої процедури, який полягає в дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.

Окреслено коло функцій лінгвістичної експертизи законопроектів: діагностична, методична, аналітична, запобіжна, прогностична, оцінювальна, коригувальна, герменевтична, аргументаційна.

Виокремлено ознаки, які характеризують відносини щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні як конституційно-правові відносини:

- 1) пов'язані з відносинами публічної влади (є етапом законодавчої процедури);
- 2) є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки тісно пов'язані з суб'єктами політичного процесу, з реалізацією владних повноважень органів

державної влади (Президента України, народних депутатів України, Кабінету Міністрів України);

3) регулюються та охороняються конституційними нормами і принципами (Конституцією України, Законами України «Про Регламент Верховної Ради України, «Про комітети Верховної Ради України», актами Президента України, Верховної Ради України та іншими підзаконними актами);

4) здійснюються свідомо і цілеспрямовано в результаті волевиявлення суб'єктів конституційно-правових відносин (законопроекти направляються на лінгвістичну експертизу в обов'язковому порядку або за дорученням Голови Верховної Ради України, його Першого заступника чи заступника за розподілом обов'язків, або за рішенням комітету Верховної Ради України);

5) мають виключно загальнодержавний характер (законопроекти, направлені на експертизу, є потенційними законами, які мають загальнообов'язковий характер).

2. Процес становлення лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта наукового дослідження відбувається у межах юридичної лінгвістики. Тому ступінь наукової розробленості проблематики лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлюється рівнем розвитку всієї системи юридико-лінгвістичних знань.

У розвитку юридико-лінгвістичної теорії виділяють такі періоди: 1) доюрідико-лінгвістичні дослідження лінгвістичних та правознавчих засад зв'язку мови і права; 2) виникнення власне юридико-лінгвістичних досліджень. Наведена періодизація є цілком справедливою і щодо генези наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів.

Окремі лінгвістичні та правничі ідеї, які слугують теоретико-методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі. Першим ученням, у якому закладені методологічні основи лінгвістичного аналізу юридичного тексту, є герменевтика. Основні положення герменевтики як мистецтва і теорії тлумачення

текстів сформульовано у праці Арістотеля «Про тлумачення» (*De Interpretatione*).

Подальшого розвитку герменевтична теорія отримала у межах середньовічної екзегези (тлумачення біблійних текстів). У розвитку біблійної герменевтики значну роль відіграв Аврелій Августин. У його праці «Християнська наука або основи герменевтики та церковного красномовства» сформульовано низку положень, що лягли в основу теорії тлумачення юридичних текстів.

Наступний виток у розвитку лінгвістичного аналізу нормативно-правових текстів відбувся лише на початку ХХ ст., що увійшов до історії філософії як «лінгвістичний поворот» (або «мовна революція»). Цьому етапу наукових досліджень характерне заглиблення у дослідження змісту і значення висловлювань, аналіз їх передумов та контекстів.

Серед представників «лінгвістичного повороту» найбільш вагомий внесок у розвиток методики лінгвістичного аналізу мови правових конструкцій здійснили Дж. Остін та Г. Гарт.

Дж. Остін розробив теорію мовленнєвих актів, зокрема сформулював перелік правил, яким мають відповідати мовленнєві акти.

Г. Гарт вибудував власну методологію пояснення базових правових понять (термінів), спираючись на ідеї філософсько-лінгвістичного аналізу і специфіку юридичного дискурсу.

Питання мови та права як цілісного предмета дослідження почало порушуватися лише наприкінці ХХ століття завдяки науковим працям «Юридична лінгвістика» (*Rechtlinguistik*) німецького правознавця, філософа, історика Адальберта Подлеха та «Юридична лінгвістика» (*Linguistique juridique*) французького професора права Джерарда Корну. Вихід у світ вказаних праць знаменувало початок виникнення нового напрямку наукових досліджень – юридичної лінгвістики.

У межах юридичної лінгвістики сформувався та нині активно розвивається напрям законодавчої лінгвістики, який вивчає особливості всіх рівнів тексту

законів і їх проєктів, проблеми розроблення текстів законів, лінгвістичного забезпечення законопроєктування та, зокрема, лінгвоекспертології законодавчого тексту.

У ХХІ ст. мова законодавства стала предметом дисертаційних досліджень низки українських учених-правників та вчених-лінгвістів: З. А. Тростюк, С. П. Кравченка, Л. І. Чулінда, О. М. Данилевської, В. Г. Рогожі, О. І. Білоусової, В. П. Колісника, Є. В. Ткаченка.

Сьогодні наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи законопроєктів активно здійснюються у межах правничих та лінгвістичних вищих навчальних закладів, а також науково-дослідних інститутів й організацій як в Україні, так і за її межами. Свідченням цього є проведення численних наукових заходів: конференцій (Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», а з 2017 року спільно з Київським університетом ім. Бориса Грінченка – Всеукраїнська науково-практична конференція «На перетині мови і права»), круглих столів, семінарів тощо та створення міжнародних науково-дослідних груп (*Computer Assisted Legal Linguistics, Centre for Research in Language and Law*) з розроблення програмного забезпечення для автоматичного лінгвістичного аналізу юридичного тексту.

3. Методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроєктів визначено з позиції постпозитивістського праворозуміння у конституційному праві. Такий підхід забезпечує «творчий простір» в обранні методів пізнання для дослідження лінгвістичної експертизи законопроєктів в Україні як нового у конституційно-правовій науці об'єкта дослідження.

Таким чином, методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроєктів становить система різнопорядкових за своїм змістом і формою принципів і методів конституційно-правових досліджень, які дають можливість отримати найбільш повні, об'єктивні та достовірні знання про предмет дослідження.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Структурні елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

На виконання завдань дисертаційного дослідження вбачається за необхідне розкрити зміст структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів як комплексного та багатоаспектного явища конституційно-правової реальності. Керуючись системним методом дослідження ми виокремили такі елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів, як: **види, суб'єкти, об'єкт, предмет, мета і завдання.**

Кожен з перелічених елементів потребує окремого пояснення. З огляду на комплексність та багатоаспектність такого елементу лінгвістичної експертизи законопроектів, як суб'єкти, вважаємо за необхідне розкрити його зміст окремо в наступному підрозділі дисертаційної роботи. Решту структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів пропонуємо розглянути нижче у цьому підрозділі.

Розгляд структури лінгвістичної експертизи законопроектів почнемо з її **видів.**

Розмежування видів лінгвістичної експертизи законопроектів має не лише теоретичне, а й практичне значення, адже термін «лінгвістична експертиза законопроектів», об'єднуючи під «своїм дахом» всі різновиди мовознавчих досліджень законодавчого тексту, є досить широким за обсягом, що не дозволяє чітко окреслити коло методів, які необхідні для аналізу текстів проектів законів.

Залежно від того, який жанровий або субжанровий тип тексту аналізує експерт-лінгвіст, М. В. Батюшкіна виділяє такі типи лінгвістичної експертизи законопроектів:

- 1) лінгвістична експертиза проекту базового законодавчого акта (конституції (статуту), кодексу, закону);
- 2) лінгвістична експертиза проекту, що трансформує закон (закон про внесення поправок (змін) у базовий законодавчий акт);
- 3) лінгвістична експертиза проекту закону про визнання законодавчого акта, що втратив чинність. Авторка також зазначає, що базові, трансформуючі закони і закони про визнання законодавчих актів такими, що втратили чинність, розрізняються за метою, формою та змістом [13; 12, с.167].

Окрім класифікації лінгвістичної експертизи законопроектів, науковиця виділяє граматичний, семантичний, стилістичний, герменевтичний та прогностичний аспекти аналізу законопроектів, що також по суті розмежовує лінгвістичну експертизу законопроектів на різні види експертних досліджень [13, с.166].

Запропоновані М. В. Батюшкіною класифікації, на нашу думку, є не лише теоретично обґрунтованими, а й прагматично обумовленими, адже залежно від виду законопроекту та від аспекту його аналізу залежить обрання експертом необхідних лінгвістичних методів для роботи з певним текстом законопроекту.

Як ми з'ясували у першому розділі дисертаційного дослідження, лінгвістична експертиза законопроектів є видом наукової експертизи, тому логічно, що лінгвістичній експертизі законопроектів притаманні всі ознаки останньої. З огляду на це, можемо зробити висновок, що класифікація наукових експертиз, закріплена у Законі України «Про наукову та науково-технічну експертизу» [56], розповсюджується і на лінгвістичну експертизу законопроектів.

Тож, якщо класифікувати лінгвістичну експертизу законопроектів відповідно до ст. 13 Закону України «Про наукову та науково-технічну

експертизу», отримаємо такі її види: попередню, первинну, повторну, додаткову та контрольну експертизи [56].

Нижче розкриємо зміст кожного виду наукової експертизи у контексті лінгвістичної експертизи законопроектів.

Попередня експертиза [56] проводиться з метою з'ясування відповідності формальних ознак тексту законопроекту встановленим мовним нормам, стилістичним вимогам законодавчого тексту, до яких належать: Український правопис, ДСТУ 1.5-2003 «Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів», ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки [97], Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) [123].

Первинна експертиза [56] передбачає здійснення всіх необхідних заходів у процесі підготовки обгрунтованого висновку щодо тексту законопроекту, який передається заінтересованими фізичними та юридичними особами – замовниками експертизи на аналіз і оцінку науковим експертним організаціям, установам, експертам або колективам експертів.

Повторна експертиза [56] може проводитися або у разі порушення встановлених вимог та правил під час проведення первинної експертизи, або на вимогу замовника експертизи чи автора розробки за наявності обгрунтованих претензій до висновку первинної експертизи.

Додаткова експертиза [56] проводиться стосовно тексту законопроекту, щодо якого відкрилися нові обставини (наприклад, внесено пропозиції чи поправки до законопроекту).

Контрольна експертиза [56] здійснюється з ініціативи замовника для перевірки висновків первинної експертизи або з ініціативи фізичних чи

юридичних осіб, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або загалом висновків раніше проведених експертиз.

Слід наголосити, що положення Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу», які визначають види наукових експертиз, передбачають можливість проводити лінгвістичну експертизу законопроектів у різних правових формах незалежно від стадії розгляду законопроекту, однак, така можливість використовується вкрай рідко.

Ще одну класифікацію лінгвістичних експертиз можемо вивести із системного аналізу норм Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, за якою законодавець виокремлює:

1) редакційне опрацювання (*лінгвістичну експертизу*) законопроектів, яка здійснюється при підготовці до другого та наступних читань;

2) остаточне редакційне опрацювання (*лінгвістичну експертизу*), що здійснюється після прийняття акта Верховної Ради України в цілому [58, с. 147].

Не маючи заперечень стосовно доцільності вищенаведених підходів до поділу лінгвістичної експертизи законопроектів на види, пропонуємо наше авторське бачення її класифікації.

У виборі критерію класифікації лінгвістичної експертизи законопроектів, керуючись принципом раціональності та використовуючи діяльнісний метод конституційно-правових досліджень, ми відштовхуємося від її основного завдання – усунення мовних помилок у текстах законопроектів. Тому саме характер мовних помилок у текстах законопроектів обрано критерієм, за яким ми проводимо розмежування експертних досліджень у межах лінгвістичної експертизи законопроектів [29, с. 153].

Для проведення класифікації лінгвістичних експертиз за характером помилок у текстах законопроектів слід згрупувати останні.

Невідповідність тексту законопроекту правилам юридичної техніки, принципам права, правовим аксіомам, неповнота правової норми, вихід за межі предмета регулювання, дублювання правового регулювання – тобто нехтування юридичним дискурсом, неправильне відтворення знань про сферу суспільних відносин у тексті законопроекту тощо, утворюють групу **дискурсивних помилок** [29, с. 154].

Термінологічну невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімію і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантичну дифузність» та неоднозначність правової норми; алогізми; мовленнєву недостатність; невмотивовану тавтологічність; лексичну надлишковість; зміщення смислових меж; стильову невідповідність; порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; значна кількість росіянізмів тощо, вважаємо, слід об'єднати у групу **семантичних помилок** [5; 29, с.154].

Синтаксичні (невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, амфіболія або двозначність тексту) та морфологічні помилки групуємо в категорію **граматичних помилок** [29, с.154].

Неврахування відмінностей в екстралінгвістичних ситуаціях, неперекладені одиниці, що підлягають перекладу, пропуск релевантної інформації, порушення загальної, предметної, текстової логіки, неврахування імплікацій, спотворення авторської інтенції (оцінки), свавільність, буквалізм, невдале формулювання, наявність декількох варіантів перекладу тощо відносимо до групи **помилок перекладу** [29, с.154].

У такий спосіб отримуємо чотири види лінгвістичних експертиз законопроектів: **дискурсивну, семантичну, граматичну та експертизу перекладу**. Нижче наведемо пояснення щодо кожного виду.

Дискурсивна експертиза – дослідження тексту законопроекту на предмет врахування юридичного дискурсу та дискурсу сфери суспільних відносин, на які спрямована регулятивна дія нормативно-правового акта в майбутньому, і відповідності екстралінгвальним, прагматичним, соціо-культурним та іншим факторам [7; 29, с. 154].

Семантична експертиза – аналіз відповідності значення мовних одиниць тексту законопроекту – окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо, лексичній нормі, термінології законодавства, фаховій термінології та законодавчому (офіційно-діловому) стилю [29, с. 155].

Граматична експертиза – це аналіз тексту закону на відповідність морфлогічній і синтаксичній мовним нормам, тобто чинному Українському правопису [29, с. 155].

Експертиза перекладу – це аналіз перекладу текстів міжнародних угод, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, а також тих законопроектів, які передбачають запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання на предмет правильності відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культуроспецифічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу [174; 29, с. 155].

Таке розмежування видів лінгвістичних досліджень (експертиз) законопроектів дозволить:

- налаштувати зручний механізм роботи структурного підрозділу Апарату Верховної Ради України, до завдань якого належить проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розробити до кожного виду лінгвістичної експертизи законопроектів окремі методичні рекомендації;

– сформувати експертний корпус фахівців за відповідними видами лінгвістичної експертизи законопроектів.

Так, приміром, для експертизи перекладу необхідно добирати перекладачів саме з юридичного перекладу, для семантичної – філологів-україністів з юридичною освітою чи глибоким знанням теорії права, базових галузей права та законодавства; для граматичної – представників класичної філологічної освіти, спеціальності «Українська мова та література», а для дискурсивної – фахівців з прикладної лінгвістики (юрислінгвісти, соціолінгвісти, лінгвокультурологи, фахівці з корпусної лінгвістики тощо).

З'ясувавши основні види лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до розгляду наступного структурного елементу – **об'єкта** лінгвістичної експертизи законопроектів.

У найбільш загальному розумінні об'єктом є пізнавана дійсність, що існує поза свідомістю людини і незалежно від неї [22]. Тому для того щоб з'ясувати, що є об'єктом лінгвістичної експертизи законопроектів, слід поставити питання: яка саме «дійсність» пізнається?

У першому розділі дисертаційної роботи, описуючи властивості лінгвістичної експертизи законопроектів, ми коротко вказали, що її об'єктом є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але й текст законопроекту загалом як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності [15, с. 11].

Оскільки з лінгвістичного погляду мовленнєві категорії корелюють з мовними, а мовні категорії співвідносяться одна з одною, під час проведення лінгвістичної експертизи законопроекту необхідно використовувати комплексний підхід і аналізувати текст законопроекту загалом як мовленнєвий знак, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності [15, с. 11].

У зв'язку з цим можна погодитися з Л. А. Бутаковою, яка акцентує належність лінгвістичного аналізу «до великого сімейства текстологічних

досліджень» і зазначає, що аналіз «тільки конкретних слів або фраз (частин висловлювання)» дає неповні або неправильні результати [31, с. 251–256].

Під час розгляду об'єкта лінгвістичної експертизи важливо враховувати пресупозиційний зв'язок законодавчих текстів, оскільки для того щоб зробити необхідний висновок щодо якості тексту законопроекту, необхідно абстрагуватися від конкретної норми і створити узагальнений зв'язок з правничим стилем, в якому буде функціонувати така норма [15, с. 11].

Важливим є також питання визначення меж об'єкта лінгвістичної експертизи законопроектів, вирішення якого дозволить виокремити лінгвістичну експертизу законопроектів серед інших видів експертиз. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне відмежувати поняття «*законопроект*» від суміжних понять – «*закон*» та «*нормативно-правовий акт*».

Відповідно до п.1 ч.6 ст.89 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»: «законопроект – проекти законів, постанов Верховної Ради, які містять положення нормативного характеру» [58].

Термін «*закон*», як слушно наголошує В. І. Риндюк, будучи чи не одними з найбільш використовуваних у сфері права, не має свого однозначного чіткого розуміння в юридичній науці [141, с. 63]. Додамо, що чіткого визначення цього терміна немає і в законодавчій системі.

Тлумачний словник української мови визначає слово «*закон*» як встановлене найвищим органом державної влади загальнообов'язкове правило, яке має найвищу юридичну силу [35, с. 396–397].

Однак у мотивувальній частині Рішення Конституційного Суду України від 11.07.1997 р. № 3-зп (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) зазначено, що аналіз тексту Конституції України свідчить про те, що термін «*закон*» вживається в ній як у широкому, так і вузькому значеннях. У широкому значенні (яке охоплює також Конституцію України) термін «*закон*» вживається, наприклад, у статтях 13, 24, 35,

58, 68 Конституції України, які закріплюють загальновизнані правові принципи – рівність громадян перед законом, недопустимість відмови від виконання законів з мотивів релігійних переконань, незворотність дії законів у часі, незвільнення від юридичної відповідальності через незнання законів тощо. В основному ж у тексті Конституції України термін «закон» вживається у вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема, він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 та ін.) [144].

Згідно з п. 1.4 Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування [121].

Таким чином, законопроект, на відміну від нормативно-правового акта, зокрема закону, не має юридичної сили. Відмінність між зазначеними поняттями ще полягає у тому, що поняття «нормативно-правовий акт» стосується як законів, так і підзаконних актів, а «законопроект» лише законів та постанов про їх прийняття.

Підсумовуючи наведене вище, можемо дійти висновку, що **об'єктом** лінгвістичної експертизи законопроектів є як текст законопроекту загалом, так і його окремі мовні одиниці, які становлять його зміст.

Розглянувши особливості об'єкта лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до огляду наступного її елемента – **предмета**.

У науковій літературі трапляються різні трактування поняття «*предмет*». Наприклад, Г. В. Рибікова у контексті правової експертизи нормативно-правових актів пропонує розглядати «предмет» як коло питань, над наданням відповідей на

які працюють експерти [140, с. 92]. Також досить поширеною є думка про предмет експертизи як обставини, що можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, так і фактичні дані, які встановлюються на основі спеціальних знань та дослідження матеріалів справи [180, с. 112].

Звертаючись до Академічного тлумачного словника української мови (СУМ-11), знаходимо таке пояснення терміна «*предмет*»: «це те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь» [22].

Для визначення предмета лінгвістичної експертизи ми відштовхуємося від загального питання: «На що спрямована практична діяльність експерта, який проводить експертизу?».

Аби відповісти на це питання, вважаємо за доцільне звернутися до практики проведення інших видів експертиз. Приміром, діяльність експерта з проведення антикорупційної експертизи спрямована на виявлення в нормативно-правових актах, проектах нормативно-правових актів положень, які самостійно чи у поєднанні з іншими нормами можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією [51]; гендерно-правової експертизи – на аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-правових актів щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [49]; антидискримінаційної експертизи – на аналіз проектів нормативно-правових актів щодо їх відповідності принципу недискримінації [52].

Як бачимо, у вищенаведених видах експертиз існують деякі відмінності щодо формулювання їх предмета. Однак, водночас ми можемо виокремити їх певні спільні елементи: кожен з цих видів експертиз направлений на певну міркувальну діяльність (виявлення/аналіз) щодо встановлення відповідності об'єкта експертизи певним критеріям або вимогам, в результаті якої надається оцінка або висновок.

Таким чином, на основі опрацьованої наукової літератури у галузі експертних досліджень правотворчості, положень нормативно-правових актів у галузі експертизи законопроектів, керуючись формально-логічним методом аналізу, ми встановили, що загалом предметом експертизи законопроектів є практична діяльність експерта, спрямована на аналіз відповідності об'єкта певним вимогам. Власне, такого розуміння предмета експертизи ми дотримуємося у визначенні предмета лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для більш детальної характеристики предмета лінгвістичної експертизи законопроектів цікавою видається позиція Г. В. Рибікової щодо поділу предмета правової експертизи на загальний та спеціальний:

– загальний предмет правової експертизи нормативно-правових актів становить систему питань, відповідь на які потрібно сформулювати щодо кожного об'єкта експертизи;

– спеціальний предмет правової експертизи нормативно-правових актів включає такі питання, відповідь на які дозволить досягти мети певного виду правової експертизи нормативно-правових актів [140, с. 93].

Якщо перенести принцип, покладений у наведену класифікацію, на лінгвістичну експертизу законопроектів з урахуванням нашого розуміння предмета лінгвістичної експертизи, то:

– загальним предметом лінгвістичної експертизи законопроектів буде аналіз тексту законопроекта щодо його відповідності загальним мовним нормам: Українському правопису, ДСТУ 1.5-2003 «Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів» та ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», нормативні словники й фахова література;

– спеціальним предметом лінгвістичної експертизи законопроектів буде аналіз тексту законопроекту щодо відповідності певним мовним нормам, наприклад: Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та

дотримання вимог нормопроектної техніки; Правилам оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації), стандартам української правничої термінології [50].

Таким чином, **предметом** лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, є аналіз тексту законопроекту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), в результаті якого надається висновок.

Такі елементи лінгвістичної експертизи законопроектів, як **мета і завдання**, перебувають у нерозривному взаємозв'язку, тому пропонуємо розглянути їх спільно.

Мета – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль [22], а **завдання** – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін. [22]. Тобто мета виступає бажаним, очікуваним результатом, а завдання – шляхом, який складається з низки кроків, необхідних для досягнення цього результату. Тому зміна мети одразу вплине на коло завдань.

Поняття «*мета*» експертизи законопроектів у науковій літературі розглядається зазвичай у вузькому та широкому розумінні.

Зокрема, вузького підходу дотримуються О. В. Селезньова, О. М. Шишпаренок, Є. В. Журкіна, які метою правової експертизи вважають оцінку відповідності нормативно-правового документа певним правовим критеріям, пошук правотворчих помилок і виявлення можливих наслідків їх прийняття та дії [152, с. 39; 179, с. 18; 46, с. 59].

Широкого підходу до визначення мети експертиз законопроектів дотримуються такі вчені, як А. І. Баженов, О. А. Короткова та О. Г. Мінкова.

Розглядаючи експертизу законопроектів не як «річ у собі», науковці її метою вважають підвищення якості та ефективності нормативно-правових актів, забезпечення їх відповідності чинному законодавству, усунення суперечностей між законами, зміцнення системності законодавства, тобто вдосконалення законодавства [8, с. 568; 76, с. 20; 102, с. 27]. На нашу думку, таке визначення мети експертиз законопроектів цілком резонує і з метою лінгвістичної експертизи законопроектів.

Таким чином, на наш погляд, **метою** лінгвістичної експертизи законопроектів є підвищення якості та ефективності законів, забезпечення їх відповідності чинній системі законодавства, усунення у ній суперечностей, що сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства загалом.

Розкриваючи питання мети правової експертизи нормативно-правових актів, Г. В. Рибікова пропонує розрізнити кінцеву та безпосередню мету правової експертизи нормативно-правових актів:

– кінцевою метою правової експертизи нормативно-правових актів учена вважає підтримання системи законодавства у стабільному стані, який відповідатиме юридичному критерію якості з реагуванням на зміни, що до неї вносяться;

– безпосередньою метою правової експертизи нормативно-правових актів вважає запобігання прийняттю та сприяння скасуванню неякісних нормативно-правових актів, що не відповідають визначеному юридичному критерію якості [140, с. 103].

Якщо міркувати про кінцеву мету лінгвістичної експертизи законопроектів у запропонований вченою спосіб, то її слід визначити як підтримання тексту законодавства у стані, який відповідатиме визначеним мовним вимогам. Щодо безпосередньої мети лінгвістичної експертизи законопроектів, то її можна окреслити як запобігання мовним помилкам у тексті законопроектів та сприяння усуненню мовних помилок.

Законодавець у Законі України «Про наукову та науково-технічну експертизу» у статті 1 визначив як мету експертизи – дослідження, перевірку, аналіз й оцінку науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовку обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів. Виходячи зі змісту цієї статті, можна виділити такі завдання: дослідження, перевірку, аналіз, оцінку нормативно-правового акта [56].

Міністерство юстиції України у Методичних рекомендаціях щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів у п. 3 завданням правової експертизи нормативно-правових актів визначає об'єктивне і повне дослідження поданого на розгляд експертів проекту відповідно до предмета експертизи, виходячи із загальносупільних та загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи [96].

Основними завданнями правової експертизи нормативно-правових актів Г. В. Рибікова визначає такі завдання:

- виявлення недоліків у правовому регулюванні, протиріч між нормативно-правовими актами,
- розробку пропозицій щодо приведення їх у відповідність до Конституції України та між собою, врахування міжнародних стандартів [140, с. 104].

На нашу думку, до переліку завдань лінгвістичної експертизи законопроектів слід віднести:

- виявлення мовних помилок у тексті законопроекту (що передбачає встановлення помилок відповідно до визначених мовних норм);
- виправлення мовних помилок у тексті законопроекту (в тому числі надання рекомендацій щодо усунення мовних помилок);
- обґрунтування виявлених та виправлених мовних помилок у тексті законопроекту (надання аргументів щодо встановлених мовних помилок і рекомендацій щодо їх усунення).

Так, окрім розповсюджених у науковій літературі завдань експертиз законопроектів – виявлення та виправлення помилок (чи недоліків), ми вважаємо не менш важливим завданням лінгвістичної експертизи законопроектів вказати підставу, відповідно до якої той чи той елемент тексту законопроекту є хибним, а у рекомендаціях щодо виправлення мовної помилки у тексті законопроекту аргументувати правильність чи перевагу запропонованого експертом варіанту формулювання правової конструкції.

Усі висновки експертиз на законопроекти (крім висновків комітетів Верховної Ради України) мають лише рекомендаційний характер, однак, ми переконані, що обґрунтованість висновку спроможна значно підвищити ймовірність його повного врахування народними депутатами під час підготовки законопроекту до читань, що в результаті дасть змогу отримати більш якісний закон.

Отже, теоретичне моделювання таких структурних елементів лінгвістичної експертизи законопроектів, як: види, об'єкт, предмет, мета та завдання, є важливим і необхідним складником наукового дослідження, позаяк вони сполучають теоретичні знання про лінгвістичну експертизу законопроектів та практичну діяльність суб'єктів, що проводять лінгвістичну експертизу законопроектів.

2.2. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус

Поняття «суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів» досі не отримало нормативного закріплення, як, власне, родове відносно нього поняття – «суб'єкт експертизи законопроектів». Водночас, у науці також не вироблено єдиного підходу до визначення поняття, структурного складу та змісту правового

статусу суб'єктів експертизи законопроектів. Щодо суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, то у вітчизняній науковій літературі це питання взагалі ще не порушувалося. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне насамперед розглянути ширше за змістом поняття – «суб'єкт експертизи законопроектів».

У науковій літературі поняття суб'єкт експертизи законопроектів розглядається у вузькому і широкому значеннях.

Відповідно до вузького розуміння, суб'єкт експертизи – це виконавець експертного дослідження. Наведемо визначення деяких представників такого підходу: «суб'єкт правової експертизи – фізична або юридична особа, що має високий освітній та фаховий рівень підготовки, володіє професійними знаннями та навичками в сфері, на регламентацію якої націлена дія проекту правового акту, наділена відповідним правовим статусом та здійснює професійний аналіз проекту правового акту з метою надання експертного висновку» (В. О. Бутенко) [32, с. 12]; «суб'єкт експертизи – це організація або група осіб, що її здійснюють» (О. М. Попов та Н. Л. Хананашвілі) [120, с. 17].

У широкому розумінні суб'єктами експертизи законопроектів є не лише ті, хто здійснює експертне дослідження, а й ті, хто його ініціює та координує.

Зокрема, О. А. Короткова до суб'єктів експертизи законодавства відносить юридичних і фізичних осіб, які беруть на себе функції замовників, організаторів та їх безпосередніх виконавців [76, с. 14]. О. Г. Мінкова вважає, що адекватними потребами юридичної теорії і практики є розрізнення серед суб'єктів експертизи проектів нормативно-правових актів її замовників та виконавців, оскільки це дозволить вирішити низку важливих питань, що стосуються механізму призначення і здійснення експертного дослідження, а також відповідальності суб'єктів експертизи [102, с. 82]. На думку Г. В. Рибікової, до суб'єктів правової експертизи належать замовник експертизи, організатор експертизи, керівник експертної

групи та експерт, які у сукупності взаємозв'язків утворюють окрему структуру [140, с. 107].

Загалом, ми поділяємо вищевикладені позиції науковців, які дотримуються широкого підходу до розуміння поняття «*суб'єкт експертизи законопроектів*», однак, структура, закладена у запропонованих науковцями визначеннях, на нашу думку, не відповідає моделі правовідносин, що склалися у практиці проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

З огляду на особливості відносин щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, на нашу думку, найбільш релевантно структуру їх суб'єктного складу відображає класифікація суб'єктів наукової експертизи, що закріплена у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [56]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» суб'єктами наукової експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти. Таким чином, поняття «*суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів*» доцільно сформулювати так: це фізична або юридична особа, яка бере участь у проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів як замовник, організатор чи експерт.

Замовниками можуть бути державні органи й органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, громадяни, заінтересовані у проведенні такої експертизи. Вступають у відносини з експертами безпосередньо або через організаторів експертизи на підставі договорів або доручень. Формують завдання на проведення експертизи, забезпечують оплату витрат на її проведення, оплату праці експертів або послуг організаторів експертизи [56].

Організаторами є фізичні й юридичні особи, які на підставі доручення або договору з замовниками організовують та проводять експертизу і подають експертні висновки [56].

Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання й безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи [56].

На основі наведеної законодавчої класифікації, яка застосовується до суб'єктів усіх видів наукових експертиз, та з урахуванням положень Регламенту [58], Закону України «Про комітети Верховної Ради України» [53], Положення про Апарат Верховної Ради України [148], Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України [147], Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [149] можемо визначити та надати характеристику суб'єктам власне лінгвістичної експертизи законопроектів.

Замовниками лінгвістичної експертизи законопроектів слід вважати суб'єктів права законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, а саме: Президента України, народних депутатів та Кабінет Міністрів України (ст. 89 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

Так, згідно з ч. 1 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» законопроект може направлятися на лінгвістичну експертизу за дорученням Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України чи заступника Голови Верховної Ради України, або за рішенням головного комітету. Відповідно, у такому дорученні чи рішенні повинні бути чітко визначені предмет і мета експертизи.

Незалежно від того, хто є суб'єктом права законодавчої ініціативи, згідно з ч. 2 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», законопроект в обов'язковому порядку направляється при підготовці до всіх наступних читань для проведення редакційного опрацювання (*лінгвістичної експертизи*) та остаточного редакційного опрацювання (*лінгвістичної експертизи*)

у відповідний структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України. У такий спосіб, Президент, народні депутати, Кабінет Міністрів України за замовчуванням є **замовниками** лінгвістичної експертизи законопроектів.

Характеризуючи **замовників** як суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів, можемо підсумувати:

– до замовників належить досить обмежене коло суб'єктів правовідносин: Президент України, народні депутати та Кабінет Міністрів України;

– замовники лінгвістичної експертизи законопроектів є суб'єктами публічного права (представниками органів державної влади);

– правовий статус замовників лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлений їх посадовим становищем;

– замовники лінгвістичної експертизи законопроектів вступають у відносини з експертами за посередництвом організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів на підставі доручень або рішень, але зазвичай законопроекти «за замовчуванням» при підготовці законопроектів на друге та третє читання направляються на лінгвістичну експертизу законопроектів (*редакційне опрацювання*);

– замовники формують завдання на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, якщо вона здійснюється за дорученням чи рішенням, в інших випадках лінгвістичної експертизи законопроектів є фронтальним дослідженням.

З аналізу положень ст. 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» основним організатором обов'язкових експертиз у парламенті є Апарат Верховної Ради України, адже саме він здійснює забезпечення організаційної, правової, наукової, експертно-аналітичної діяльності Верховної Ради України, її органів, народних депутатів та депутатських фракцій (депутатських груп).

Організатором лінгвістичної експертизи законопроектів виступає підрозділ Апарату Верховної Ради України, а саме – Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (далі – Головне управління). Так,

згідно з п. 7 II Розділу Положення про Головне управління, одним із основних його завдань є фахова експертиза (*лінгвістична експертиза законопроектів*) проектів нормативно-правових актів, проектів законів підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України.

Безпосередньо експертизу проводять підрозділи Головного управління, зокрема Управління опрацювання законодавчих актів, яке відповідно до покладених на нього завдань забезпечує проведення фахової експертизи (*лінгвістичної експертизи законопроектів*) актів, прийнятих Верховною Радою України» (п. 8 III Розділу Положення про Головне управління), та Редакційне управління, яке забезпечує фахову експертизу (*лінгвістичну експертизу законопроектів*) проектів нормативно-правових актів, підготовлених до другого і наступних читань, а також законодавчих актів після їх прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому (п. 9 III Розділу Положення про Головне управління).

Також ч. 3 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначає умови, за яких замовники лінгвістичної експертизи законопроектів можуть звернутися до інших організаторів для одержання експертних висновків.

Якщо зареєстрований законопроект має системний характер для окремих галузей законодавства і профільний комітет встановив (при підготовці до першого читання) необхідність його наукового опрацювання, то такий законопроект направляється для одержання експертного висновку до Національної академії наук України.

У структурі Національної академії наук України функціонує Українське бюро лінгвістичних експертиз, яке теоретично має всі передумови бути альтернативним організатором лінгвістичної експертизи законопроектів, але, фактично, його потужності не використовуються суб'єктами права законодавчої ініціативи. Згідно з даними Українського бюро лінгвістичних експертиз, за весь

час його роботи звернення від депутатів надходили всього кілька разів і стосувалися лише тлумачення певних приписів чинних нормативно-правових актів, а не всього тексту їх проєктів [162].

Окремі законопроєкти можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організацій або окремих фахівців (ч. 3 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»).

Як бачимо, закон дає достатньо можливостей для залучення широкого кола фахівців до проведення лінгвістичної експертизи законопроєктів як з-поміж державних установ, так і громадських організацій, проте замовники лінгвістичної експертизи законопроєктів ними рідко послуговуються.

Беручи до уваги вищезазначене, можемо окреслити ознаки **організаторів** лінгвістичної експертизи законопроєктів:

– основним організатором лінгвістичної експертизи законопроєктів є Головне управління. Також організатором лінгвістичної експертизи законопроєктів може бути й інша юридична особа публічного чи приватного права;

– Головне управління проводить лінгвістичну експертизу законопроєктів, підготовлених до другого і наступних читань, інші організатори на підставі доручення або рішення замовника лінгвістичної експертизи законопроєктів організовують та проводять її незалежно від стадії проходження законопроєкту.

Якщо Головне управління є **організатором** лінгвістичної експертизи законопроєктів, то його працівники, відповідно, виконують роль **експертів**, які безпосередньо проводять лінгвістичну експертизу законопроєктів.

Переліку прав та обов'язків експертів, працівників Головного управління у Положенні про Головне управління не наведено. Проте п. 18 згаданого Положення містить відсильний припис, який для ознайомлення з правами та обов'язками скеровує нас до Закону України «Про державну службу», Кодексу законів про

працю України, інших нормативно-правових актів, посадових інструкцій, Правил внутрішнього службового розпорядку для працівників Апарату Верховної Ради України, правил етичної поведінки державних службовців і Положення про Головне управління.

З наведеного вище можемо виокремити такі ознаки **експертів** з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів:

- є фізичними особами, які мають високу кваліфікацію у відповідній галузі знань (пояснення цього оціночного поняття відсутнє, тому залишається лише припускати, який саме рівень кваліфікації вважається високим);
- є експертами «за посадою», а не за кваліфікацією;
- мають статус державних службовців;
- зазвичай перебувають у трудових відносинах з організатором лінгвістичної експертизи законопроектів.

Особливої уваги потребують питання кваліфікаційних вимог до експертів (працівників Головного управління), які проводять лінгвістичну експертизу законопроектів, та їх фахової підготовки.

Відповідно до п. 15 Положення про Головне управління розробку вимог до професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад державної служби у Головному управлінні, та посадових інструкцій працівників Головного управління забезпечує його керівник. Також він уповноважений особисто розподіляти обов'язки між працівниками Головного управління, здійснювати оцінювання результатів службової діяльності державних службовців Головного управління та затверджувати індивідуальні програми підвищення рівня професійної компетентності працівників Головного управління, а також вживати необхідних заходів щодо його підвищення.

З вищевикладеного видно, що керівник Головного управління має досить істотний особистий вплив не лише на формування суб'єктного складу експертів (працівників), а й на їх правовий статус, зокрема, на робоче навантаження та план

розвитку кожного експерта (працівника). Таким чином, вибір потенційного експерта і формування кола його обов'язків залежить не від нормативних критеріїв, які забезпечують певний ступінь об'єктивності, а лише від рівня фахової компетентності та доброчесності керівника Головного управління. Таке індивідуальне керування викликає сумніви, оскільки містить корупційні ризики, а саме створює загрозу зловживання керівником Головного управління його службовим становищем.

Невизначеність кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів передусім виражається у відсутності затверджених вимог до освіти та досвіду роботи кандидата на посаду працівника Головного управління.

Для прикладу, до судових експертів державних спеціалізованих установ у ч. 2 ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» встановлено такі вимоги: відповідна вища освіта, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, проходження відповідної підготовки й отримання кваліфікації судового експерта з певної спеціальності.

Більш детально вимоги до експерта судової експертизи викладені у Довіднику кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (далі – Довідник), у якому містяться кваліфікаційні характеристики, які використовуються при розробленні посадових інструкцій працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. Кожна професійно-кваліфікаційна характеристика складається з таких розділів: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати» та «Кваліфікаційні вимоги» [43].

Зокрема у розділі «Кваліфікаційні вимоги» визначено, залежно від певної посади, вимоги до освітньо-кваліфікаційного рівня працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, необхідні для

виконання покладених на нього завдань та обов'язків, мінімальні вимоги до стажу роботи та кваліфікації судового експерта.

Наведемо для прикладу вимоги до деяких видів судових експертів, що подані в Довіднику. Вимоги до судового експерта: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за фахом не менше 1 року; вимоги до старшого судового експерта: вища освіта другого рівня за ступенем магістра відповідного напрямку підготовки. Стаж роботи за професією судового експерта нижчого рівня не менше 5 років. За наявності стажу роботи за фахом не менше 10 років чи двох і більше експертних спеціальностей, чи наукового ступеня доктора філософії або доктора наук з відповідної галузі знань – стаж роботи за професією судового експерта нижчого рівня не менше 3 років. Наявність відповідної кваліфікації судового експерта [43].

На нашу думку, продемонстрована вище систематизація вимог до експертів судових експертиз у Довіднику забезпечує єдність у визначенні посадових обов'язків експертів (працівників) та кваліфікаційних вимог щодо їх посад і може бути вдало застосована для формування кваліфікаційних вимог до експертів законопроектів, зокрема до експертів, які проводять лінгвістичну експертизу законопроектів.

Щодо визначення необхідних для експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів якостей, вважаємо цілком слушною пропозицію О. Г. Мінкової – звертати увагу на кваліфікаційні вимоги, що висуваються до суб'єктів нормопроектної діяльності, оскільки експертна та нормотворча робота багато у чому схожі [102, с. 86].

Наприклад, Робер К. Бержерон визначає таке коло якостей, необхідних законопроектувальникам: вміти бачити приховані цілі; знати міжнародні зобов'язання держави; у конституційному праві знати не лише конституцію, але й закони щодо організації та функціонування органів держави, повноваження, які закон надає державним діячам і установам, та вживані до них норми

відповідальності; особливо піклуватися про якість письмової мови, бо держава повинна давати взірець вживання мови; усвідомлювати економічні, соціальні, культурні й політичні проблеми своєї країни – не для того, щоб спробувати підмінити осіб, яким доручено їх вирішувати, а для того, щоб бути спроможним надавати рекомендації розробникам, щоб законопроекти після ухвалення стали ефективним інструментом управління [18, с. 69–74].

А. Ф. Ткачук вказує, що для розробки нормативно-правових актів особа має відповідати таким кваліфікаційним вимогам: розуміти національну політичну систему (органи та посадові особи, статус і повноваження); знати національну правову систему та ієрархію правових актів у ній; розуміти процедури розгляду та узгодження проєктів нормативно-правових актів; розбиратися у предметі правового регулювання; бути достатньо грамотною (добре знати мову, якою готується нормативний документ) [157, с. 124].

М. І. Хавронюк, який є автором Методології з проведення громадської антикорупційної експертизи Центру політико-правових реформ, досить детально описує якості, необхідні експерту для проведення антикорупційної експертизи законопроектів: «Експерт повинен бути добре ерудованим і широко знати законодавство, вміти користуватися базами даних і мати аналітичні та лінгвістичні здібності. Перше допоможе йому виявити правовідносини як такі, що суперечливо врегульовані в різних актах законодавства або в одному і тому ж акті законодавства. При використанні баз даних експерт повинен за ключовими словами, що використовуються в різних відмінках, та будучи оснащеним знанням необхідних юридичних синонімів, відшукувати методом виключення усі можливі колізії правового регулювання» [99].

На наш погляд, зазначені автором якості експерта антикорупційної експертизи законопроектів мають бути орієнтиром у процесі розроблення кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для довершення «фахового портрету» експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо за доречне взяти до уваги судження Д. О. Леонтєва та Г. В. Іванченко про те, що не кожен навіть висококваліфікований спеціаліст здатен до необхідних у процесі проведення експертизи узагальнень, конкретизацій, уточнень і відповідальних висновків. Проведення експертизи вимагає від експерта двох основних якостей. Перше – толерантність до складності й невизначеності, мужність шукати відповіді на питання, які не мають однозначних відповідей, не намагаючись штучно спрощувати реальність і бачити однозначність там, де її немає. Друга необхідна якість експерта – дисциплінованість мислення, здатність до покрокового аналізу проблем [83, с. 37].

У підсумку до вищенаведеного можемо сказати, що експерт – це феномен. Тому часом так складно встановити вичерпний перелік кваліфікаційних вимог до такої посади. Особливо, коли йдеться про експерта у міжгалузевій системі знань, як у нашому випадку – експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Попри це, кваліфікаційні вимоги все-таки мають бути уніфіковані та встановлені як необхідна найнижча планка, якій мають відповідати кандидати на посаду експерта з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Наприклад, Г. В. Рибікова пропонує виділяти серед кваліфікаційних вимог до експертів загальні та спеціальні вимоги. Також авторка наголошує на тому, що вимоги до експертів у сфері законотворчості мають бути досить високими.

До загальних вимог вчена відносить:

- 1) ступінь вищої освіти «магістр» за спеціальністю «Правознавство»;
- 2) досвід роботи у сфері права не менше 10 років;
- 3) свідоцтво про закінчення навчання з експертної діяльності та проходження стажування (необхідно організувати органам експертного самоврядування);
- 4) науковий ступінь кандидата або доктора юридичних наук – для проведення наукової правової експертизи законів та їх концепцій.

Спеціальні вимоги для відбору експерта з метою проведення конкретної експертизи мають охоплювати перевагу наявності спеціальних знань у сфері, яка є предметом правового регулювання відповідного нормативно-правового акта [140, с. 108].

Високий рівень фаховості експерта, на жаль, не завжди визначається строком його роботи, документами про освіту чи науковий ступінь. На нашу думку, спроможність особи до проведення експертизи визначається переважно насиченістю досвіду роботи, який ще необхідно підтвердити наприкінці спеціальної підготовки (стажування).

Встановлення мінімального досвіду роботи у сфері права не менше 10 років усе-таки видається завищеним та може перешкоджати доступу до фаху більш талановитим кандидатам лише тому, що вони не відповідають формальним вимогам.

Проходження спеціального навчання і стажування з лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо визначальним етапом фахової підготовки майбутнього експерта та критерієм, що засвідчує його спроможність успішно адаптуватися до специфіки такої роботи. Тому ми підтримуємо тезу Г. В. Рибікової щодо необхідності отримання свідоцтва про закінчення навчання з експертної діяльності й проходження стажування особою, яка виявила намір отримати відповідну кваліфікацію експерта.

Щодо кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то на основі системного аналізу законодавства та наукової літератури у сферах експертної діяльності й законотворчого процесу, а також враховуючи особливості лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо до осіб, які мають намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, поставити такі вимоги:

Освіта: ступінь не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 «Право» або 035 «Філологія».

Стаж роботи: не менше 5 років у галузі права або філології.

До вимог на посаду працівника Головного управління, який проводить лінгвістичну експертизу законопроектів, слід додати: **свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів.**

Дамо кілька пояснень до запропонованих вимог. На нашу думку, є достатнім зазначити назви лише загальних спеціальностей, адже кожна з них має безліч спеціалізацій, які відповідають особливостям лінгвістичної експертизи законопроектів і перелічувати всі їх види буде недоцільно.

Здавалося б логічним, що для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів необхідно мати дві вищих освіти, правничу та філологічну, однак таку вимогу поки що ставити некоректно, зважаючи на відсутність достатньої кількості осіб, які мають дві освіти саме з цих галузей знань та застосовують їх у поєднанні на практиці.

Також сьогодні ще передчасно стверджувати, хто ліпше й швидше спроможний опанувати проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: правник чи філолог? Чи необхідно мати дві вищі освіти? Чи достатньо однієї? На всі ці питання нам зможе дати відповідь лише практика.

Найбільш оптимальним строком досвіду роботи у галузі ми визначили 5 років, адже за цей період особа вже може досягнути конкурентоспроможного рівня майстерності у своїй справі, з одного боку, та водночас готова до нового циклу професійного розвитку – з іншого.

Щодо питання системи фахової підготовки експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то з аналізу нормативної бази у сферах експертизи й законотворчості можемо стверджувати, що в Україні її досі не створено. Певною мірою цим і пояснюється відсутність уніфікованих кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, адже на сьогодні в Україні немає установ та закладів, де була б можливість здобути таку кваліфікацію.

Безумовно, лінгвістична експертиза законопроектів є досить вузьким напрямом як у системі експертиз законопроектів, так і у системі лінгвістичних експертиз. Вона вимагає від фахівців не лише ґрунтовних знань та глибокого розуміння права і лінгвістики, а й уміння вправно їх синтезувати. Знання у галузі права необхідні для ефективного пошуку недоліків у законодавстві, а знання у галузі лінгвістики – для їх виправлення. Приміром, лінгвісту без розуміння теорії права та знання законодавчої бази буде складно виявити термінологічну неузгодженість у законодавчому тексті, особливо, якщо йдеться про граматично правильне речення. Наведемо кілька прикладів: недоцільне застосування у Конституції України для визначення одного й того ж юридичного поняття термінів «*набуває чинності*» (ст. 160 Конституції України) і «*набирає чинності*» (ч. 5 ст. 94 Конституції України) [30, с. 12]; «*Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою*» (ст. 50 Конституції України), «*Культурна спадщина охороняється законом*» (ст. 54 Конституції України), «*Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом*» (ст. 43 Конституції України) – в усіх трьох наведених прикладах мала б використовуватися однакова мовна конструкція, приміром «*захищається законом*». Під час аналізу такого юридичного тексту, як закон, необхідно дотримуватися не тільки літературних норм, а й вимог нормотворчої техніки. В тексті закону кожне слово повинно мати одне лексичне значення, тобто бути однозначним та однаково називати одне й те ж поняття. Інакше кажучи, має діяти правило: одне термін – одне значення, тому слід вважати неприпустимим у межах одного закону використання багатозначних слів, омонімів і тотожних синонімів [30, с. 12].

Натомість правнику буде складно виправити лінгвістичну помилку, позаяк він навряд знатиме, як обрати термін, що найточніше позначатиме те чи те поняття. Для прикладу: «*Президент України...звертається з **посланнями** до народу та із щорічними і позачерговими **посланнями** до Верховної Ради*

України...» (ст. 106 Конституції України) – «*послання*» є калькою з російської «*послание*», було б правильно **виступає зі зверненням**; «... водні та інші природні ресурси, які **знаходяться** в межах території України...» (ст. 13 Конституції України) – **перебувають, є**. Фонетично пристосована калька **знаходиться** виникла в українській мові «завдяки» багатозначному російському слову «*находиться*». У нашій мові дієслово «знаходитися» не вживається у значенні «**бути, перебувати, міститися де-небудь; перебувати в якому-небудь стані**». Таке дієслово слід уживати за потреби щось шукати: «Як ножем пробито, то **знайдуться** ліки, а як закохання – **пропала** навіки» (П. Чубинський) [30, с. 11].

Зважаючи на складність цього напрямку експертизи, вбачаємо необхідність у впровадженні обов'язкової спеціальної підготовки та стажування для осіб, які виявили намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

На думку Г. В. Рибікової, навчання експертної діяльності потрібно віднести до функцій Міністерства юстиції України як органу, в складі якого проводиться найбільша кількість правових експертиз нормативно-правових актів і є можливість забезпечити навчальний процес досвідченими фахівцями-практиками з подальшим проходженням стажування [140, с. 108].

Власне, в Україні вже була започаткована подібна практика у сфері законотворчості Центром правової реформи, утвореним Указом Президента України від 29 квітня 1994 р. №198 «Про вдосконалення роботи з підготовки законопроектів та проведення правової реформи». У 1999 році була відкрита Українська школа нормопроектувальників, яка стала першою в Україні формою навчання техніки нормопроектування. Школою було організовано короткострокові семінари з питань міжнародного та українського досвіду нормотворення. За ініціативою Центру було видано Наказ Міністерства юстиції України від 7 квітня 2004 р. № 394/7 «Про навчання спеціалістів центрального апарату Міністерства юстиції у сфері нормопроектування». В основу програми

навчання спеціалістів було покладено нормотворчий досвід Канади, Німеччини, Великої Британії. Серед загальних тем з теорії та практики нормопроектування тематика лекцій включала питання юридично-технічних та мовностилістичних вимог до текстів проєктів нормативно-правових актів. До викладання були залучені провідні науковці та практичні працівники у сфері нормопроектування.

Така практика співробітництва правознавців з лінгвістами повинна мати системний характер, зважаючи не лише на проблеми якості нормативних текстів [10, с. 28 – 29].

Якщо для забезпечення навчального процесу та стажування з проведення правової експертизи на базі Міністерства юстиції України є передумови, то щодо підстав для підготовки фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у згаданому органі виникають сумніви. До того ж, правова експертиза відповідно до Положення про Міністерство юстиції України [122] є лише одним із численних напрямів роботи Мін'юсту, тоді як проведення лінгвістичної експертизи законопроектів узагалі не належить до його завдань.

Тож, зважаючи на особливості законодавчої процедури в Україні та лінгвістичної експертизи законопроектів, вважаємо, що вибудовувати систему співпраці правознавців та лінгвістів слід в Інституті законодавства Верховної Ради України (далі – Інститут), який є базовою установою з науково-правового забезпечення законодавчої діяльності Верховної Ради України. Нині при Інституті діє Українська школа законотворчості – єдиний у нашій державі освітньо-навчальний центр, що здійснює забезпечення безперервного професійного розвитку у сфері законотворчої діяльності. Оскільки основний напрям діяльності Української школи законотворчості абсолютно відповідає специфіці лінгвістичної експертизи законопроектів, то видається цілком логічним розробити програму підготовки (стажування) фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів саме у цьому освітньо-навчальному центрі. Сьогодні в Українській школі законотворчості відбувається навчання за програмою «Законотворча

діяльність» та магістерською програмою «Європейське парламентське право» [136].

Ми переконані, що створення навчальної програми з лінгвістичної експертизи законопроектів буде органічно доповнювати дійсні навчальні програми Української школи законотворчості та стане одним з найперспективніших напрямів її роботи.

Цікавою видається пропозиція О. Г. Мінкової щодо запровадження обов'язкового проходження процедури сертифікації для компетентних осіб, які мають намір отримати право на проведення експертних досліджень у сфері правотворчості й наголошує на необхідності розмежування категорій «*сертифікація*» та «*атестація*», які за своїм значенням є схожими, але не тотожними поняттями [102, с. 89].

Авторка зазначає, що деякі положення чинного законодавства України дозволяють виявити відмінності між вказаними процедурами. Так, у ст. 1 Закону України «Про підтвердження відповідності» вказано, що сертифікація – це процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем екологічного управління, персоналу встановленим законодавством вимогам. У ст. 1. Закону України «Про професійний розвиток працівників» атестація працівників визначена як процедура оцінки відповідності професійного рівня працівників кваліфікаційним вимогам і посадовим обов'язкам, проведення оцінки їх професійного рівня, а у п. 1 ст. 11 зазначено, що проводять атестацію працівників роботодавці. Таким чином, якщо атестація проводиться з метою перевірки відповідності робітника займаній посаді, то основною метою сертифікації персоналу є підтвердження його професійної спеціалізації, захист інших суб'єктів від отримання ними неякісних послуг. Слід звернути увагу й на те, що атестація завжди пов'язана з трудовими відносинами та спрямована на підвищення ефективності використання робочого часу. При сертифікації ж

персоналу перевірка рівня кваліфікації спеціалістів здійснюється не безпосереднім керівництвом підприємства, де вони працюють, а уповноваженим державним органом [102, с. 89].

Підтримуючи ідею проведення обов'язкової процедури оцінювання потенційних експертів у сфері законотворчості, не можемо повністю погодитися з позицією вченої, адже, наприклад, атестація судових експертів не завжди пов'язана з трудовими відносинами і підвищенням ефективності використання робочого часу.

Відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про судову експертизу» порядок проведення атестації та присвоєння чи позбавлення кваліфікаційних класів судового експерта визначається міністерствами й іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [59].

Ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судову експертизу» передбачає створення експертно-кваліфікаційних комісій при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність, для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів [59].

Зокрема, Центральна експертно-кваліфікаційна комісія при Міністерстві юстиції України проводить атестацію працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України, фахівців, які не є працівниками державних спеціалізованих установ та які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта для визначення рівня професійної підготовки [129].

У вищезгаданих нормах спростовується твердження щодо розуміння поняття «атестація», яке пропонує авторка. Згідно з положеннями Закону

України «Про судову експертизу» атестацію фахівців проводить не керівництво установ, де вони працюють, а уповноважений орган.

Тож, на нашу думку, поняття «атестація» цілком відповідає меті експертного забезпечення законотворчості – формуванню компетентного та кваліфікованого корпусу фахівців, орієнтованих на максимальне використання досягнень науки для надання об'єктивної оцінки законопроектам. Також з огляду на усталену практику інституту судових експертиз, вважаємо, що порядок підготовки і стажування фахівців, які мають намір отримати кваліфікацію судового експерта, порядок проведення атестації з метою присвоєння кваліфікації судового експерта, порядок видачі свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта та інші процедурні аспекти експертного забезпечення правосуддя можуть бути опорними у процесі розроблення порядку підготовки (стажування) й атестації фахівців, які мають намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (з урахуванням особливостей законотворчого процесу в Україні).

В Україні інститут лінгвістичної експертизи законопроектів ще не отримав ані належної правової регламентації, ані наукового висвітлення. У зв'язку з цим поняття «суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів» усе ще залишається «білою плямою» в науці, а правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів – прогалиною в законі.

Вивчення правового корпусу вітчизняного законодавства, яке регулює питання законодавчого процесу й експертних досліджень, а також пильне спостереження за розвитком нашої держави, дозволяє стверджувати, що Україна володіє достатньою матеріальною базою та інтелектуальним потенціалом для створення злагодженої системи підготовки і формування експертного корпусу з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Однак брак нормативно-правового закріплення політичної волі гальмує процес реалізації цього потенціалу.

2.3. Засади проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Належна реалізація мети, завдань та функцій лінгвістичної експертизи законопроектів вимагає належного рівня її впорядкування шляхом визначення керівних принципів та формування уніфікованого алгоритму її проведення.

Зокрема, О. А. Короткова розглядає принципи експертизи законодавства як сукупність взаємопов'язаних базових засад, реалізація яких дозволяє досягти юридично значущого результату у вигляді експертного висновку щодо проекту або чинного нормативно-правового акта [75, с. 17]. В. О. Бутенко вважає, що принципи правової експертизи є системою положень, які визначають характер діяльності суб'єктів, вимоги, зміст повноважень; забезпечують об'єктивність, виступають гарантом результативності експертної діяльності відповідно до потреб правотворчої діяльності [32, с. 5 – 6]. О. Г. Мінкова визначає принципи експертизи нормативно-правових актів як базові вимоги, дотримання яких забезпечує належну реалізацію вказаних функцій та є запорукою результативності експертної діяльності. До найбільш важливих принципів учена відносить принципи: компетентності, незалежності, об'єктивності, системності, оперативності, гласності й відповідальності [102, с. 43].

Особливої уваги заслуговує підхід Г. В. Рибікової до розкриття питання принципів правової експертизи нормативно-правових актів. Зокрема, дослідниця, посилаючись на класифікацію принципів, запропоновану С. Д. Гусарєвим [40, с.173], виділяє серед принципів правової експертизи нормативно-правових актів загальноправові принципи, принципи сфери юридичної практичної діяльності та принципи, дія яких обмежується лише сферою здійснення окремого виду професійної діяльності юристів [140, с. 36 – 37].

Таким чином, Г. В. Рибікова до загальноправових принципів правової експертизи нормативно-правових актів відносить принципи: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини й громадянина [140, с. 37].

До принципів експертної діяльності належать принципи відповідальності експерта, науковості, інформаційної забезпеченості, своєчасності, повноти і всебічності експертного дослідження, незалежності результату експертизи від замовника, самостійності експерта, фінансової винагороди діяльності експерта, системності, обґрунтованості та вмотивованості висновку експерта, компетентності, документування остаточних висновків експерта, принцип уніфікації висновків, принцип відкритості висновків експертизи, цілеспрямованості дій експерта [140, с. 37].

До принципів правової експертизи нормативно-правових актів як окремого виду професійної діяльності зараховують принципи забезпечення гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом, оцінки нормативно-правового акта у взаємозв'язку з іншими нормативно-правовими актами, врахування вимог юридичної техніки [140, с. 37].

На нашу думку, систематизація принципів, запропонована Г. В. Рибіковою, найбільш повно розкриває засадничі правила і рамки експертної діяльності у сфері законотворчості загалом та правової експертизи нормативно-правових актів зокрема. Також вважаємо, що у межах загальноправових принципів і принципів експертної діяльності, запропонованих ученою, можуть функціонувати й інші види експертиз законопроектів, у тому числі лінгвістична експертиза законопроектів.

Щодо принципів власне лінгвістичної експертизи законопроектів, то для їх формування слід враховувати теоретичні положення мовознавчої науки. До загальних критеріїв (принципів) редакторського аналізу мови тексту зазвичай відносять такі критерії: точності, логічності, ясності, чистоти, виразності, різноманітності та естетичності мовлення [47, с.93]. Однак зауважимо, що такі

критерії, як виразність, різноманітність і естетичність мовлення не властиві законодавчому стилю мовлення та суперечать правилам юридичної техніки, а саме: однозначності, емоційно-експресивній нейтральності, високому ступеню одноманітності, суворій регламентації розміщення й будови тексту тощо.

Таким чином, враховуючи теоретичні положення лінгвістичного, зокрема, редакторського аналізу та законодавчої техніки, пропонуємо визначити такі **принципи** лінгвістичної експертизи законопроектів: чистоти мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності й відповідності національному правовому дискурсу. Запропоновані принципи слід розуміти так:

– **принцип чистоти мовлення** – передбачає перевірку тексту законопроекту на відповідність власне українській лексиці та щодо вмотивованого використання слів іншомовного походження;

– **принцип нормативності** – передбачає оцінку відповідності тексту законопроекту морфологічній, лексичній, синтаксичній нормам української мови, вимогам законодавчого стилю, а також стандартам української правничої термінології;

– **принцип логічності** – полягає у перевірці тексту законопроекту щодо дотримання загальних правил мислення: визначеності, несуперечності, послідовності та обґрунтованості;

– **принцип однозначності** – передбачає перевірку тексту законопроекту щодо дотримання правила: «один термін – одне значення»;

– **принцип правової визначеності** – полягає у з'ясуванні достатності опису елементів суспільних відносин (суб'єктів, об'єктів, змісту правовідносин, а також суб'єктивної та об'єктивної сторін праворушень) у тексті законопроекту для ідентифікації та кваліфікації таких елементів у процесі реалізації правових норм;

– **принцип відповідності національному правовому дискурсу** – полягає у перевірці тексту законопроекту щодо його відповідності положенням теорії держави та права (зокрема щодо правильності структури правових норм,

дотримання правил законодавчої техніки), теоріям галузей національного права і положенням чинного законодавства України (особливо термінології законодавства).

Якщо принципи окреслюють «рамки» проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то процедура визначає «хід» її проведення, що складається з окремих стадій. Тож пропонуємо нижче розглянути питання процедури проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

У науковій літературі запропоновано чимало позицій щодо визначення поняття процедури проведення експертиз нормативно-правових актів, а також кількості й змістовного наповнення їх стадій.

Зокрема, Г. В. Рибікова пояснює відсутність єдиного чіткого підходу щодо визначення поняття та змісту процедури правової експертизи нормативно-правових актів складністю регламентації цього процесу [140, с. 121].

У дослідженні експертного забезпечення правотворчості О. Г. Мінкова звертає увагу, що серед вітчизняних і зарубіжних науковців відсутня єдність стосовно кількості стадій експертного дослідження. Хоча вчена водночас зауважує, що все-таки значна частина дослідників дотримуються тричленного поділу процесу експертизи, посиляючись на логічну обґрунтованість такого поділу та практику проведення експертиз не лише у галузі права, але й у сфері психології, медицини, техніки [102, с. 98]. Такого висновку вчена доходить, звертаючись до праць: Ю. В. Орлова, який виокремлює підготовчий, робочий (основний) і заключний етапи експертно-кримінологічного дослідження проектів нормативно-правових актів [113, с. 69–70]; В. О. Бутенка, який вказує, що стадіями правової експертизи юридичних документів є 1) початкова стадія, в рамках якої відбувається ініціювання проведення експертизи зі сторони зацікавлених суб'єктів, підготовка необхідного пакету документів, передача офіційного звернення та матеріалів уповноваженим експертам чи експертній установі; 2) основна стадія, змістом якої є формування робочої експертної групи

та розподіл обов'язків між її членами, формулювання питань, проведення комплексного оцінювання об'єкту експертизи, підготовка робочого варіанту експертного висновку; 3) заключна стадія, яка полягає в узгодженні позицій експертів, складанні остаточної редакції експертного висновку, його підписанні та спрямуванні ініціатору проведення експертизи [32, с. 12–13]; М. В. Костицької, яка вирізняє програмно-організаційну (визначення експертного складу, виду, методів і строків проведення експертизи), предметно-оцінну (безпосереднє здійснення експертного дослідження) та заключну (прийняття та оформлення рішення) стадії експертної законопроектної діяльності [77, с. 20]. Також учена звертає увагу на відмінності у позиціях авторів щодо змістовного наповнення стадій експертиз, попри збіг їх кількості [102, с. 98].

Власне сама О. Г. Мінкова пропонує у визначенні стадій проведення експертизи проектів нормативно-правових актів виходити з таких позицій:

– по-перше, такого роду експертиза одночасно є видом професійної діяльності та різновидом правовідносин, що виникають між замовником і виконавцем експертного дослідження. Звідси, на кожній зі стадій експертизи мають реалізовуватися взаємні права й обов'язки її суб'єктів;

– по-друге, необхідно враховувати службовий характер експертизи щодо правотворчості. Експертиза проектів нормативно-правових актів є одним з інструментів удосконалення правотворчої діяльності, тому значення першої неможливо оцінити у відриві від останньої [102, с. 100].

З огляду на вищезазначене, науковиця виділяє чотири стадії проходження експертизи проектів нормативно-правових актів, серед яких: 1) стадія експертної ініціативи; 2) стадія експертного дослідження; 3) стадія формулювання експертного висновку; 4) стадія реалізації експертних пропозицій. Така схема належним чином відображає логіку проведення експертизи та враховує взаємозв'язок, що об'єктивно існує між суб'єктами проведення експертизи. На

першій і останній стадіях відбувається найбільш інтенсивний обмін документами, інформацією та рішеннями між ініціатором і виконавцем експертизи. Друга та третя стадії відбуваються переважно в межах експертної установи чи реалізуються в діяльності окремого експерта, але і в даному випадку відповідні дії та процеси не ізольовані від замовника, оскільки замовник має право одержувати інформацію про хід проведення експертизи, порушувати клопотання про заміну експертів, а виконавець має право вимагати надання додаткових матеріалів, розрахунків і обґрунтувань, необхідних для підготовки об'єктивних висновків [102, с. 100].

Кожна з вказаних стадій експертизи проєктів нормативно-правових актів складається з низки взаємопов'язаних дій, підпорядкованих загальній логіці та закономірностям експертної діяльності. Запорукою додержання такої логіки і закономірностей є ретельно розроблена методика проведення експертизи [102, с. 100].

У дослідженні питання процедури проведення правової експертизи нормативно-правових актів Г. В. Рибікова при визначенні переліку та змісту стадій такої процедури обґрунтовує необхідність охопити всю сферу діяльності (починаючи від оформлення відносин між суб'єктами правової експертизи, організації її проведення експертизи, закінчуючи реалізацією результатів експертизи замовником) з метою запобігання прийняттю та сприяння скасуванню неякісних нормативно-правових актів, що не відповідають визначеному юридичному критерію якості [140, с. 136].

У такий спосіб учена до переліку стадій правової експертизи нормативно-правових актів відносить: оформлення відносин між замовником й організатором правової експертизи нормативно-правових актів; підготовку проведення правової експертизи нормативно-правових актів; проведення правової експертизи нормативно-правових актів; отримання і реалізацію результатів експертизи замовником [140, с. 137].

Основну стадію правової експертизи нормативно-правових актів авторка пропонує поділити на шість підстадій: концептуальна оцінка, системно-юридична оцінка, порівняльно-правова оцінка, техніко-юридична оцінка, герменевтична оцінка, складання висновку експертизи, пояснюючи це необхідністю визначення меж та науково-обгрунтованої послідовності дослідження об'єкта експертизи. У підсумку Г. В. Рибікова зазначає, що всі підстадії роботи експерта є рівноцінними і мають бути відпрацьовані в кожному випадку проведення правової експертизи нормативно-правових актів [140, с. 137].

Для визначення стадій лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, крім огляду різних наукових поглядів щодо перебігу експертиз законопроектів, слід проаналізувати положення нормативно-правових актів, що регулюють її проведення.

Відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» зареєстрований і внесений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи до Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, а при підготовці до другого та наступних читань законопроект в обов'язковому порядку направляється для лінгвістичної експертизи (*редакційного опрацювання*) у редакційне управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [58, с. 149]. На цій стадії законопроект, підготовлений до другого читання та наступних читань (порівняльна таблиця), з висновком головного комітету направляються Керівнику Апарату Верховної Ради України, його Першому заступнику або заступнику відповідно до розподілу обов'язків, до Головного управління документального забезпечення, Головного юридичного управління. Після проведення експертиз висновки лінгвістичної експертизи (*редакційного опрацювання*) направляється до головного комітету та Головного юридичного

управління, а висновок юридичної експертизи – до головного комітету та Головного управління документального забезпечення [147].

Також законопроект може направлятися на лінгвістичну експертизу (*редакційне опрацювання*) і після першого читання, у разі його прийняття Верховною Радою України одночасно у першому читанні та в цілому [149].

Після підписання висновку юридичної експертизи порівняльна таблиця, висновок головного комітету, висновок лінгвістичної експертизи (*редакційного опрацювання*) автоматично оприлюднюються на офіційному вебсайті Верховної Ради України [147].

Остаточна лінгвістична експертиза (*остаточне редакційне опрацювання*) здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому [58]. Остаточну лінгвістичну експертизу (*остаточне редакційне опрацювання*) прийнятого акта Верховної Ради України проводить структурний підрозділ з документального забезпечення та оформлює його на підпис Голові Верховної Ради України в порядку надходження (п. 301 Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України) [147].

На думку О. Г. Мінкової, лінгвістичну та остаточну юридичну експертизу законопроектів необхідно здійснити перед третім читанням, щоб виявити й виправити у ньому редакційні неточності, внутрішні протиріччя, неоднозначні та нечіткі приписи [102, с. 149].

Частково погоджуючись з авторкою, вважаємо, що лінгвістичну експертизу законопроектів до напрацювання окремих методичних рекомендацій з проведення різних видів лінгвістичних експертиз слід проводити і при підготовці законопроектів до першого читання. При цьому, залишивши проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та остаточної лінгвістичної експертизи законопроектів при підготовці до другого та третього читань відповідно.

Після прийняття закону в третьому читанні настає стадія його промульгації. Прийнятий закон підписує Голова Верховної Ради України, після чого спрямовує

його до Офісу Президента України, основними завданнями якого є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення діяльності Президента України. Відповідно до п. 4.6. Положення про Офіс Президента України, останній здійснює в установленому порядку експертизу прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентіві України [161]. Раніше, у 1995-2000 роках, при Президентіві України діяла Українська комісія з питань правничої термінології, яка була покликана забезпечити точне й однакове вживання правничих термінів у законотворчій роботі та в офіційних актах, зокрема: здійснювати термінологічно-мовну експертизу проєктів актів законодавства і підготовку рекомендацій щодо однакового застосування правничих термінів у різних галузях права [160]. Проте у 2000 році вона була ліквідована (Указ Президента від 14.07.2000 № 889/2000) «з метою оптимізації системи органів, утворених для сприяння здійсненню повноважень Президентом України, та зменшення видатків Державного бюджету України на утримання таких органів» [159].

Досвід роботи цієї інституції при Президентіві України вбачаємо за доцільне використовувати у діяльності Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України та Національної комісії з питань стандартизації державної мови. Зокрема, завдання щодо здійснення термінологічно-мовної експертизи проєктів актів законодавства, на нашу думку, слід делегувати редакційному управлінню Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, а завдання щодо вивчення законодавчого матеріалу з метою визначення та уніфікації правничої термінології, складання реєстрів українських правничих термінів, укладання правничих словників; підготовки рекомендацій щодо однакового застосування правничих термінів у різних галузях права; проведення заходів щодо поширення культури, традицій і норм української правничої мови – Національній комісії з питань стандартизації державної мови.

Підсумовуючи аналіз наукової літератури щодо процедури експертних досліджень у законодавчому процесі та нормативної бази у сфері регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, вважаємо за доцільне виділити такі стадії її проведення:

1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником.

Вважаємо, що **стадії надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу до законопроекту та направлення законопроекту на лінгвістичну експертизу** (*редакційне опрацювання*) не потребує окремого висвітлення, адже ці стадії, відповідно до ч. 2 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [58] та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України [147], відбуваються автоматично і незалежно від ініціативи замовника чи організатора цієї експертизи.

Більш детально пропонуємо розглянути таку ключову **стадію лінгвістичної експертизи законопроектів, як її виконання**, що включає низку технологічних етапів.

Для прикладу, технологія проведення правової експертизи нормативно-правових актів, відповідно до Методичних рекомендацій щодо проведення правової експертизи проєктів нормативно-правових актів, передбачає такі етапи: концептуальна оцінка; системно-юридична оцінка; техніко-юридична оцінка; експертний висновок із зазначенням можливості у разі негативної оцінки щодо

одного з більш загальних питань далі експертизу не проводити і підготувати висновок [96].

Щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, як ми зазначали у попередніх підрозділах дисертації, то методика її проведення ще не отримала нормативно-правового закріплення. У зв'язку з цим убачаємо за доцільне взяти до уваги Методичні рекомендації з лінгвістичної експертизи законопроектів (далі – Рекомендації), розроблені О. А. Крюковою та Л. А. Крижанівською.

Відповідно до зазначених вище Рекомендацій процедура лінгвістичної експертизи законопроекту проходить такі технологічні етапи:

– аналіз і оцінка тексту законопроекту на його відповідність нормам сучасної російської літературної мови з урахуванням особливостей мови закону та надання рекомендацій щодо виправлення граматичних, синтаксичних, стилістичних, логічних, редакційно-технічних помилок і помилок у використанні термінів;

– повторні аналіз і оцінка тексту законопроекту з урахуванням внесення відповідальним комітетом запропонованих лінгвістами рекомендацій;

– звірка виправленого тексту законопроекту відповідальним комітетом, що проводиться відповідно до видавничих вимог двома лінгвістами;

– вичитування підготовленого відповідальним комітетом до розгляду в третьому читанні законопроекту по черзі двома лінгвістами;

– контрольне читання відповідальним лінгвістом тексту законопроекту перед його візуванням у Правовому управлінні [95].

Аналіз фахових джерел у сфері редакторської справи дозволяє стверджувати, що наведені етапи лінгвістичної експертизи законопроектів у Рекомендаціях ідентичні до звичайних етапів процесу літературного редагування тексту. До прикладу, А. Е. Мільчин виділяє такі етапи процесу редагування: 1) найзагальніший аналіз і попередня оцінка рукопису редактором (це так зване

попереднє рецензування); 2) аналіз і оцінка рукопису зовнішнім рецензентом, або зовнішнє рецензування авторського твору редактором; 3) поглиблений аналіз і оцінка рукопису редактором; 4) удосконалення рукопису автором відповідно до поставлених зауважень рецензента й редактора та виправлення помилок; 5) аналіз і оцінка авторських виправлень, а також визначення придатності авторського рукопису до друку; 6) докладний, ретельний аналіз і оцінка кожного елемента рукопису; 7) виправлення автором разом із редактором рукопису в деталях або затвердження автором остаточної редакторської праці [100]. В. В. Різун визначає такі етапи технологічного процесу літературного редагування: 1) редакторський аналіз, до якого належать: визначення теми твору; аналіз розкриття теми; редакторський висновок; редакторська правка, яка охоплює: актуалізацію теми й корекцію тематичної структури твору; корекцію розкриття теми [143, с. 232–236]. Тому, зважаючи на нашу позицію, обгрунтовану в підрозділі 1.1, що лінгвістична експертиза охоплює ширше коло аспектів дослідження тексту законопроекту, ніж редакційне опрацювання, та включає його у свій зміст, вважаємо, що етапи, зазначені у Рекомендаціях, доцільно розглядати лише як етапи редакторського аналізу, а не лінгвістичної експертизи законопроектів.

Для розроблення технологічних етапів лінгвістичної експертизи законопроектів передусім слід відштовхуватися від їх мовностильових особливостей. Однією з визначальних ознак текстів законопроектів є структурованість, тому в процесі формування технологічних етапів лінгвістичної експертизи ми керувалися методикою редакторського аналізу тексту, запропонованою Л. В. Завгородньою, що передбачає аналіз різних структурних блоків тексту та включає такі елементи: 1) аналіз композиції; 2) аналіз рубрикації; 3) робота над змістом рубрик [47, с. 55–65].

Таким чином, на основі аналізу теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту, вимог, встановлених Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» (ст. 90, 91) [58] і правил законодавчої техніки, пропонуємо

визначити такі **технологічні етапи** проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту; аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту; аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту; експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту. Нижче розкриємо зміст окреслених етапів.

Аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту полягає у перевірці відповідності композиції законопроекту змісту й задумові, викладеному в пояснювальній записці до законопроекту, композиційної повноти, єдності, послідовності й логічності його структурних блоків (назви, преамбули, розділів, глав, статей), а також вмотивованості композиційних прийомів.

Аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту полягає у встановленні оптимальної кількості й взаємопідпорядкованості рубрик (структурних блоків) у тексті законопроекту, перевірці відповідності змісту фрагменту тексту законопроекту змісту назви структурного блоку, до якого він належить.

Аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту полягає у перевірці різнопорядкових мовленнєвих одиниць тексту законопроекту щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології й іншим мовним параметрам законодавчого тексту.

Експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту – загальна оцінка рівня підготовки тексту законопроекту, що здійснюється на основі оцінок кожного з наведених вище етапів аналізу тексту законопроекту. Оцінка кожного етапу аналізу тексту законопроекту має містити такі елементи: 1) виявлені порушення мовних норм; 2) обґрунтування порушень мовних норм; 3) пропозиції щодо виправлення порушень мовних норм; 4) обґрунтування коректності пропозицій щодо виправлення порушень мовних норм.

Розглянувши стадію виконання лінгвістичної експертизи законопроектів, пропонуємо перейти до аналізу **стадії отримання та реалізації результатів**

лінгвістичної експертизи законопроектів. Слід зазначити, що ця стадія має певні відмінності між аналогічною стадією інших видів експертиз законопроектів.

Так, наприклад, за результатами проведення наукової та юридичної експертиз формується «Висновок», а за результатами лінгвістичної експертизи (*редакційного опрацювання*) законопроектів – «Зауваження» і порівняльна таблиця законопроекту, підготовленого до другого (чи наступних читань) з правками.

«Зауваження» оформлюються та візуються електронним підписами виконавця, працівника редакційного управління Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України і керівника цього структурного підрозділу в електронній формі у єдиній автоматизованій системі роботи з документами у Верховній Раді України. У «Зауваженнях» зазначаються зазвичай юридико-технічні недоліки законопроекту та термінологічні помилки. Оскільки методичні рекомендації досі не розроблені, повнота, зміст і структура «Зауважень» залежать лише від рівня знань та досвіду окремого виконавця.

Редакційна правка ж виконується ручкою на друкованому варіанті порівняльної таблиці до законопроекту при його підготовці до другого чи наступного читань.

Щодо обов'язковості врахування результатів лінгвістичної експертизи ситуація виглядає дещо дwoяко: «Зауваження» за результатами лінгвістичної експертизи мають рекомендаційний характер, а результати редакційної правки враховуються «за замовчуванням» та вносяться працівниками секретаріату відповідального комітету Верховної Ради України.

Підсумовуючи зазначене вище, можемо зробити висновок, що ефективність лінгвістичної експертизи законопроектів залежить від належного вирішення низки засадничих питань щодо: принципів, процедури та технології її проведення. Будучи одним з інструментів удосконалення законодавства, лінгвістична експертиза послідовно проходить стадії: 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору

до законопроєкту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроєкту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроєкту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроєкту її замовником.

Висновки до розділу 2

1. Виокремлено такі елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроєктів: види, об'єкт, суб'єкти, предмет, мета, завдання та розкрито зміст кожного з них.

Лінгвістична експертиза законопроєктів може класифікуватися за різними критеріями: залежно від жанрового або субжанрового типу тексту, який аналізує експерт-лінгвіст – лінгвістична експертиза проєкту базового законодавчого акта (конституції (статуту), кодексу, закону); лінгвістична експертиза проєкту, що трансформує закон (закон про внесення поправок (змін) у базовий законодавчий акт); лінгвістична експертиза проєкту закону про визнання законодавчого акта, що втратив чинність; залежно від аспекту аналізу тексту законопроєкту – граматична, семантична, стилістична, герменевтична та прогностична (М. В. Батюшкіна); залежно від етапу проведення – попередня, первинна, повторна, додаткова і контрольна експертизи (ст. 13 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу»). Розроблено авторську класифікацію, за якою пропонується розмежовувати види лінгвістичної експертизи законопроєктів залежно від характеру мовних помилок у текстах законопроєктів на дискурсивну, семантичну, граматичну та експертизу перекладу.

З'ясовано, що об'єктом лінгвістичної експертизи є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але й текст законопроекту в цілому як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності.

Предмет лінгвістичної експертизи законопроектів слід розглядати як аналіз тексту законопроекту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проектів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), у результаті якого надається висновок.

Мету лінгвістичної експертизи законопроектів визначено у межах широкого підходу до розуміння мети експертиз законопроектів як підвищення якості та ефективності законів, забезпечення їх відповідності чинній системі законодавства, усунення у ній суперечностей, що сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства загалом.

До завдань лінгвістичної експертизи законопроектів доцільно віднести: виявлення мовних помилок у тексті законопроекту (що передбачає встановлення помилок відповідно до визначених мовних норм); виправлення мовних помилок у тексті законопроекту (в тому числі надання рекомендацій щодо усунення мовних помилок); обґрунтування виявлених та виправлених мовних помилок у тексті законопроекту (надання аргументів щодо встановлених мовних помилок і рекомендацій щодо їх усунення).

2. Узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття *«суб'єкт експертизи законопроектів»* та запропоновано авторське визначення поняття *«суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів»* – це фізична або юридична особа, яка бере участь у проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів як замовник, організатор чи експерт.

Виокремлено структуру суб'єктного складу лінгвістичної експертизи законопроектів: замовники, організатори та експерти, а також охарактеризовано правовий статус кожного з них.

Оскільки правові норми, що регулюють питання кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та фахової підготовки осіб, які виявили намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, мають досить загальний характер і не забезпечують чіткого розуміння критеріїв добору експертів, запропоновано встановити такі кваліфікаційні вимоги до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: освіта рівня не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 «Право» або 035 «Філологія»; досвід роботи не менше 5 років у галузі права або філології; свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів. Акцентовано увагу на тому, що встановленню запропонованих вимог має передувати створення системи фахової підготовки (навчання і стажування) та атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, а також відповідного нормативно-правового забезпечення.

3. З урахуванням теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту та законодавчої техніки запропоновано визначити такі принципи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: чистоти мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності та відповідності національному правовому дискурсу.

Аналіз наукової літератури щодо процедури експертних досліджень у законодавчому процесі та нормативно-правової бази у сфері регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів дав змогу виокремити такі стадії її проведення: 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу

експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроєкту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроєкту її замовником.

Технологічні етапи лінгвістичної експертизи законопроєктів, на відміну від правової експертизи законопроєктів, досі не отримали свого нормативно-правового закріплення, тому технологія проведення лінгвістичної експертизи законопроєктів фактично формується кожним окремим виконавцем лінгвістичної експертизи законопроєктів відповідно до теоретичних основ техніки редагування (редакторської правки). Таким чином, на основі аналізу теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту та правил законодавчої техніки запропоновано визначити такі технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи законопроєктів: аналіз та оцінка композиції тексту законопроєкту; аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроєкту; аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроєкту; експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроєкту.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ЗАКОНОПРОЄКТІВ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості нормативно-правового регулювання і практики реалізації механізмів лінгвістичної експертизи законопроєктів в Україні

Законодавство України, що регламентує порядок і механізми експертних досліджень проєктів нормативно-правових актів, є доволі розгалуженим [102, с. 124]. Так, нормативно-правову основу у сфері експертиз законопроєктів становить низка окремих положень законів та підзаконних актів.

Проведення будь-якого виду експертиз законопроєктів є багатоаспектним процесом, тому для зручності аналізу нормативно-правових актів у сфері лінгвістичної експертизи законопроєктів пропонуємо їх об'єднати у такі групи:

- 1) акти, що визначають статус державної мови;
- 2) акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроєктів;
- 3) акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроєктів;
- 4) акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроєктів;
- 5) акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроєктів.

Лінгвістична експертиза законопроєктів, мусимо визнати, є одним з найважливіших напрямів реалізації державної мовної політики України, оскільки належить до сфери суспільних відносин, у якій державна мова виступає обов'язковим засобом спілкування, а також інструментом і критерієм оцінки

текстів проєктів законів. Таким чином, засадничими для правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроєктів є **нормативно-правові акти, що визначають статус державної мови.**

Передусім це Конституція України, вона утверджує статус української мови як державної та визначає засади державної мовної політики (ст. 10, 11, 12) [72].

Також фундаментальним для статусу державної мови слід вказати Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. У п. 1 резолютивної частини названого Рішення Конституційного Суду України викладено тлумачення норми ч. 1 ст. 10 Конституції України, в якому означено сфери застосування державної мови: «Українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» [145].

Особливої уваги заслуговує Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [50], ухвалений Верховною Радою України 25 квітня 2019 року. Обговорення та розгляд проєкту цього Закону супроводжувався численними суперечками як у парламенті, так і в суспільстві. Крім цього, після набрання чинності багато положень цього Закону досі викликають значний відгомін у громадськості.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон) є базовим нормативно-правовим актом у межах державної мовної політики, адже регулює функціонування і застосування української мови як державної у понад 30 сферах суспільного життя: зокрема у державному управлінні, ЗМІ, сфері освіти, науки, культури, реклами, послуг на всій території України.

Найбільш значущими нововведеннями Закону для мови актів слід назвати створення таких інститутів: Уповноважений із захисту державної мови та Національна комісія зі стандартів державної мови.

Уповноважений із захисту державної мови – посадова особа, що здійснює державний контроль за застосуванням державної мови. Одним з його основних завдань є захист української мови як державної (ст. 49 Закону) та як невіддільного елементу конституційного ладу (ст. 53 Закону). Зокрема, Уповноважений здійснює державний контроль за застосуванням державної мови органами державної влади з метою захисту від навмисного спотворення державної мови в офіційних документах і текстах, наприклад, навмисного застосування її з порушенням стандартів державної мови.

Національна комісія зі стандартів державної мови – центральний орган виконавчої влади, здійснює опрацювання й утвердження стандартів української мови як державної. Позитивним для розвитку мови актів зазначимо норму ст. 13 Закону, яка встановлює обов'язок Національної комісії зі стандартів державної мови затвердити стандарти української правничої термінології, відповідно до яких мають складатися проекти нормативно-правових актів і актів індивідуальної дії органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Значну роль у реалізації норм законодавства про державну мову виконують також підзаконні акти, а саме:

– Указ Президента України «Про Концепцію державної мовної політики» – програмний документ, що визначає стратегічні пріоритети й орієнтири у подоланні деформацій національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, забезпеченні мовних прав громадян та єдності України [133];

– Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного

простору України» – документ закріплює обов’язок Кабінету Міністрів України щодо вжиття невідкладних організаційних, науково-аналітичних, освітніх, культурних та інформаційних заходів щодо зміцнення державного статусу української мови і сприяння створенню єдиного культурного простору України [134];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»» – визначає мету, стратегічні цілі та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної мовної політики, й охоплює всі сфери суспільного життя [135];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» – визначає механізм взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, спрямованої на захист державної мови як невіддільного елементу конституційного ладу, забезпечення дотримання порядку її функціонування і застосування, визначеного Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [135].

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування» – визначає процедуру здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування у випадках, визначених частиною першою статті 56 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [132].

До актів, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів належать Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [56], Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» [58] та Закон України «Про комітети Верховної Ради України» [53].

Базовим стосовно всіх видів експертиз є Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р., який визначає поняття експертизи, її завдання, принципи, коло суб'єктів та об'єктів, форми і види експертиз, права й обов'язки їх замовників, організаторів та експертів, містить багато інших важливих положень [56], а спеціальними законами щодо проведення експертиз законопроектів, у тому числі лінгвістичної експертизи, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» [58] та Закон України «Про комітети Верховної Ради України» [53].

Узагальнивши положення ч. 1, 2 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та ч. 1 ст. 15 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» можемо виділити такі підстави направлення проекту закону на експертизу, зокрема лінгвістичну:

1) за дорученням Голови Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків – Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України;

2) за рішенням головного комітету;

3) в обов'язковому порядку до відповідного структурного підрозділу Апарату Верховної Ради (у випадку лінгвістичної експертизи (*редакційного опрацювання*) – до Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради).

Групу актів, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів складають: Закони України «Про Регламент Верховної Ради України» [58] та «Про комітети Верховної Ради України» [53], Положення

про Апарат Верховної Ради України [148] та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [149].

У положеннях Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (ст. 89, 92, 103) та Закону України «Про комітети Верховної Ради України» визначено коло замовників та організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів. Аналіз норм зазначених Законів дозволяє віднести до замовників лінгвістичної експертизи законопроектів суб'єктів законодавчої ініціативи: Президента України, народних депутатів та Кабінет Міністрів України, а до організаторів лінгвістичної експертизи законопроектів: а) в обов'язковому порядку – підрозділ Апарату Верховної Ради – Головне управління документального забезпечення (далі – Головне управління), б) в окремих випадках – Національну академію наук України, Кабінет Міністрів України, відповідні міністерства, інші державні органи, установи й організації або окремих фахівців [58; 53].

Положення про Апарат Верховної Ради України [148] та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України [149] визначають коло повноважень, завдань та функцій основного організатора лінгвістичної експертизи законопроектів – Головного управління.

Щодо експертів, роль яких виконують працівники Головного управління, то переліку їх прав та обов'язків у Положенні про Головне управління не наведено. Лише п. 18 згаданого Положення містить відсильний припис, який для ознайомлення з правами та обов'язками скерує нас до Закону України «Про державну службу», Кодексу законів про працю України, інших нормативно-правових актів, посадових інструкцій, Правил внутрішнього службового розпорядку для працівників Апарату Верховної Ради України, правил етичної поведінки державних службовців і Положення про Головне управління.

Також зазначимо, що питання кваліфікаційних вимог до експертів (працівників Головного управління), які уповноважені проводити лінгвістичну

експертизу законопроектів, та їх спеціальної фахової підготовки досі не мають належної правової регламентації.

У такому разі кваліфікаційні вимоги до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів слід викласти у нормах акта, що регулює діяльність підрозділу Апарату Верховної Ради України, який забезпечує проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (*редакційного опрацювання*), а саме – у Положенні про Головне управління.

В експертній практиці зазвичай проходження спеціальної фахової підготовки розглядається як одна з кваліфікаційних вимог, тому її необхідно викласти у Положенні про Головне управління, а поетапний порядок проходження такої підготовки – в окремому нормативно-правовому акті.

До актів, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів належать, знову-таки, Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України.

У ч. 2 ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено загальні етапи проходження законопроектів експертних досліджень, зокрема редакційного опрацювання (*лінгвістичної експертизи*) законопроектів [58].

Більш детально порядок направлення законопроектів на лінгвістичну експертизу та оприлюднення результатів лінгвістичної експертизи законопроектів (висновків), а також надання їх народним депутатам викладено у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України [147], що визначає єдині правила документування управлінської інформації й організації роботи з документами (зокрема з висновками лінгвістичної експертизи законопроектів (*редакційного опрацювання*)), створеними в електронній та паперовій формах у Верховній Раді України, Апараті Верховної Ради України і в органах Верховної Ради України.

Групу **нормативно-правових актів, які визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів**, переважно складають підзаконні акти, як-от: методичні рекомендації, правила, порядки, інструкції, стандарти тощо.

Такі акти виконують різні ролі у процесі експертизи законопроектів, що дозволяє розмежувати їх за функціональною спрямованістю на *акти-критерії* та *акти-алгоритми*.

Акти-критерії – правила, що містять вимоги до проектів законів, їх структури, форми, змісту та інших параметрів.

Акти-алгоритми – правила, що спрямовані на впорядкування процесу аналізу законопроектів, визначають принципи та послідовність застосування аналітичних операцій щодо проектів законів.

У свою чергу, акти-критерії, що становлять систему вимог до українських нормативно-правових документів, слід поділити на **загальні та спеціальні вимоги**.

Загальні вимоги (стосуються всіх нормативних документів):

- Український правопис – еталон писемної літературної мови [163];
- ДСТУ 1.5-2003 «Правила побудови, викладання, оформлення та вимоги до змісту нормативних документів» та ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять» – поряд з правилами «Українського правопису» ці стандарти мають стати основою у процесі підготовки документів українською мовою [6, с. 108].

Також серед важливих інструментів лінгвоекспертної діяльності є словники та фахова література [11, с. 24].

Спеціальні вимоги (застосовуються лише до проектів законів):

- Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки [97];

– Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) [123].

Рекомендації щодо мови та термінології законопроектів, викладені у вищенаведених документах, мають досить загальний характер, що не забезпечує ефективного процесу проектування законів і, зрештою, очікуваного результату – якісних законів. Зважаючи на це, вбачаємо потребу в перегляді та вдосконаленні методичних рекомендацій щодо проектування законів загалом, а також щодо мови і термінології законопроектів зокрема. На нашу думку, в методичних рекомендаціях обов'язково слід визначити правила вибору термінів та побудови дефініцій, вживання оціночних понять, підбору синтаксичних конструкцій, правила формулювання назв законів та їх структурних блоків (розділів, глав, параграфів і статей) тощо.

Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» проекти нормативно-правових актів складаються відповідно до **стандартів української правничої термінології**, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови. Однак, відповідно до ч. 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», наведена норма набирає чинності одночасно з набранням чинності рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови про затвердження стандартів української правничої термінології [50].

Тож можемо лише робити припущення, що невдовзі завдяки роботі Національної комісії зі стандартів державної мови над опрацюванням та утвердженням стандартів української мови система вимог до нормативно-правових актів доповниться стандартами української правничої термінології.

Щодо актів-алгоритмів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів, то в Україні їх ще не затверджено. Певна річ, цю прогалину потрібно обов'язково заповнити. У цьому, на наш погляд, може стати допоміжним уже відомий у нашій

державі досвід складання методичних рекомендацій щодо проведення інших видів експертиз законопроектів, наприклад: правової, антикорупційної, гендерно-правової, антидискримінаційної експертиз та ін.

Наприклад, Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, затверджені Міністерством юстиції України [96] дають досить ефективну схему аналізу нормативно-правових актів. Відповідно до зазначених методичних рекомендацій правова експертиза законопроектів передбачає три рівні оцінки: концептуальну, системно-юридичну та юридико-технічну. Кожному виду оцінки відповідає певний перелік питань, необхідний для з'ясування належного чи неналежного рівня підготовки законопроекту.

Методологічна основа у сфері антикорупційної експертизи налічує декілька методологій аналізу законопроектів щодо наявності корупціогенних факторів у законопроектах, серед яких є державні та громадські методології.

До державних методологій належать Методологія проведення антикорупційної експертизи, затверджена наказом Міністерства юстиції України [128], та Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції [98].

Методології проведення громадської антикорупційної експертизи є аналітичним доробком представників громадського сектору, зокрема таких громадських організацій, як Центр політико-правових реформ [99], Інститут законодавчих ідей [3], Українське юридичне товариство [39] та ін.

У кожній з наведених антикорупційних методологій, окрім індикаторів корупціогенних факторів, окреслені індикатори (наприклад, «ключові слова») юридичних колізій, прогалин та порушень юридичної техніки, які також можуть слугувати індикаторами для пошуку мовних помилок у процесі здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів.

Принагідно зауважимо особливості використання терміна «методологія» у назвах методичних документів у сфері антикорупційної експертизи, вибір якого, на нашу думку, є не зовсім вдалим. У літературі з методології наукових досліджень поняття «методологія» і «методика» досить чітко розмежовуються. Методологія наукових досліджень – це вчення про науковий метод дослідження або система наукових принципів, на основі яких базується дослідження та здійснюється вибір засобів, прийомів і методів пізнання [36, с. 5]. Методика – це фіксована сукупність прийомів практичної діяльності, що призводить до заздалегідь визначеного результату [114, с. 26].

Таким чином, проаналізувавши акти-алгоритми щодо проведення антикорупційної експертизи законопроектів та зіставивши їх зміст із загальноприйнятими визначеннями «методологія» і «методика», можемо зробити висновок, що вони все-таки відносяться до поняття «методика», а не «методологія», оскільки містять фіксований перелік питань для оцінки законопроекту. Тому в назвах подібних документів, на нашу думку, коректно використовувати терміни «методика» чи «методичні рекомендації», а не «методологія».

Зважаючи на практику проведення правової, антикорупційної, гендерно-правової та інших видів експертиз законопроектів, убачаємо за необхідне для найбільш повного забезпечення якісного проведення лінгвістичної експертизи законопроектів розробити **методологію** проведення лінгвістичної експертизи, яка слугуватиме опорною системою принципів дослідження і вибору засобів, прийомів і методів аналізу текстів законопроектів та на основі якої будуть складатися **методичні рекомендації** щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз проєктів законів (зокрема дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз й експертизи перекладу [29]) – фіксована сукупність прийомів лінгвістичного аналізу, в результаті якого надається обґрунтований висновок.

Дослідження вищевикладених нормативно-правових актів дає змогу окреслити **позитивні сторони та недоліки правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.**

До позитивних сторін можемо віднести:

– наявність нормативно-правової основи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає кілька ступенів перевірки законопроекту на відповідність сучасній літературній нормі української мови (проведення лінгвістичної експертизи законопроектів (*редакційного опрацювання*) та остаточної лінгвістичної експертизи законопроектів (*остаточного редакційного опрацювання*));

– зосередження лінгвістичної експертизи законопроектів у законодавчому органі в одному структурному підрозділі. Така організаційна форма найповніше відповідає особливостям законодавчої процедури нашої держави, оскільки основним суб'єктом законодавчої ініціативи в Україні є представники законодавчої гілки влади – народні депутати, а не виконавчої влади – уряд чи окремі його члени, як у інших державах Європи з парламентською формою правління (Греція, Естонія, Італія, Латвія, Німеччина, Словаччина, Угорщина, Чехія).

Концентрація експертного корпусу з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в одному підрозділі сприяє оперативності надання ним висновків, ефективній комунікації з іншими підрозділами апарату без зайвих бюрократичних процедур та запобігає дублюванню функцій суб'єктів владних повноважень.

До основних недоліків правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні слід віднести:

– термінологічний різнобій у позначенні поняття «*лінгвістична експертиза законопроектів*». Використання в нормативно-правових актах чотирьох різних термінів у одному і тому самому значенні («*редакційне опрацювання*», «*фахова експертиза*», «*редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)*», «*фахова*

(лінгвістична) експертиза») створює юридичну колізію, зумовлену порушенням вимог формальної логіки та основного правила юридичної техніки «один термін – одне значення».

У зв'язку з цим, для усунення недоліків у правовому регулюванні лінгвістичної експертизи законопроектів вважаємо за необхідне внести такі зміни до нормативно-правових актів: передусім у ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» слова «редакційне опрацювання» замінити словами «лінгвістична експертиза»; привести у відповідність термінологію підзаконних актів та відомчих документів до зазначених змін, а саме до: Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України (замінити термін «редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)» терміном «лінгвістична експертиза»), Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін «фахова експертиза» терміном «лінгвістична експертиза»), Інформаційних листів Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України (замінити термін «фахова (лінгвістична експертиза)» терміном «лінгвістична експертиза»).

У Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слід визначити термін «лінгвістична експертиза законопроектів» та окреслити різновиди мовознавчих досліджень (наприклад, дискурсивну, семантичну, граматичну та експертизу перекладу [29]), які можуть проводитися у межах лінгвістичної експертизи, а також деталізувати порядок їх проведення;

– відсутність уніфікованого та комплексного правового регулювання інституту експертиз законопроектів в Україні. Г. В. Рибікова пропонує для усунення такого недоліку прийняти Закони «Про нормативно-правові акти», «Про правову експертизу нормативно-правових актів», «Про правовий моніторинг», «Про окремі види правової експертизи», в яких, зокрема, будуть визначені

суб'єкти правової експертизи, їх правовий статус, процедура організації і проведення та інші питання [140, с. 167].

На наш погляд, окремі види експертиз законопроектів доволі подібні за своїм суб'єктним складом, організаційними та процедурними засадами їх проведення. Зважаючи на це, видається доцільним узагальнити ідентичні аспекти проведення всіх видів експертиз законопроектів та викласти основні положення про кожен вид експертизи законопроектів (зокрема про лінгвістичну експертизу законопроектів) у одному законі.

Найбільш перспективним видається передбачити такі положення у IV Розділі «Нормотворчий процес» проекту Закону «Про нормативно-правові акти» реєстр. №7409 від 01.12.2010, який нині очікує другого читання. У згаданому законопроекті визначено види експертиз проектів нормативно-правових актів, умови проведення обов'язкової правової експертизи, наукової експертизи, обов'язкової фінансово-економічної експертизи, мету та завдання експертизи законопроектів, деякі аспекти правового статусу експертів та значення висновків експертизи. Проте, на нашу думку, його ще слід доповнити положеннями, які: встановлюють строки проведення експертиз і порядок підготовки висновків; визначають статус інших суб'єктів експертиз, зокрема замовників і виконавців; визначають лінгвістичну експертизу законопроектів як обов'язковий вид експертизи.

Безперечно, лінгвістична експертиза законопроектів, так само як будь-який інший вид експертизи законопроектів, має свої особливості, що потребують окремої детальної регламентації. З огляду на це, конкретизуючі норми щодо регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів видається оптимальним викласти у підзаконних актах, а саме у Положенні про Головне управління, яким визначається його діяльність (ч. 3 ст. 7 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»);

– юридично не визначені особливості правового статусу експертів з провдення лінгвістичної експертизи. У нормативно-правових актах не закріплено чіткого переліку прав та обов'язків, порядку фахової підготовки експертів з проведення лінгвістичної експертизи і кваліфікаційних вимог до них.

На нашу думку, означені елементи правового статусу експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів мають бути викладені у Положенні про Головне управління;

– брак затверджених методичних рекомендацій щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Для забезпечення повного, об'єктивного, всебічного лінгвістичного дослідження текстів законопроектів, направлених на розгляд експертів, необхідно розробити та затвердити алгоритм і критерії їх оцінки, інакше існує велика ймовірність отримати необґрунтовані результати лінгвістичної експертизи законопроектів. Розробником таких методичних рекомендацій має стати Інститут законодавства Верховної Ради України, який є базовою установою науково-правового забезпечення законодавчої діяльності українського парламенту [62].

Таким чином, дослідження чинних нормативно-правових актів, що регулюють сферу лінгвістичної експертизи проектів законів в Україні, свідчить про неналежний рівень її правової регламентації. Поліпшення такого становища потребує суттєвих зусиль як з боку законодавця, так і фахової академічної спільноти.

3.2. Зарубіжний досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу

Аналіз організаційно-правового механізму реалізації лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні у попередньому розділі дисертаційного

дослідження дав нам змогу виявити низку невирішених питань у цій царині як на рівні науки, так і на рівні правового регулювання. Щодо такого стану розробленості проблематики лінгвістичної експертизи законопроектів абсолютно погоджуємося зі словами Л. Голетіані: «Дещо запізнілий інтерес славістів до цієї сфери досліджень пояснюється не в останню чергу недавньою історією слов'янських країн, ідеологічно обумовленою закритістю як правових систем цих держав, так і їх гуманітарних наук. Однак таке відставання дає їй певні переваги. Зокрема, очевидно, що в сучасних умовах спрощення міжнародних контактів і широкого наукового обміну багато з напрацьованого західною наукою може бути критично використано і синтезовано з тим, що вже було зроблено лінгвістами та юристами на матеріалі слов'янських мов. Це означає, що початковий етап становлення й консолідації цієї дослідницької сфери може бути пройдений значно швидше» [38, с. 243].

Дослідження практики експертного, зокрема лінгвістичного, забезпечення правотворчості у країнах Європи має не тільки і навіть не стільки теоретичний інтерес, скільки важливе практичне значення. Це пояснюється не лише тим фактом, що Україна магістральним напрямком свого розвитку проголосила інтеграцію у європейський правовий і політичний простір, але й тим спостереженням, що будь-які демократичні державно-правові системи у своїй основі мають хоча й не ідентичні, але багато в чому схожі підходи, принципи та методи створення і вдосконалення норм права [102, с. 64].

Послідовна спрямованість правотворчих органів розвинених європейських країн на формування ефективного законодавства створює передумови для використання різних інструментів підвищення якості правового регулювання [102, с. 64]. Серед таких інструментів у різних організаційних формах особливе місце посідає лінгвістична експертиза законопроектів.

Проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у країнах Європи відбувається як у підрозділах законодавчого та виконавчого органів державної

влади, так і в науково-дослідних установах та окремо створених організаціях.

Приміром, у Німеччині важливу роль при проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів відіграє Редакційний штаб Товариства німецької мови при Бундестагу (*Gesellschaft für deutsche Sprache*). Він надає інформацію та рекомендації з питань вибору і значення понять, орфографії та пунктуації, а також консультує стосовно нових правил правопису. Відповідно до абз. 5 § 42 Загального регламенту федеральних міністерств, усі законопроекти мають спрямовуватися до Редакційного штабу для перевірки на предмет грамотності й ясності тексту до їх надання на розгляд уряду. Редакційний штаб вказує на лінгвістичні помилки та пропонує альтернативні формулювання [153, с. 23].

Також певні елементи проведення лінгвістичної експертизи нормативно-правових актів простежуються у Міністерстві юстиції Федеративної Республіки Німеччина, яке, відповідно до рішення Федерального уряду від 21 жовтня 1949 р., забезпечує перевірку всіх урядових законопроектів на їх відповідність чинному законодавству та уніфіковане використання мовних засобів і правил юридичної техніки [74, с. 130].

Корисним для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні може слугувати практика забезпечення термінологічного балансу колишньою Чехословаччиною. При Інституті держави і права Академії наук Чехословаччини діяв спеціальний консультативний орган з питань правової термінології, завдання якого – проведення експертиз та надання висновків щодо відповідності представлених актів чеській термінології. Комісія активно співпрацювала з аналогічною комісією при Словацькій академії наук з метою координації чеської і словацької правової термінології [10, с. 28].

Нині у Чехії при Чеській академії наук діє Інститут чеської мови (*Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky*), основним напрямком діяльності якого є наукові дослідження в галузі чеської національної мови, її сучасного стану та історичного розвитку; зв'язки чеської мови з іншими мовами, особливо з погляду

словникового запасу, граматичної структури, стилістичної диференціації та побудови текстів; загалом лінгвістика та дидактика мови [218].

Особливістю цієї науково-дослідної установи є «Центр мовної консультації», що почав свою діяльність ще в 1936 році. Товариство слов'янської лінгвістики у Празі разом з тодішніми редакторами журналу «Naše řeč» за згодою Чеської академії наук і мистецтв заснували спеціальний відділ, мета якого полягає в тому, щоб «надавати за невелику плату консультації та допомогу в мовних питаннях будь-кому, хто звертається до нього». У даний час роботу мовного консультаційного центру забезпечує Відділ мовної культури Інституту чеської мови. Протягом усього свого існування консультаційний центр з мови Інституту чеської мови був єдиним авторитетним місцем роботи в Чеській Республіці, який надавав систематичні мовні консультації і проводив лінгвістичну експертизу для різних користувачів чеської мови [218].

Підключення Інституту чеської мови до мережі «Інтернет» призвело до значного збільшення суспільного інтересу до мовних консультацій. У період з 1998 по 2010 роки було дано відповіді на більше 73 000 письмових запитань (надісланих електронною і звичайною поштою). Кількість телефонних запитів про мовні консультації було навіть більше, ніж кількість письмових запитань. Консультаційний центр інтерв'юерам дає поради щодо того, як писати, вимовляти, змінювати, визначати час слова, що це слово означає, яке його походження, чи є доречним його використання в певному контексті, чи правильно побудовано, стилізовано речення тощо [218].

Мовні запити слугують для співробітників, мовних консультантів важливим достовірним джерелом інформації про мовні навички носіїв чеської мови. Вони дізнаються від них, що цікавить користувачів мови, що знаходиться в центрі їх уваги, а що, навпаки, залишається на периферії їх інтересу, які мовні феномени викликають у них проблеми, а які вони не знають. Зміни в мові (коливання, варіанти, дублети та ін.) прямо відображаються в їх питаннях.

Питання, коментарі, побажання і пропозиції інтерв'юерів стали важливим джерелом інформації не тільки в науковій роботі, а й у створенні та постійному розширенні вебсайтів, особливо цікавих питань, мовних довідників у Інтернеті й бази даних мовних запитів [218].

До прикладу, в Польщі діє Рада польської мови (Rada Języka Polskiego), яка була заснована Президією Польської академії наук Постановою № 17/96 від 9 вересня 1996 року. Рада польської мови співпрацює з Сеймом Республіки Польща, Міністерством культури та національної спадщини, Міністерством внутрішніх справ та адміністрації, а також іншими органами й установами Республіки в основному шляхом складання експертних висновків на їх замовлення та надання висновків з питань, пов'язаних з використанням польської мови у публічній сфері [211].

З 1999 року її діяльність регулюється положеннями Закону про польську мову. Відповідно до положень цього Закону до завдань Ради польської мови, спрямованих на лінгвістичне забезпечення законодавчого процесу, слід віднести:

- поширення знань про польську мову, стандарти її використання, а також надання пропозицій мовних форм, придатних у різних мовних ситуаціях;
- усунення лінгвістичних суперечностей щодо використання лексики, граматики, вимови, орфографії та пунктуації, а також доречності стилістичної форми висловлювань;
- висловлення думки про лінгвістичну форму текстів, призначених для публічного спілкування, зокрема в органах державної влади [211].

Беручи до уваги досвід діяльності мовних інститутів Польщі та Чехії, Україні слід сформулювати та закріпити відповідні завдання щодо аналізу і систематизації правничої термінології у діяльності науково-дослідних установ, які займаються мовним, зокрема, термінологічним плануванням, як-от структурні підрозділи Національної академії наук України: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови та Українське бюро лінгвістичних експертиз.

Однак, як слушно застерігає П. Балтаджи, у роботі подібних інституцій слід дотримуватися таких умов: по-перше, вони не повинні перетворюватися на формальні об'єднання; по-друге, необхідно систематично проводити консультації з користувачами словників, насамперед з фахівцями відповідних галузей [10, с. 28].

У Франції наукову складову в роботі її парламенту, зокрема в частині лінгвістичного аналізу текстів законопроектів, забезпечує Парламентське управління з наукових та технологічних оцінок [106, с. 131]. А в уряді Франції, Раді Міністрів, лінгвістичний аналіз текстів законопроектів забезпечує Державна рада (консультативний орган). Вона вивчає проекти законів і постанов перед їх поданням до Ради Міністрів та надає висновки щодо юридичної правильності текстів, їх форми й адміністративної придатності [204; 191].

Державна рада вивчає надіслані йому тексти за двома параметрами: за формою та по суті. Розглядаючи законопроект за формою, Державна Рада перевіряє дотримання структури тексту, його розбірливість і відповідність чинному законодавству. Аналізуючи законопроект по суті, Державна Рада не утримується від оцінки доцільності поданого їй проекту, при наданні оцінки його потенційних переваг і недоліків з урахуванням цілей тексту законопроекту. Передусім Державна рада забезпечує відповідність урядового проекту вищим стандартам. По-перше, вона перевіряє конституційність проекту. По-друге, вона перевіряє сумісність положень тексту законопроекту з положеннями міжнародного права і права Європейського Союзу [205].

Із загальнотеоретичного погляду, особливо актуальним є вивчення особливостей проведення лінгвістичної експертизи законопроектів у Європейському Союзі, оскільки законодавство Спільноти стає все більш складним і вимагає посиленої уваги до питань його якості в контексті євроінтеграції України [140, с. 142].

Зазначимо, що Європейський Союз приділяє значну увагу якості підготовки нормативно-правових актів, і вдосконалення правового регулювання є постійною складовою загальної стратегії управління. Зокрема, на найвищому політичному рівні визнано, що акти Спільноти мають бути ясними й простими, заснованими на певних законодавчих принципах, розроблено правила застосування юридичної техніки при складанні нормативно-правових актів, аби законодавство Європейського Союзу було доступним для розуміння та ефективним у застосуванні [140, с. 143].

З цією метою в адміністрації Європейського Союзу юристи проводять експертизу перекладених текстів, а в Суді Європейського Союзу перекладацька діяльність здійснюється виключно юристами. Запозичення такої практики може бути реальним лише за наявності високої мовної культури юристів; вільного володіння іноземними мовами, синтезованими лінгвістичними та правовими знаннями, навичками їх застосування; розуміння особливостей терміносистем; державної зацікавленості [10, с. 28].

Слід зауважити, що у Європейському Союзі та й власне у більшості європейських держав правова експертиза законопроектів нерідко передбачає застосування методів аналізу, притаманних лінгвістичній експертизі. Наприклад, це можна спостерігати у діяльності Юридичної служби Європейської комісії, яка є одним із основних виконавців правової експертизи у Європейському Союзі та яка щороку дає близько 14 тисяч висновків щодо різних правових питань. До її функцій належать: втручання в законодавчий процес на ранніх стадіях з метою перевірки відповідності законодавчих пропозицій та проєктів актів Комісії вимогам чіткості, точності; дотримання правил юридичної техніки щодо форми; перевірки правильності використання юридичної термінології і однакового тлумачення в кожній офіційній мові; надання рекомендацій з питань правотворчості та навчання в цій сфері; перевірка чинного законодавства на предмет виявлення застарілих актів. У ході законотворчого процесу правову

експертизу також здійснюють юридико-лінгвістичні експерти Європейського парламенту і Ради на основі загальних правил, джерелом яких є міжінституційні угоди [140, с. 145].

Окрім досвіду європейських країн та Європейського Союзу, вважаємо за доцільне розглянути практику проведення лінгвістичної експертизи у Російській Федерації. У цій державі лінгвістична експертиза законопроектів здійснюється за дорученням відповідального комітету Державної Думи. Основна робота над законопроектом проводиться перед другим читанням. На цій стадії Правове управління здійснює постатейну комплексну правову і лінгвістичну експертизу законопроекту та готує відповідний висновок. Лінгвістична експертиза законопроекту полягає у приведенні російської мови і стилю законопроекту у відповідність з нормами сучасної російської літературної мови, виявленні різнобою в термінології, співвіднесенні термінів законопроекту з термінами, що вживаються в законодавстві, усуненні логічних, технічних помилок, уточненні формулювань і т. п. Перед третім читанням може бути запропонована тільки редакційна правка, необхідна для усунення відповідальним комітетом спільно з Правовим управлінням внутрішніх суперечностей, які могли виникнути після внесення до тексту законопроекту поправок у ході другого читання, і для встановлення правильного взаємозв'язку статей. У разі, якщо є ймовірність прийняття законопроекту відразу в трьох читаннях, лінгвістична експертиза здійснюється і перед розглядом законопроекту в першому читанні [95].

Досліджуючи досвід лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу, зокрема лінгвістичної експертизи законопроектів зарубіжних країн, найбільш унікальним та наповненим убачається досвід Канади. Крім того, слід визнати, що досвід Канади є провідним. Про це свідчить той факт, що ще у 2002 році у Брюсселі керівник служби «юрилінгвістики» у Міністерстві юстиції Канади Андре Лабелл проводив курс семінарів для Європейської Комісії з якості законодавства, беручи за основу канадський досвід [215].

Канада є федеративною державою, де законодавча компетенція розділена між федеральним парламентом і законодавчими органами провінцій. Це офіційно двомовна країна, причому офіційний статус англійської та французької мов закріплений у Конституції [215].

Розробка федерального законодавства централізована в Міністерстві юстиції Канади, а саме у Відділі законодавства, участь якого є обов'язковою [215]. У відділі 26 двомовних легістів (*legist* у франкомовних країнах – законознавець), 13 франкомовних і 13 англійськомовних. Як консультанти, працюють два юристи-лінгвісти й дві групи редакторів. Законознавець – важлива ланка нормотворчого процесу, який перепускає крізь власні знання отримані завдання, дає практичні рекомендації, виступає як критик, а під час редагування текстів виявляє непослідовність, прогалини, суперечності правового регулювання [10, с. 28].

Цей підрозділ об'єднує різні горизонтальні служби, що відповідають, з одного боку, за фактичну розробку, а з іншого – за якість законодавства.

Законодавство розробляється в рамках «човникового складання», тобто обміну проектами між відповідальними чиновниками («проектантами») і юристами, відповідальними за складання проектів («укладачі») [215].

Протягом усього процесу останній консультується зі службами підтримки складання, які забезпечують якість складання. Ці допоміжні служби складаються зі «Служби юрислінгвістики», що відповідає за лінгвістичну якість і відповідність змісту й ефекту, і «Служби опрацювання законодавства», що відповідає за всі технічні аспекти: презентацію, дотримання процедури, процес друку й коректуру [215].

До 1970-х років законопроекти склалися англійською мовою, а потім перекладалися на французьку. Раніше переклади виконувалися у складних умовах і жорстко критикувалися за відсутність офіційності й достовірності. Крім того, щодо обох мов виникали труднощі, викликані «канадським біжуралізмом», тобто співіснування в канадській правовій системі норм, узятих частково із загального

права Великобританії і частково з цивільного права, натхненного французьким законодавством [215].

Ухвалення законодавства про офіційні мови ознаменувало початок процесу осмислення, що призвело до заміни перекладу на «спільне редагування», тобто метод, при якому складання кожного законодавчого акта доручається двом проєктантам («легістам»), одному франкомовному й одному англomовному. Обидва отримують інструкції зі складання, і потім разом здійснюють розробку положень, порівнюючи свої версії у процесі розробки [215].

Спочатку цей метод вважався громіздким, але завдяки досягненням у сфері комп'ютерних технологій він став більш швидким і ефективним та почав давати гарні результати. Однак, досвід показує, що етап розробки проєкту повинен бути відділений від етапу проєктування. Крім того, редакторам необхідна підтримка «Служби юрислінгвістики», щоб забезпечити еквівалентність двох версій при дотриманні мовних, культурних і правових особливостей кожної з них для запобігання інтерференційного впливу однієї версії на іншу. Мета – розробити двомовний закон «апріорі». Передбачається, що держава виражає свою волю безпосередньо на кожній з двох офіційних мов [215].

З уведенням «співавторства» в Канаді в кінці 1970-х років саме в цьому контексті з'явилася функція, відома в науці як «юрислінгвістика». Юрислінгвіст – це фахівець з юридичної мови, основне завдання якого – допомогти авторам юридичних текстів найкращим чином висловити верховенство закону. Вони забезпечують лінгвістичну якість законодавчих текстів, особливо щодо стилю, термінології та фразеології, характерних для розробки законодавства, а також відповідність французького та англійського законодавчих текстів за змістом і значенням [202]. Юрислінгвіст бере участь у процесі складання проєкту з початкових етапів, зокрема, за допомогою спеціальних консультацій або документальних досліджень, що проводяться для укладача. До обов'язків юрислінгвіста належить ретельний перегляд проєкту: він повинен уміти

переформулювати цілі розділи тексту, повністю переглянути термінологію, запропонувати більш логічну перебудову, якщо це необхідно, і сформулювати загальний погляд на текст, який дасть йому можливість звернути увагу відповідальних осіб на будь-яку неузгодженість у ньому. Це може призвести до того, що йому доведеться значною мірою, якщо не повністю, переписати текст, щоб термінологічні, стилістичні, структурні й логічні елементи відповідали стандартам складання, характерним як для юридичного сектору, так і для різних відповідних технічних сфер як у внутрішньому, так і в порівняльному аспектах (узгодження двох версій). Його рекомендації не є обов'язковими, оскільки законодавець залишається відповідальним за свою діяльність. Однак, як правило, до них ставляться дуже серйозно [202].

Описаний вище досвід роботи «Служби юрислінгвістики» та самих юрислінгвістів, на нашу думку, має стати керівним для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів України, що сприятиме вдосконаленню системи законодавства нашої держави. Принагідно зазначимо, що в українському законотворчому процесі практику роботи «Служби юрислінгвістики» доцільно впроваджувати саме у структурному підрозділі парламенту, а не уряду, як у Канаді. Оскільки в Україні найбільш активними суб'єктами законодавчої ініціативи є народні депутати України, а законодавча процедура проходить централізовано у законодавчому органі державної влади, тоді як у Канаді законопроектна робота сконцентрована у Міністерстві юстиції Канади.

У Канаді лінгвістичне забезпечення законотворчості й контроль якості здійснюються в рамках правових, політичних, мовних та інших правил, з якими повинні бути знайомі всі зацікавлені сторони процесу законопроектування. Приміром, адміністративні рамки визначені директивою про законодавчу діяльність і внутрішніми інструкціями, які призначені насамперед для внутрішнього користування. Крім того, існує «Довідник законодавства» («*Legislation Deskbook*»), що представляє собою збірник принципів складання

законопроектів і їх типових структур. Лінгвістична база складається з «Канадського керівництва з розробки французького законодавства» («*Guide canadien de rédaction législative française*») і довідника «Легістика» («*Legistics*») для англійської мови [202]. Методологічне забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів у Канаді вважаємо за доцільне взяти за основу в процесі розроблення методології лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, зокрема у частині формування адміністративних рамок та лінгвістичної бази.

Підсумовуючи, слід зазначити, система лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу в зарубіжних країнах характеризується наявністю належної нормативної регламентації процедури здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів та розроблених методик проведення лінгвістичних експертних досліджень законодавчого тексту.

Важливо, що кожна держава має свою унікальну систему лінгвістичного забезпечення законотворчої діяльності, створену відповідно до особливостей її законодавчого процесу та мовної політики.

Лінгвістична експертиза законопроектів виступає основним інструментом лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу в більшості розвинених держав. Хоча у деяких з них простежуються елементи лінгвістичного аналізу і в проведенні правової експертизи законопроектів.

У більшості європейських держав важливу роль у створенні методичного інструментарію для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів відіграють напрацювання у сфері лінгвістики науково-дослідних установ.

Експертизу перекладу законодавчих текстів здійснюють переважно юристи (Європейський Союз, Канада), інші види лінгвістичних експертиз юристи проводять спільно з лінгвістами за допомогою «човникового методу» (Німеччина, Франція, Канада, Росія).

Розглянутий зарубіжний досвід організації лінгвістичного забезпечення законодавчого процесу є надзвичайно корисним для вдосконалення законодавчого процесу в Україні.

3.3. Напрями розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні

Проведене нами дослідження різних аспектів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні переконливо свідчить про важливість цього напрямку діяльності та ефективність його впливу на якість законодавства. Безперечно, в Україні вже накопичено значний досвід з проведення редакційного опрацювання законопроектів, проте його не можна повною мірою перенести на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів. Тож слід констатувати, що лінгвістична експертиза законопроектів перебуває на початковому етапі наукового осмислення, практичної розробленості та правової регламентації, тому потребує значних інтелектуальних зусиль як з боку вчених-правників, так і вчених-лінгвістів для її становлення та розвитку в Україні.

Одним із гальмівних чинників розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні вважаємо неналежний рівень її правового регулювання: відсутність положень, які визначають зміст діяльності з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, невизначеність правового статусу її суб'єктів, об'єкта, предмета та завдань, відсутність затверджених методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та методичних рекомендацій окремих видів лінгвістичних експертиз законопроектів тощо. На жаль, більшість окреслених проблем стосується правової регламентації всього інституту експертизи законопроектів в Україні, невіддільним елементом якого є і лінгвістична експертиза законопроектів. Тому формулюючи пропозиції щодо

вдосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів, слід виходити з особливостей правового регулювання всього інституту експертиз законопроектів в Україні.

Зокрема, О. В. Богачова зазначає, що в нашій державі регулювання питань організації експертизи законопроектів часто має ситуативний або сегментний характер. Серед недоліків вітчизняного інституту експертизи законопроектів автор виокремлює формальний характер проведення експертних досліджень та врахування їх результатів; відсутність комплексного характеру експертизи законопроектів, єдиних підходів і узгодженості функціонування суб'єктів проведення експертизи; брак єдиної методології проведення правової експертизи законопроектів як одного з основних видів експертизи; відсутність практики узагальнення та систематизації типових вад законопроектної роботи; низький рівень громадської експертизи законопроектів; неврегульованість питань міжнародної експертизи проектів актів національного законодавства; проблема кваліфікації експертів та системи їхньої підготовки [25, с. 22].

В. О. Бутенко акцентує увагу на важливості вдосконалення правового регулювання експертної діяльності, уніфікації процедур проведення експертизи та форм експертних висновків, запровадження дієвого контролю за порядком здійснення і повнотою експертного дослідження, підвищення рівня кадрового забезпечення експертування юридичних документів [32, с. 14].

О. Г. Мінкова вважає, що першочерговим завданням удосконалення експертного супроводження правотворчості є забезпечення системної й змістовної модернізації законодавства у вказаній сфері. Мова йде, по-перше, про чітку побудову нормативно-правової вертикалі відповідно до класичного поділу законодавства у континентально-європейському праві (конституція – закон – підзаконний акт); і по-друге, про усунення юридичних колізій та прогалин у наявній системі нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти експертного дослідження нормативно-правових актів і їх проектів [102, с. 153].

Також учена звертає увагу, що в чинній Конституції України відсутні положення про експертизу проєктів нормативно-правових актів. Натомість п. 14 ст. 92 Основного Закону вказує, що до питань, які визначаються виключно законами, відноситься «судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи...» [72]. Щодо цього ми підтримуємо позицію О. Г. Мінкової про те, що «експертне забезпечення правотворчості є не менш важливим, ніж експертне забезпечення судочинства, оскільки воно є однією з дієвих гарантій прийняття якісних нормативних документів. Зважаючи на важливість ефективного законодавства у механізмі функціонування і розвитку держави і суспільства, охорони і захисту прав і свобод людини, забезпечення режиму законності і правопорядку, таке «мовчання» Основного Закону слід вважати суттєвою прогалиною. На нашу думку, доречно було б доповнити ст. 92 Конституції пунктом «організація і порядок прийняття, реєстрації, оприлюднення та експертизи нормативно-правових актів» [102, с. 153].

Наведені вище зауваження науковців щодо правового регулювання всіх видів експертиз законопроєктів стосуються повною мірою і лінгвістичної експертизи законопроєктів. Серед них особливо важливим та доцільним напрямом удосконалення правового регулювання експертиз законопроєктів зазначимо уніфікацію та систематизацію правового регулювання експертиз законопроєктів.

Так, на нашу думку необхідності у розробці окремого закону, який би регулював відносини щодо проведення саме лінгвістичної експертизи законопроєктів, немає, адже деякі аспекти суб'єктного складу та процедури лінгвістичної, юридичної та наукової експертиз законопроєктів мають достатню кількість спільних рис для їх уніфікації. Тому вважаємо, що відносини стосовно проведення експертиз законопроєктів, зокрема щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроєктів, можуть бути врегульовані у Законі України «Про нормативно-правові акти».

За роки незалежності в Україні були неодноразові спроби прийняття такого закону, але вони так і не увінчалися успіхом. Зокрема, розроблений народним депутатом В. М. Стретовичем проєкт Закону «Про нормативно-правові акти» був спрямований на створення системи внутрішньо узгоджених актів національного законодавства. Він визначав види і юридичну силу нормативно-правових актів; встановлював засади їх підготовки, прийняття та набрання чинності; особливості їх тлумачення, обліку і систематизації; регулював порядок усунення та подолання прогалин і суперечностей. Утім, його так і не було прийнято [89]. Пізніше законопроект з аналогічною назвою було запропоновано народним депутатом Ю. Р. Мірошніченком, але його також спіткала доля попереднього проєкту [137]. Так само, як О. Г. Мінкова, вважаємо це не зрозумілим, оскільки необхідність акта, який узагальнив би вимоги, що висуваються до законів та інших нормативних актів, до їх підготовки, внесення, експертизи, розгляду, прийняття, оприлюднення, тлумачення, систематизації, застосування правил юридичної техніки, способів вирішення юридичних колізій, визнається багатьма практикуючими юристами та науковцями [102, с. 154].

Чимало вчених відстоюють також позицію щодо створення окремого Закону про експертизу нормативно-правових актів чи про експертну діяльність у сфері правотворчості. Такої думки дотримуються, зокрема, К. В. Журкіна [46, с. 9], А. М. Миронов [101, с. 234], О. А. Короткова [76, с. 8–9].

Погоджуючись з позицією О. Г. Мінкової щодо відсутності особливої потреби в існуванні такого акта, також вважаємо, що цілком достатньо було б передбачити у Законі України «Про нормативно-правові акти» розділ, присвячений загальним питанням експертного забезпечення правотворчої діяльності. У цьому розділі слід було б визначити: види експертних досліджень у сфері правотворчості; коло суб'єктів експертизи, їх права й обов'язки; функції та принципи експертизи; об'єкти експертизи (концепції нормативних актів, проєкти законів та підзаконних актів, чинні нормативно-правові акти, зміни і доповнення

до чинних законів тощо); вимоги до структури та змісту експертного висновку; ступінь обов'язковості висновків експерта для суб'єкта правотворчості [102, с. 255–156].

Щодо чинного законодавства України у сфері експертизи законопроектів, яке розповсюджується і на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, то деякі його положення потребують удосконалення. Зокрема, це стосується строків проведення експертних досліджень законопроектів. Відповідно до ч. 4. ст. 103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», експертні висновки повинні бути подані до парламенту не пізніше 14 днів з дня надходження звернення про проведення експертизи від посадових осіб та органів Верховної Ради України. Якщо у встановлені строки висновки не одержано, вважається, що зауваження відсутні [58].

Вважаємо, що вказаний строк (14 днів) є недостатнім для лінгвістичної експертизи складних актів, зокрема кодексів. Це обумовлено тим, що лінгвістична експертиза законопроектів передбачає вивчення системи мовної репрезентації правових понять і категорій у нормативно-правових актах, застосування основних методів законодавчої стилістики, а також методики комплексного лінгвостилістичного опрацювання тексту законопроекту, редакторського аналізу для уникнення порушень мовних норм у тексті законопроекту (мовні й мовленнєві помилки в оформленні нормативно-правових актів, смислова неясність, розмитість визначень, неточність та двозначність формулювань (амфіболія), невідповідність, смислові лакуни, лексична надлишковість, тавтологія, граматичні помилки тощо). Крім того, аналіз законодавчого матеріалу (конституція, кодекс, закон, постанова, указ та ін.) здійснюється за спеціально розробленими схемами, окремими для кожного жанру законодавчої літератури і для законопроектів [82].

Для розв'язання проблеми встановлення обґрунтованих строків для проведення різних експертних досліджень у сфері правотворчості О.Г. Мінкова пропонує нормативно визначити певну градацію строків проведення експертизи

проектів нормативно-правових актів залежно від обсягу, характеру акта, ступеня новизни предмета правового регулювання тощо. За основу такої градації авторка вважає доцільним взяти положення п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень, який встановлює, що строк проведення експертизи встановлюється залежно від складності дослідження з урахуванням експертного навантаження фахівців керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах: 10 календарних днів – щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів та вирішуваних питань і простих за характером досліджень; 30 календарних днів – щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або середньої складності за характером досліджень; 60 календарних днів – щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань або складних за характером досліджень; понад 60 календарних днів – щодо матеріалів із великою кількістю об'єктів та вирішуваних питань (більше десяти), виходячи з фактично необхідного для експерта часу або особливо складних за характером досліджень (з використанням криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів); понад 90 календарних днів – якщо експертиза є особливо складною чи багатооб'єктною, потребує вирішення більше десяти питань або вирішення питань, які потребують декількох досліджень, чи налічує понад п'ять томів матеріалів справи або є комплексною чи потребує залучення фахівців з інших установ (у тому числі судово-медичних), підприємств, організацій і не може бути виконана в зазначені строки [63]. Зрозуміло, що терміни експертних досліджень не повинні бути надмірними, вони мають бути розумними, такими, щоб забезпечити баланс між вимогами оперативності правотворчості та забезпечення досконалості нормативно-правових актів. При нормативній регламентації термінів експертизи проектів нормативно-правових актів слід спиратися на передовий досвід європейських держав [102, с. 158]. Зокрема, у

Словаччині, Іспанії, Чехії строки проведення експертизи законопроектів складають 30 днів, у Німеччині – 4 тижні, Естонії – 5 тижнів [68, с. 18]. На нашу думку, для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні найбільш оптимальним буде встановлення строку до 20 днів.

Пропозиції щодо вдосконалення законодавства у частині кадрового та методологічного забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні нами було надано у попередніх підрозділах (підрозділ 2.2 та 3.1. відповідно).

З метою вдосконалення інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні доцільно запропонувати такі можливі механізми:

– у тексті Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» слова *«редакційне опрацювання»* у всіх відмінках замінити словами *«лінгвістична експертиза»* у відповідному відмінку.

З метою приведення у відповідність залежних нормативно-правових актів до запропонованих змін слід:

1) у тексті Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слова *«фахова експертиза»* у всіх відмінках замінити словами *«лінгвістична експертиза»* у відповідному відмінку;

2) у тексті Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України слова *«редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)»* у всіх відмінках замінити словами *«лінгвістична експертиза»* у відповідному відмінку.

На виконання запропонованих вище змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» доцільно текст Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України доповнити нормами такого змісту:

1) лінгвістична експертиза законопроектів – це етап законодавчої процедури, який полягає у дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що

забезпечується Редакційним управлінням Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

2) дискурсивна експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає у дослідженні тексту законопроекту на предмет урахування юридичного дискурсу та дискурсу сфери суспільних відносин, на які спрямована регулятивна дія нормативно-правового акта в майбутньому, і відповідності екстралінгвальним, прагматичним, соціокультурним та іншим факторам;

3) семантична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз відповідності значення мовних одиниць тексту законопроекту – окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо, лексичній нормі, термінології законодавства, фаховій термінології та законодавчому стилю писемного мовлення;

4) граматична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає в аналізі тексту проекту закону щодо його відповідності морфологічній та синтаксичній мовним нормам, тобто чинному Українському правопису;

5) експертиза перекладу – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз перекладу текстів законопроектів про ратифікацію міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також тих законопроектів, які передбачають запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання на предмет правильності відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культурно специфічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу;

– прийняття проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» реєстр. №7409 від 01.12.2010, який нині очікує другого читання, доповнивши його відповідними положеннями про лінгвістичну експертизу законопроектів;

– забезпечення системи підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, взявши за основу модель підготовки судових експертів в Україні;

– розроблення та затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, яка закріплюватиме основні принципи і технологічні етапи її проведення, а також методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз та експертизи перекладу).

Особливо перспективним для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні, на нашу думку, є запровадження лінгвістичного моніторингу законодавства.

Поняття «моніторинг» є досить близьким до поняття «експертиза». «Моніторинг» (англ. *monitoring* – відстеження, від латинського «*monitor*» – застережливий, такий, що нагадує) означає постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату. Воно широко використовується у різних сферах науково-практичної діяльності [37, с. 30].

В юридичній літературі моніторинг законодавства визначається як систематична, комплексна в межах своїх конституційних повноважень діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій щодо здійснення збору, аналізу та узагальнення інформації про стан законодавства, практику його застосування з метою виявлення його відповідності запланованому результату правового регулювання, а також очікуванням учасників законодавчого процесу, судових та інших органів і рівнів влади, інститутів громадянського суспільства й окремих громадян [90, с. 9].

Щодо взаємозв'язку моніторингу та експертизи Н. В. Мамітова стверджує, що роль експертизи при здійсненні моніторингу полягає в підвищенні його глибини, всебічності та об'єктивності. Це досягається за рахунок того, що до

оцінки спостережень підключаються висококваліфіковані фахівці-експерти, поглиблені знання яких дають змогу провести аналіз і дати відповідні пояснення соціальних процесів та рекомендації щодо їх коригування [90, с. 10].

Зокрема, О. Г. Мінкова вважає моніторинг і експертизу нормативно-правових актів різними формами наукового супроводження та важливими інструментами забезпечення якості правового регулювання. Вказані категорії розмежовує за кількома підставами:

по-перше, моніторинг являє собою комплексне дослідження низки актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин. Він має характер своєрідної діагностики стану законодавства, відіграє роль «каналу зворотного зв'язку» між правотворчістю та юридичною практикою. Експертиза спрямована на аналіз регулятивних якостей, форми і змісту конкретного нормативно-правового акта або його проєкту;

по-друге, моніторинг здійснюється на всіх стадіях правового регулювання, від створення норм права до їх реалізації, а експертиза стосується більшою мірою стадії правотворчості, застосовується при прийнятті нових та при внесенні змін та доповнень до вже існуючих нормативних актів;

по-третє, у процесі моніторингу відбувається постійне, безперервне, систематичне спостереження за реалізацією нормативно-правових актів, інформація оцінюється з наперед заданою періодичністю, а експертиза має разовий, більш конкретизований характер, вона, як правило, здійснюється за рішенням або дорученням уповноважених на те осіб;

по-четверте, моніторинг має ретроспективний характер, його висновки базуються на вже наявних результатах застосування норм права. В експертизі більш чітко вираженою є прогностична складова, експерт має передбачити позитивні та негативні наслідки реалізації досліджуваного акта у майбутньому, в умовах відсутності інформації про ефективність його положень;

по-п'яте, методика проведення моніторингу є більш уніфікованою, у той час як методика здійснення експертизи залежить від її виду (правова, лінгвістична, кримінологічна, антикорупційна, екологічна, гендерна тощо) [102, с. 23–24].

В Україні першими спробували провести лінгвістичний моніторинг сучасного українського законодавства студенти і магістри факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом Н. В. Артикуци. У результаті такого моніторингу студенти виявили низку недоліків і помилок у чинних нормативно-правових актах та законопроектах. Серед них: термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо. Під особливою увагою – законодавча термінологія та законодавчі дефініції термінів, адже від логічності й узгодженості термінологічного апарату, однозначних і вичерпних визначень основних термінів та понять, що вживаються в нормативно-правовому акті, значною мірою залежить як його якість, так і ефективність застосування вміщених у ньому правових норм [5, с. 48].

Упровадження лінгвістичного моніторингу законодавства на загальнодержавному рівні видається найбільш доцільним в одному зі структурних підрозділів Національної академії наук України: Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або Українському бюро лінгвістичних експертиз.

Наразі все більшого поширення набувають різні прикладні методи і технології експертизи законопроектів, зокрема термінологічний, фактографічний, змістовний пошук. Застосування такого роду технологій при експертизі законопроектів дозволяє, наприклад, здійснити контроль певної понятійної бази законопроекту з погляду її відповідності чинному законодавству; уточнити сфери регулювання законопроекту; виявити чинні правові приписи, що суперечать статті законопроекту тощо [109, с. 205].

Концепція Національної програми інформатизації визначає інформаційні технології (ІТ) та систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня складовими національної інформаційної інфраструктури й основними чинниками, що забезпечують економічне піднесення держави [54].

До основних напрямів інформатизації у Концепції належить питання інформатизації мовної сфери, зокрема розроблення інтелектуальних унормованих лінгвістичних україномовних комп'ютерних систем (автоматичні коректори та редактори, системи автоматичного перекладу, реферування, екстракції знань з природомовних текстів, розуміння природної мови як у писемному, так і в усному варіантах) тощо [54].

На виконання завдань Концепції Національної програми інформатизації та поліпшення роботи суб'єктів, що забезпечують проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, вважаємо за необхідне здійснити її автоматизацію шляхом розроблення відповідного експертно-аналітичного програмного забезпечення.

У застосуванні новітніх технологій у законопроектіванні та автоматизації експертиз значний поступ демонструють Сполучені Штати Америки, в яких відбувся досить швидкий перехід уряду на роботу в хмарних сервісах «G Cloud».

Завдяки американським законодавцям та їх консультантам, які володіли цифровими технологіями, тиску з боку виборців, які вимагали підвищення

цифрової прозорості, та нові світові стандарти для законодавчих схем створили велику хвилю попиту на технологічні зміни в законодавчих і регулюючих органах.

У Сполучених Штатах Америки одним із найпотужніших інтелектуальних центрів з розробки юридичних технологій у правовій сфері є Стенфордський центр правової інформатики *CodeX*. На платформі *tech.law.stanford.edu* згаданий центр курує інформаційною базою юридичних технологічних компаній. Ця база даних призначена для спільноти юридичних технологій та слугує для неї ресурсом, який містить дані, надані компаніями *CodeX*, *Legal.io*, *Thomson Reuters* й іншими учасниками спільноти [189].

Платформа *tech.law.stanford.edu* була задумана у 2015 році в групі «Code = Law» та створена стипендіатом *CodeX* Пітером Гунста.

У період з 2012 по 2015 роки група Code = Law об'єднувала студентів юридичного факультету Стенфорда, зацікавлених у питаннях на перетині права і технологій. Окрім підвищення рівня знайомства учасників з юридичними технологіями загалом, група також займалася більш практичними завданнями: кодуванням, що охоплює *html*, *css*, *javascript* і сучасні вебфреймворки. Одним з таких завдань було проектування і розробка первісної структури сайту *tech.law.stanford.edu*. Потім база даних була наповнена й розроблена командою *CodeX* спільно з її стажерами і дослідниками [189].

Серед компаній, цільовими клієнтами якої є урядові та парламентські органи Сполучених Штатів Америки, провідною слід назвати компанію *Xcential Legislative Technologies*. До її найбільших клієнтів належать Конгрес Сполучених Штатів Америки і Законодавчі збори Каліфорнії. Компанія обслуговує законодавчі органи штатів та інших нормотворчих установ у всьому світі. Компанія *Xcential* змінила підхід державних органів до розробки законів і нормативних актів, запропонувавши комплекс хмарного програмного забезпечення нормотворчості замість застарілих ручок, папірців і непрацюючих систем мейнфреймів (великі універсальні високопродуктивні відмовостійкі сервери зі значними ресурсами

введення-виведення, великим обсягом оперативної і зовнішньої пам'яті, призначені для використання у критично важливих системах з інтенсивною пакетною та оперативною транзакційною обробкою [91]). Комплекс хмарного програмного забезпечення нормотворчості замінює й одночасного обслуговує багатьох користувачів або завдань, упроваджує інструменти законопроекткування для створення більш сучасного, ефективного та прозорого уряду. Це законотворчість для покоління «iPad» [221; 203].

Не менш цікавими є проекти, що розвиваються у Німеччині. Наприклад, Міжнародна дослідницька група комп'ютерної юридичної лінгвістики (*International Research Group Computer Assisted Legal Linguistics* або *CALLab*) – це міждисциплінарна дослідницька та експериментальна платформа для емпіричного аналізу термінологічної систематики в юридичній сфері [199].

Проект *CALLab* є продовженням проекту *JuReko* або «*Juristisches Referenzkorpus*» (перший німецький довідковий корпус юридичної мови), який фінансується Гайдельберзькою академією наук. Зокрема, результатом проекту *JuReko* стала велика колекція всіх відповідних типів текстів німецького права, яка складається з трьох частин:

- всі статuti національного права (законодавчі акти);
- рішення і висновки всіх федеральних судів та судів різних інстанцій (прецедентне право);
- коментарі, юридичні документи і статті академічного юридичного дискурсу, опубліковані в найбільш важливих та авторитетних юридичних журналах [199].

Використовуючи корпус німецького права (*JuReko*), проект *CALLab* створює платформу для дослідження юридичної мови і семантики шляхом емпіричного аналізу. Він спрямований на розробку й тестування міждисциплінарної «дослідницької та експериментальної платформи» (*CALLab*) з відкритим доступом, яка може бути використана для доказового аналізу юридичної мови і

семантики. Платформа буде використовувати дані з раніше зібраного групою *Corpus of German Law (JuReko)* і надавати напівавтоматичні інструменти для попередньої структуризації аналізу юридичної семантики за кількома релевантними вимірами. Зокрема, аналіз буде зосереджено на детермінації юридичних термінів як у діяхронічній перспективі (зміни в часі), так і в синхронічній (через зріз юридичних шкіл, ЗМІ, жанрів у правовій сфері й т. ін.) [200].

У межах цього проєкту планується розроблення платформи з одночасним її тестуванням у співробітництві з філософами права, соціологами, юридичними лінгвістами, а також практиками з законодавчих органів (Міністерства юстиції) [199].

Розробники платформи прагнуть надати зручні інструменти для вивчення і статистичного аналізу корпусу *CALLab*. Обмеження авторських прав не дозволяє випустити повний корпус, однак вони працюють над інтерфейсами та онлайн-платформою, яка генерує перегляд ключових слів у контексті, вибірку слів і надає статистику щодо:

- багаторівневого аналізу контексту;
- вимірювання фіксованості й розпливчастості висловлювань: кількісна оцінка і порівняння ступеня використання певних «усталених» фраз у мові юристів. Таким чином, емпірично перевіряється поняття «фіксованість» та «розпливчастість»;
- семантичної схожості (часткової синонімії) висловлювань: візуалізація схожих виразів у різних метаданих (наприклад, у різні моменти часу або в різних академічних журналах) за допомогою самоорганізованих карт (розраховуються шляхом порівняння контекстних профілів у багатовимірній матриці й кластеризації схожих профілів) [200].

Досвід наведених вище проєктів має слугувати орієнтиром у розвитку як лінгвістичної експертизи законопроєктів, так і всієї інфраструктури законотворчості в Україні. Розробку такого роду програмного забезпечення мають

підтримувати передусім державні органи та установи, до компетенції яких належить сфера цифровізації, відкритих даних та національних електронних інформаційних ресурсів: Міністерство цифрової трансформації України, Комітет з питань цифрової трансформації Верховної Ради України та Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України.

Таким чином, підсумовуючи наведене вище, для розвитку лінгвістичної експертизи законопроектів необхідно:

- привести всі види експертиз, що проводяться у межах законодавчої процедури, до єдиної, узгодженої системи, визначивши у ній місце лінгвістичної експертизи законопроектів;

- забезпечити систему підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;

- розробити методологію щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та методичні рекомендації щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз і експертизи перекладу);

- запровадити проведення лінгвістичного моніторингу законодавства у відповідних науково-дослідних установах України;

- розробити українське програмне забезпечення для проведення лінгвістичної експертизи законопроектів з урахуванням успішного зарубіжного досвіду.

Реалізація всіх вказаних пропозицій є передумовою створення ефективної системи лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні.

Висновки до розділу 3

1. Нормативно-правову основу у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів становить низка положень законів та підзаконних актів, які доцільно об'єднати у такі групи: 1) акти, що визначають статус державної мови: Конституція України, Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», інші Закони України, Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України; 2) акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: Закони України «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про Регламент Верховної Ради України» та Закон України «Про комітети Верховної Ради України»; 3) акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», Закон України «Про комітети Верховної Ради України», Положення про Апарат Верховної Ради України та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; 4) акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України; 5) акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів, переважно складають підзаконні акти, як-от: методичні рекомендації, правила, порядки, інструкції, стандарти тощо.

Аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні дає змогу виділити позитивні та негативні аспекти її правової регламентації.

До позитивних аспектів слід віднести: наявність нормативно-правової основи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні;

зосередження лінгвістичної експертизи законопроектів у законодавчому органі в одному структурному підрозділі.

Серед негативних аспектів правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні слід вказати: відсутність в Україні уніфікованого та комплексного правового регулювання інституту експертиз законопроектів; термінологічний різнобій у позначенні поняття «лінгвістична експертиза законопроектів»; відсутність нормативно-правового закріплення переліку прав та обов'язків експертів лінгвістичної експертизи законопроектів, кваліфікаційних вимог, а також порядку їх фахової підготовки; відсутність затверджених методології та методичних рекомендацій щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

2. Дослідження моделей лінгвістичного забезпечення законотворчості зарубіжних країн дозволяє виокремити такі форми їх реалізації: редакторський аналіз, лінгвістична експертиза, мовні консультації, розроблення стандартів правничої термінології держави, юридичних словників, тезаурусів.

Лінгвістичне забезпечення законодавчого процесу в зарубіжних країнах характеризується наявністю належної правової регламентації технологічної процедури проведення лінгвістичних експертних досліджень законодавчого тексту. Зокрема у європейських країнах провідну роль у створенні методичних матеріалів для проведення лінгвістичних досліджень законодавчих текстів відіграють напрацювання спеціалізованих науково-дослідних установ, груп (Німеччина, Чехія, Польща). У державах та міждержавних утвореннях з кількома офіційними мовами переклад законодавчих текстів здійснюється переважно юристами (Європейський Союз, Канада), інші види лінгвістичного опрацювання текстів законопроектів юристи здійснюють спільно з лінгвістами за допомогою «човникового методу» (Німеччина, Франція, Канада, Росія). Досвід роботи «Служби юрислінгвістики» та самих юрислінгвістів при Міністерстві юстиції Канади досі лишається провідним у царині лінгвоюридичної експертизи.

3. Задля вдосконалення інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні доцільно запропонувати такі можливі механізми: у тексті Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» слова «редакційне опрацювання» у всіх відмінках замінити словами «лінгвістична експертиза» у відповідному відмінку.

З метою приведення у відповідність залежних нормативно-правових актів до запропонованих змін слід:

– у тексті Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слова «фахова експертиза» у всіх відмінках замінити словами «лінгвістична експертиза» у відповідному відмінку;

– у тексті Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України слова «редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)» у всіх відмінках замінити словами «лінгвістична експертиза» у відповідному відмінку.

На виконання запропонованих вище змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» доцільно текст Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України доповнити нормами такого змісту:

– лінгвістична експертиза законопроектів – це етап законодавчої процедури, який полягає у дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується Редакційним управлінням Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

– дискурсивна експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає у дослідженні тексту законопроекту на предмет врахування юридичного дискурсу та дискурсу сфери суспільних відносин, на які спрямована регулятивна дія нормативно правового акта в майбутньому, і відповідності екстралінгвальним, прагматичним, соціокультурним та іншим факторам;

– семантична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз відповідності значення мовних одиниць тексту законопроекту – окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо – лексичній нормі, термінології законодавства, фаховій термінології та законодавчому стилю писемного мовлення;

– граматична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає в аналізі тексту проекту закону щодо його відповідності морфлогічній та синтаксичній мовним нормам, тобто чинному Українському правопису;

– експертиза перекладу – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз перекладу текстів законопроектів про ратифікацію міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також тих законопроектів, які передбачають запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання на предмет правильності відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культурно специфічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу;

– прийняття проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» реєстр. №7409 від 01.12.2010, який нині очікує другого читання, доповнивши його відповідними положеннями про лінгвістичну експертизу законопроектів;

– забезпечення системи підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, взявши за основу модель підготовки судових експертів в Україні;

– розроблення та затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, яка закріплюватиме основні принципи і технологічні етапи її проведення, а також методичних рекомендацій щодо проведення окремих

видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз та експертизи перекладу);

– упровадження лінгвістичного моніторингу законодавства на загальнодержавному рівні видається найбільш доцільним в одному зі структурних підрозділів Національної академії наук України: Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або в Українському бюро лінгвістичних експертиз;

– розроблення хмарного програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні з урахуванням успішного досвіду Федеративної Республіки Німеччини (на прикладі роботи науково-дослідної групи при Гайдбельзької Академії наук (Німеччина) *Computer Assisted Legal Linguistics*) та Сполучених Штатів Америки (на прикладі компанії *Xcential Legislative Technologies*, яка обслуговує законодавчі органи штатів та інших нормотворчих установ у всьому світі).

ВИСНОВКИ

Висновки до дисертаційного дослідження закріплюють основні теоретичні узагальнення та практичні результати, пов'язані з конституційно-правовими засадами лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. У висновках пропонуються шляхи удосконалення правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні на основі науково-практичного вивчення передумов виникнення та стану регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів.

За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Сформульовано доктринальне та нормативно-правове визначення терміна «*лінгвістична експертиза законопроектів*» з урахуванням функціонально-стилістичних вимог наукового і законодавчого стилів мовлення:

– *лінгвістична експертиза законопроектів (доктринальне визначення)* – це дослідження тексту проекту закону за допомогою лінгвістичних методів аналізу щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, яке проводять експерти у галузі правничої лінгвістики, результатом якого є розгорнута та науково-обґрунтована оцінка;

– *лінгвістична експертиза законопроектів (нормативно-правове визначення)* – етап законодавчої процедури, який полягає в дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується відповідним структурним підрозділом Апарату Верховної Ради України.

Виокремлено ознаки, які характеризують відносини щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні як конституційно-правові

відносини, та окреслено коло функцій лінгвістичної експертизи законопроектів: діагностична, методична, аналітична, запобіжна, прогностична, оцінювальна, коригувальна, герменевтична, аргументаційна.

2. З'ясовано, що процес становлення лінгвістичної експертизи законопроектів як об'єкта наукового дослідження відбувається у контексті юридичної лінгвістики. Тому ступінь наукової розробленості проблематики лінгвістичної експертизи законопроектів обумовлюється рівнем розвитку всієї системи юридико-лінгвістичних знань.

У розвитку юридико-лінгвістичної теорії виділяють такі періоди: 1) доюрідико-лінгвістичні дослідження лінгвістичних та правознавчих засад зв'язку мови і права; 2) виникнення власне юридико-лінгвістичних досліджень. Наведена періодизація є цілком справедливою і щодо генези наукових досліджень лінгвістичної експертизи законопроектів.

Окремі лінгвістичні та правничі ідеї, які слугують теоретико-методологічним підґрунтям проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, виникають і обґрунтовуються ще у стародавньому світі. Подальший їх розвиток відбувається у межах середньовічної екзегези (тлумачення біблійних текстів).

Якісний поступ у дослідженні лінгвістичного аналізу нормативно-правових текстів відбувся лише на початку ХХ ст., що увійшов до історії філософії як «лінгвістичний поворот» (або «мовна революція»). Цьому етапу наукових розвідок характерне заглиблення у дослідження змісту і значення висловлювань, аналіз їх передумов та контекстів.

Серед представників «лінгвістичного повороту» найбільш вагомий внесок у розвиток методики лінгвістичного аналізу мови правових конструкцій здійснили Дж. Остін та Г. Гарт. Дж. Остін розробив теорію мовленнєвих актів, зокрема сформулював перелік правил, яким мають відповідати мовленнєві акти. Г. Гарт вибудував власну методологію пояснення базових правових понять (термінів),

спираючись на ідеї філософсько-лінгвістичного аналізу і специфіку юридичного дискурсу.

У ХХІ ст. мова законодавства стала предметом дисертаційних досліджень низки українських учених-правників та вчених-лінгвістів: З. А. Тростюк, С. П. Кравченка, Л. І. Чулінда, О. М. Данилевської, В. Г. Рогожі, О. І. Білоусової, В. П. Колісника, Є. В. Ткаченка.

Сьогодні наукові розвідки у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів активно здійснюються у межах правничих та лінгвістичних вищих навчальних закладів, а також науково-дослідних інститутів й організацій як в Україні, так і за її межами.

3. Методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів визначено з позиції постпозитивістського праворозуміння у конституційному праві. Такий підхід забезпечує «творчий простір» в обранні методів пізнання для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні як нового у конституційно-правовій науці об'єкта дослідження. Таким чином, методологію дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів становить система різнопорядкових за своїм змістом та формою принципів і методів конституційно-правових досліджень, які дають можливість отримати найбільш повні, об'єктивні та достовірні знання про предмет дослідження. Для дослідження лінгвістичної експертизи законопроектів найбільш ефективними визначено системний, структурно-функціональний, діяльнісний, герменевтичний, порівняльно-правовий, історичний, формально-догматичний, прогностичний методи конституційно-правових досліджень, а також методи інтеграції та синергетики.

4. Виокремлено такі елементи механізму забезпечення лінгвістичної експертизи законопроектів: види, об'єкт, суб'єкти, предмет, мета, завдання та розкрито зміст кожного з них.

Лінгвістична експертиза законопроектів може класифікуватися за різними критеріями: залежно від жанрового або субжанрового типу тексту, який аналізує

експерт-лінгвіст – лінгвістична експертиза проєкту базового законодавчого акта (конституції (статуту), кодексу, закону); лінгвістична експертиза проєкту, що трансформує закон (закон про внесення поправок (змін) у базовий законодавчий акт); лінгвістична експертиза проєкту закону про визнання законодавчого акта, що втратив чинність; залежно від аспекту аналізу тексту законопроєкту – граматична, семантична, стилістична, герменевтична та прогностична (М. В. Батюшкіна); залежно від етапу проведення – попередня, первинна, повторна, додаткова і контрольна експертизи (ст. 13 Закону України «Про наукову та науково-технічну експертизу»). Розроблено авторську класифікацію, за якою пропонується розмежовувати види лінгвістичної експертизи законопроєктів залежно від характеру мовних помилок у текстах законопроєктів на дискурсивну, семантичну, граматичну та експертизу перекладу.

З'ясовано, що об'єктом лінгвістичної експертизи є не тільки мовні одиниці (слова, словосполучення і речення), але й текст законопроєкту в цілому як мовна одиниця, продукт мовленнєво-міркувальної діяльності.

Предмет лінгвістичної експертизи законопроєктів слід розглядати як аналіз тексту законопроєкту щодо його відповідності затвердженим мовним вимогам (Українському правопису, Методичним рекомендаціям щодо розроблення проєктів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки, Правилам оформлення проєктів законів та основних вимог законодавчої техніки, стандартам української правничої термінології тощо), у результаті якого надається висновок.

Мету лінгвістичної експертизи законопроєктів визначено у межах широкого підходу до розуміння мети експертиз законопроєктів як підвищення якості та ефективності законів, забезпечення їх відповідності чинній системі законодавства, усунення у ній суперечностей, що сприятиме вдосконаленню вітчизняного законодавства загалом.

До завдань лінгвістичної експертизи законопроєктів доцільно віднести: виявлення мовних помилок у тексті законопроєкту (що передбачає встановлення

помилки відповідно до визначених мовних норм); виправлення мовних помилок у тексті законопроекту (в тому числі надання рекомендацій щодо усунення мовних помилок); обґрунтування виявлених та виправлених мовних помилок у тексті законопроекту (надання аргументів щодо встановлених мовних помилок і рекомендацій щодо їх усунення).

5. Узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «*суб'єкт експертизи законопроектів*» та запропоновано авторське визначення поняття «*суб'єкт лінгвістичної експертизи законопроектів*» – це фізична або юридична особа, яка бере участь у проведенні лінгвістичної експертизи законопроектів як замовник, організатор чи експерт.

Виокремлено структуру суб'єктного складу лінгвістичної експертизи законопроектів: замовники, організатори та експерти, а також охарактеризовано правовий статус кожного з них.

Оскільки правові норми, що регулюють питання кваліфікаційних вимог до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів та фахової підготовки осіб, які виявили намір отримати право на проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, мають досить загальний характер і не забезпечують чіткого розуміння критеріїв добору експертів, запропоновано встановити такі кваліфікаційні вимоги до експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: освіта рівня не нижче спеціаліста (магістра) за спеціальностями 081 «Право» або 035 «Філологія»; досвід роботи не менше 5 років у галузі права або філології; свідоцтво про кваліфікацію експерта з лінгвістичної експертизи законопроектів. Акцентовано увагу на тому, що встановленню запропонованих вимог має передувати створення системи фахової підготовки (навчання і стажування) та атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, а також відповідного нормативно-правового забезпечення.

6. З урахуванням теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту та законодавчої техніки запропоновано визначити такі принципи проведення

лінгвістичної експертизи законопроектів: чистоти мовлення, логічності, однозначності, нормативності, правової визначеності та відповідності національному правовому дискурсу.

Аналіз наукової літератури щодо процедури експертних досліджень у законодавчому процесі та нормативно-правової бази у сфері регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів дав змогу виокремити такі стадії її проведення: 1) надання єдиною автоматизованою системою роботи з документами у Верховній Раді України доступу організатору до законопроекту, підготовленого до другого або наступних читань, та супровідних до нього документів; 2) направлення організатором законопроекту та супровідних до нього документів на лінгвістичну експертизу експерту; 3) виконання лінгвістичної експертизи законопроекту експертом; 4) отримання та реалізація результатів лінгвістичної експертизи законопроекту її замовником.

Технологічні етапи лінгвістичної експертизи законопроектів, на відміну від правової експертизи законопроектів, досі не отримали свого нормативно-правового закріплення, тому технологія проведення лінгвістичної експертизи законопроектів фактично формується кожним окремим виконавцем лінгвістичної експертизи законопроектів відповідно до теоретичних основ техніки редагування (редакторської правки). Таким чином, на основі аналізу теоретичних положень лінгвістичного аналізу тексту та правил законодавчої техніки запропоновано визначити такі технологічні етапи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: аналіз та оцінка композиції тексту законопроекту; аналіз та оцінка рубрикації тексту законопроекту; аналіз та оцінка змісту рубрик тексту законопроекту; експертний висновок щодо рівня підготовки тексту законопроекту.

7. Нормативно-правову основу у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів становить низка положень законів та підзаконних актів, які доцільно об'єднати у такі групи: 1) акти, що визначають статус державної мови: Конституція України, Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999

року № 10-рп/99, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», інші Закони України, Укази Президента України та Постанови Кабінету Міністрів України; 2) акти, що встановлюють підстави проведення лінгвістичної експертизи законопроектів: Закони України «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про Регламент Верховної Ради України» та Закон України «Про комітети Верховної Ради України»; 3) акти, що визначають правовий статус суб'єктів лінгвістичної експертизи законопроектів: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», Закон України «Про комітети Верховної Ради України», Положення про Апарат Верховної Ради України та Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України; 4) акти, що регулюють процесуальні аспекти лінгвістичної експертизи законопроектів: Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» та Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України; 5) акти, що визначають методологічну основу лінгвістичної експертизи законопроектів, переважно складають підзаконні акти, як-от: методичні рекомендації, правила, порядки, інструкції, стандарти тощо.

Аналіз чинних нормативно-правових актів у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні дає змогу виділити позитивні та негативні аспекти її правової регламентації.

До позитивних аспектів слід віднести: наявність нормативно-правової основи проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні; зосередження лінгвістичної експертизи законопроектів у законодавчому органі в одному структурному підрозділі.

Серед негативних аспектів правового регулювання лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні слід вказати: відсутність в Україні уніфікованого та комплексного правового регулювання інституту експертиз законопроектів; термінологічний різнобій у позначенні поняття «лінгвістична експертиза

законопроектів»; відсутність нормативно-правового закріплення переліку прав та обов'язків експертів лінгвістичної експертизи законопроектів, кваліфікаційних вимог, а також порядку їх фахової підготовки; відсутність затверджених методології та методичних рекомендацій щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

8. Дослідження моделей лінгвістичного забезпечення законотворчості зарубіжних країн дозволяє виокремити такі форми їх реалізації: редакторський аналіз, лінгвістична експертиза, мовні консультації, розроблення стандартів правничої термінології держави, юридичних словників, тезаурусів.

Лінгвістичне забезпечення законодавчого процесу в зарубіжних країнах характеризується наявністю належної правової регламентації технологічної процедури проведення лінгвістичних експертних досліджень законодавчого тексту. Зокрема у європейських країнах провідну роль у створенні методичних матеріалів для проведення лінгвістичних досліджень законодавчих текстів відіграють напрацювання спеціалізованих науково-дослідних установ, груп (Німеччина, Чехія, Польща). У державах та міждержавних утвореннях з кількома офіційними мовами переклад законодавчих текстів здійснюється переважно юристами (Європейський Союз, Канада), інші види лінгвістичного опрацювання текстів законопроектів юристи здійснюють спільно з лінгвістами за допомогою «човникового методу» (Німеччина, Франція, Канада, Росія). Досвід роботи «Служби юрислінгвістики» та самих юрислінгвістів при Міністерстві юстиції Канади досі лишається провідним у царині лінгвоюридичної експертизи.

9. Задля вдосконалення інституту лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні доцільно запропонувати такі можливі механізми: у тексті Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» слова «*редакційне опрацювання*» у всіх відмінках замінити словами «*лінгвістична експертиза*» у відповідному відмінку.

З метою приведення у відповідність залежних нормативно-правових актів до запропонованих змін слід:

– у тексті Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України слова «*фахова експертиза*» у всіх відмінках замінити словами «*лінгвістична експертиза*» у відповідному відмінку;

– у тексті Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України слова «*редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)*» у всіх відмінках замінити словами «*лінгвістична експертиза*» у відповідному відмінку.

На виконання запропонованих вище змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» доцільно текст Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України доповнити нормами такого змісту:

– лінгвістична експертиза законопроектів – це етап законодавчої процедури, який полягає у дослідженні та оцінці тексту проекту закону щодо його відповідності Українському правопису, стандартам української правничої термінології та іншим мовним параметрам законодавчого тексту, що забезпечується Редакційним управлінням Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України;

– дискурсивна експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає у дослідженні тексту законопроекту на предмет врахування юридичного дискурсу та дискурсу сфери суспільних відносин, на які спрямована регулятивна дія нормативно правового акта в майбутньому, і відповідності екстралінгвальним, прагматичним, соціокультурним та іншим факторам;

– семантична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз відповідності значення мовних одиниць тексту законопроекту – окремих слів, фразеологізмів, складових частин слова тощо – лексичній нормі, термінології законодавства, фаховій термінології та законодавчому стилю писемного мовлення;

– граматична експертиза – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що полягає в аналізі тексту проекту закону щодо його відповідності морфологічній та синтаксичній мовним нормам, тобто чинному Українському правопису;

– експертиза перекладу – вид лінгвістичної експертизи законопроектів, що передбачає аналіз перекладу текстів законопроектів про ратифікацію міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також тих законопроектів, які передбачають запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання на предмет правильності відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної культурно специфічної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або екстеріоризації інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу;

– прийняття проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» реєстр. №7409 від 01.12.2010, який нині очікує другого читання, доповнивши його відповідними положеннями про лінгвістичну експертизу законопроектів;

– забезпечення системи підготовки (навчання і стажування) та атестації фахівців з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів на базі Української школи законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, взявши за основу модель підготовки судових експертів в Україні;

– розроблення та затвердження методології щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, яка закріплюватиме основні принципи і технологічні етапи її проведення, а також методичних рекомендацій щодо проведення окремих видів лінгвістичних експертиз (дискурсивної, семантичної, граматичної експертиз та експертизи перекладу);

– упровадження лінгвістичного моніторингу законодавства на загальнодержавному рівні видається найбільш доцільним в одному зі структурних

підрозділів Національної академії наук України: Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні, Інституті української мови або в Українському бюро лінгвістичних експертиз;

– розроблення хмарного програмного забезпечення для здійснення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні з урахуванням успішного досвіду Федеративної Республіки Німеччини (на прикладі роботи науково-дослідної групи при Гайдбельрської Академії наук (Німеччина) *Computer Assisted Legal Linguistics*) та Сполучених Штатів Америки (на прикладі компанії *Xcential Legislative Technologies*, яка обслуговує законодавчі органи штатів та інших нормотворчих установ у всьому світі).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. 2017. Вип. 66. С. 8–15.
2. Тимченко С. М., Бостан С. К., Легуша С. М., Пархоменко Н. М., Пікуля Т. О., Пронюк Н. В. Актуальні проблеми теорії держави та права : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2007. Ч. I : Актуальні проблеми теорії держави. 296 с.
3. Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей». URL: <https://izi.institute/> (дата звернення: 03.03.2021).
4. Артикуца Н. В. Лінгвістичний інструментарій законотворчості. *Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 5 грудня 2012 р.). Київ, 2013. С. 3–7.
5. Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2462/Artykutsa_Zakonod_tekst.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.02.2020).
6. Артикуца Н. В. Стан, проблеми й основні напрями розвитку лінгвоекспертної діяльності. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 30 листопада 2017 року) : у 2 ч. / редкол.: В. В. Черней та ін. Київ, 2017. Ч. 1. С. 20–24.
7. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1990. С. 136–137.
8. Баженов А. И. Теоретические аспекты юридической экспертизы нормативно-правовых актов субъектов Российской Федерации. *Вестник ТГУ*. 2008. Вып.12 (68). С. 568 – 570.

9. Бакеева Л. Б. Остин. Большая российская энциклопедия. URL: <https://bigenc.ru/philosophy/text/268198a0> (дата звернення: 23.01.2021).

10. Балтаджи П. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави. *Часопис Київського ун-ту права*. 2011. № 4. С. 27–30.

11. Балтаджи П. М. Юридична мова правозастосовних актів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 205 с.

12. Батюшкина М. В. К вопросу об определении субжанра текстов законов о внесении изменений. *Вестник Брянского государственного университета*. 2016. № 2(28). С. 118 – 124.

13. Батюшкина М. В. Лингвистические экспертизы в юридическом дискурсе: виды и аспекты. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 2017. № 2. С. 164 – 172.

14. Батюшкина М. В. Соотношение правовой и лингвистической экспертизы проекта нормативного правового акта. *Язык. Культура. Коммуникации*. 2014. № 1 (1). С. 5.

15. Батюшкина М. В. Лингвистическая экспертиза законопроектов: объект, предмет и задачи. *Вестник ТГПУ*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-ekspertiza-zakonoproektov-obekt-predmet-i-zadachi> (дата звернення: 26.02.2021).

16. Белоконь Н. В. Лингвистическая экспертиза законопроекта как средство повышения качества законодательства. *Вестник ВГУ. Серия: Право*. 2011. № 2. С. 58–65.

17. Белоконь Н. В. Языковые ошибки и дефекты в нормативных правовых актах, проектах нормативных правовых актов и иных юридических документах. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право*. 2016. № 4 (27). С. 104–115.

18. Бержерон Р. К. Листи до українських законопроектувальників. Оттава, 1999. 78 с.

19. Бєседна Л. Л., Гладківська О. В. Мовно-термінологічні проблеми законодавства України / за заг. ред. Гладківської О. В. ; НАПрН України, НДІ інформатики і права. Київ : Пан Тот, 2015. 126 с.

20. Бичок О. І. Проблема порядку слів у мові законодавства України. *Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія: Мовознавство.* Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. № 15. С. 29 – 38.

21. Бичок О. І. Словосполучення в структурі мови Конституції України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство.* URL : <http://movoznavstvo.com.ua/зміст-журналу/мовознавство-2007/том-1-2007/словосполучення-в-структурі-мови-кон/> (дата звернення: 27.02.2021).

22. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. 1970. URL : <http://sum.in.ua> (дата звернення: 11.09.2021).

23. Білоусова О. І. Граматична специфіка мови українського законодавства : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 215 с.

24. Білоусова О. І. Проблеми питання лінгвістики текстів українського законодавства. *Український смисл.* 2012. №2. С.17–24.

25. Богачова О. В. Проблеми та шляхи вдосконалення законопідготовчої діяльності в Україні. *Наше право.* 2013. № 1. С. 20–24.

26. Богачова О. В. Законотворчий процес в Україні: проблеми вдосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 276 с.

27. Богданова Н. А. Система науки конституционного права : монографія. Москва : Юристь, 2001. с.

28. Бринев К. И. Теоретическая лингвистика и судебная лингвистическая экспертиза : монографія. 2-е изд., доп. Москва : ФЛИНТА, 2012. 330 с.

29. Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики:*

теорія і практика. 2019. Вип. 38. С. 145-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apy1_2019_38_11 (дата звернення: 26.02.2021).

30. Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна.* 2018. № 8. С. 10-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2018_8_4 (дата звернення: 25.02.2021).

31. Бутакова Л. О. Лингвоюридическая экспертиза в пространстве лингвистического анализа речевых произведений, или Что должен знать лингвист, чтобы быть хорошим экспертом. *Юрислингвистика.* 2008. № 9. С. 251–268.

32. Бутенко В. О. Феноменологічні, методологічні та практичні основи правової експертизи юридичних документів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 20 с.

33. Васильев М. А. Правовая и лингвистическая экспертиза проектов актов местного самоуправления. Обнинск : Институт муниципального управления, 2002. 84 с.

34. Василькова Л. М. Законодавче та філологічне тлумачення термінопонять кримінального права. *Термінологічний вісник.* 2013. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/51300/21-Vasylova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.03.2021).

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.

36. Войтович Р. В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень : навч. посіб. Київ : ЦНЛ, 2005. 116 с.

37. Ганеева Ж. Г. Определение понятия «мониторинг» в различных сферах его применения. *Вестник Челябинского университета. Серия 8. Экономика. Социология. Социальная работа.* 2005. № 1. С. 30–33.

38. Голетиани Л. О развитии юридической лингвистики в России и Украине. *Firenze University Press.* 2011. № 8. С. 241–262.

39. Громадська організація «Українське юридичне товариство». URL: <http://justice.org.ua/teoriya-i-praktika/ekspertni-visnovki/metodologiya-provedennya-gromadskoj-antikoruptionsijnoji-ekspertizi> (дата звернення: 03.03.2021).

40. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.

41. Данилевська О. М. Мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2004. 24 с.

42. Дзьобань О. П., Яроцький В. Л. Герменевтичний метод у сучасних цивілістичних дослідженнях: до питання про доцільність застосування. Інформація і право. 2017. № 2. С. 5–12.

43. Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#n85> (дата звернення: 11.04.2021).

44. Доценко О. Л. Правнича лінгвістика : навч.-метод. комплекс для слухачів Науково-навчального інституту підготовки управлінського персоналу ОВС Академії управління МВС. Київ, 2008. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/6746/1/O_Dotsenko_NMKD_PL_GI.pdf (дата звернення: 26.02.2021).

45. Дубічинський В. В., Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів. Харків : Школа, 2009. 832 с.

46. Журкина Е. В. Правовая экспертиза нормативного правового акта как средство повышения эффективности законодательства : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Москва, 2009. 178 с.

47. Завгородня Л. В. Основи літературного редагування та коректури : навч. посіб. Черкаси : Брама – Україна, 2010. 164 с.

48. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ;

за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

49. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 07.01.2018 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20180107#n40> (дата звернення:15.05.2021).

50. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення:15.05.2021).

51. Про запобігання корупції : Закон України від 09.12.2021 р. № 1893-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення:15.05.2021).

52. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 30.05.2014 р., № 1263-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. ст. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 15.05.2021).

53. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення:15.05.2021).

54. Про Концепцію Національної програми інформатизації : Закон України від 01.01.2022 р. № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1998, № 27-28. ст. 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2021).

55. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#n74> (дата звернення: 26.07.2021).

56. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#n27> (дата звернення: 01.03.2021).

57. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.12.2019).

58. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text> (дата звернення: 26.07.2021).

59. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 26.07.2021).

60. Зауваження Редакційного управління Головного управління документального забезпечення. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/informLetterDocFile?fileId=289946> (дата звернення: 26.07.2021).

61. История философии : Энциклопедия. Минск : Интерпрессервис; Книжный Дом. 2002. URL: http://yanko.lib.ru/books/encycl/hist_of_philosophy_encycl_gricanov.htm#_Тoc59309472 (дата звернення: 01.03.2021).

62. Інститут законодавства Верховної Ради України. URL: http://instzak.rada.gov.ua/news/Pro_Instytut/Zagalna_inform/73074.html (дата звернення: 01.03.2021).

63. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 26.07.2021).

64. Калинина Н. А. Лингвистическая экспертиза законопроектов. Опыт, проблемы и перспективы (на примере работы Правового управления Аппарата Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации) : Научно-практическое пособие. Москва : Известия, 1997. 44 с.

65. Капелюшний А. О. Стилістика й редагування: практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАЮ, 2002. 576 с.

66. Касаткин С. Н. Объяснение правовых понятий в аналитической юриспруденции Г. Харта: методология и проблематизация. *Труды Института государства и права РАН*. 2018. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obyasnenie-pravovyh-ponyatiy-v-analiticheskoy-yurisprudentsii-g-harta-metodologiya-i-problematizatsiya> (дата звернення: 25.02.2021).

67. Каск Л. И. Функции и структура государства : монография. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1969. 64 с.

68. Ковриженко Д. Правове регулювання законодавчого процесу : досвід країн ЄС та пропозиції для України. *Парламент*. 2011. № 1. С. 2–41.

69. Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти : монографія. Харків : Фоліо, 2003. 240 с.

70. Конституційне право України : підруч. / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики. Харків : Український центр правничих студій, 1999. 376 с.

71. Конституційне право України : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.

72. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.07.2021).

73. Копиленко О. Л., Богачова О. В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради*

України. 2010. № 1. С. 5–14. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1272> (дата звернення: 25.02.2021).

74. Кордик Д. Н. Реализация права законодательной инициативы правительствами федеративных государств (российский и зарубежный опыт). *Журнал российского права*. 2007. № 1. С. 128–134.

75. Короткова О. А. Принципы экспертизы законодательства: понятие, содержание и классификация. *Труды Института государства и права Российской академии наук*. Москва, 2009. № 4. С. 15 – 26.

76. Короткова О. А. Экспертиза законопроектов и законодательных актов: теоретико-правовой аспект : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01. Москва, 2010. 178 с.

77. Кострицкая М. В. Экспертная законопроектная деятельность : теоретико-правовое исследование : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Белгород, 2009. 22 с.

78. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2000. 20 с.

79. Красницька А. В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення : дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2008. 232 с.

80. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 14.04.2021).

81. Крюкова Е. А. Основные проблемы языка и стиля законодательных актов. *Представительная власть*. 2000. № 4. С. 33–36.

82. Лекція 3. Мова права і мова закону. Юридичний текст. URL: http://jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/newlections/Tema_3_Pravnichia_lingvistika.pdf (дата звернення: 26.02.2021).

83. Леонтьев Д. А., Иванченко Г. В. Комплексная гуманитарная экспертиза: методология и смысл. Москва : Смысл, 2008. 135 с.

84. Шевченко Л., Сизонов Д. Лінгвістична експертиза : підручник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.

85. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.

86. Лук'янець В. Синергетика. *Філософський енциклопедичний словник*. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 580. 742 с.

87. Луцько П. Є. Порухення мовної норми в сучасній лексикографії конституційного права. *Мовно-термінологічні проблеми сучасного законодавства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30 листопада 2016 р.). Київ. 2012. С. 96–100.

88. Любимов Н. А. Конституционное право России: лингвистический аспект : автореф. дис. ...канд. юр. наук : 12.00.02. Москва, 2002. 26 с.

89. Майстренко О. В. Попередження колізій в сфері нормотворення як один із напрямів діяльності Міністерства юстиції України. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/7473> (дата звернення: 25.03.2021).

90. Мамитова Н. В. Правовая экспертиза российского законодательства : вопросы теории и практики. *Государство и право*. 2010. № 11. С. 5–14.

91. Мейнфрейм. URL: <http://xn--r1a3b.xn--b1amgblet.xn--j1amh/index.php/%D0%9C%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BC> (дата звернення: 27.07.2021).

92. Мелешенко В. Ф. Основи конституційного права України : курс лекцій для студентів юрид. вузів і факультетів. Київ : Вентурі, 1995. 240 с.

93. Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2012. 199 с.

94. Мельничук О. С., Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 2. 632 с.

95. Методические рекомендации по лингвистической экспертизе законопроектов. Москва : Издание Государственной Думы, 2013. 40 с. URL: <http://duma.gov.ru/media/files/9Sc61P4yf42i9INdk8GHYItzqb3hwMEF.pdf> (дата звернення: 27.07.2021).

96. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=va041323-00> (дата звернення: 26.02.2021).

97. Методичні рекомендації щодо розроблення проектів законів та дотримання вимог нормопроектної техніки : Постанова колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041323-00#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

98. Методологія проведення антикорупційної експертизи Національним агентством з питань запобігання корупції : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 20.10.2020 р. № 470/20. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/MetodologD196D18F.pdf> (дата звернення: 27.07.2021).

99. Методологія проведення громадської антикорупційної експертизи. *Центр політико-правових реформ*. 2016. URL: <http://185.65.244.102/ua/news/5226-metodologiyaprovedennyagromadskoyi-antikoruptionsynoyi-ekspertizi> (дата звернення: 27.07.2021).

100. Мильчин А. Э. Методика и техника редактирования текста. Москва : Книга, 1972. URL: <http://genling.ru/books/item/f00/s00/z0000026/index.shtml> (дата звернення: 15.05.2021).

101. Миронов А. Н. Теоретико-правовые вопросы экспертизы нормативных правовых актов. *Юридическая техника*. 2009. № 3. С. 230–234.

102. Мінкова О. Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 201 с.

103. Мінченко О. В. Загально-теоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 384 с.

104. Мінченко О. В. Юридична лінгвістика як об'єкт правничої наукової діяльності (закордонний аспект). *Sciences of Europe*. 2019. № 36. С. 34–38.

105. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник. ; изд. 5-е, перераб., доп. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2016. 464 с.

106. Мочульська М. Є. Наукове забезпечення законодавчого процесу в континентальній правовій системі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 128–132.

107. Мячина Е. В. Автоматизированный анализ текста на основе вероятностно-статистической модели и его применение в региональном законотворчестве : автореф. дис. ... к.т.н. : 05.25.05 / Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации. Москва, 2002. 22 с.

108. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272> (дата звернення: 26.02.2021).

109. Нормография: теория и методология нормотворчества / под ред. Ю. Г. Арзамасова. Москва : Академический проект, 2007. 480 с.

110. Оглезнев В. В. Г.Л.А. Харт и формирование аналитической философии права. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2012. 216 с.

111. Онищук І. І. Термінологія та законодавчі дефініції у нормативно-правових актах. *Право*. 2012. № 6. С.154–160.

112. Орлов Ю. Ю., Джужа О. М., Орлова О. Ю. Синергетика та пізнання правових явищ. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 75–90.

113. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів : науково-методичне забезпечення. Сімферополь : КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»», 2010. 266 с.

114. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

115. Основы теории государства и права: учебное пособие / под ред. В. А. Сапуна. – СПб. 2016. URL: https://pure.spbu.ru/ws/portalfiles/portal/11944152/_pdf

116. Петрова И. Л. Правовой синтаксис : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Владимир, 2006, 170 с.

117. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс : підруч. : у 2 т. / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2006. Т. 1. 184 с.

118. Погребняк Н. С. Експертиза у сфері законотворчості: на прикладі діяльності Апарату Верховної Ради України (теоретичний аспект). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків, 2016. Вип. 31. С. 39–51.

119. Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : затверджено Розпорядженням Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 04.02.2019 р. № 155. URL: <https://drive.google.com/file/d/1M5NYzM9aqJ99NApNgZFRZmQnGRObJ6bR/view?usp=sharing> (дата звернення: 01.03.2021).

120. Попов А. Н., Хананашвили Н. Л. Общественная экспертиза : принципы организации и условия эффективности. Москва : Общественный совет города Москвы, 2010. 106 с.

121. Порядок подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації : Наказ Міністерства юстиції України 02.08.2007 р. № 592/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0870-07/ed20070813/find?text=%CD%EE%F0%EC%E0%F2%E8%E2%ED%EE%EF%F0%E0%E2%EE%E2%E8%E9+%E0%EA%F2#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

122. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2021 р. № 1139-2021-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.07.2021).

123. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради України*. 01.06.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0002451-06> (дата звернення: 23.11.2021).

124. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). *Апарат Верховної Ради*. 01.06.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0002451-06> (дата звернення: 01.03.2021).

125. Прадід Ю. Ф. Місце юридичної лінгвістики в системі наук. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип. 15. С. 68–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_15_15 (дата звернення: 17.03.2021).

126. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика в Україні: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MoZn_2011_2_5 (дата звернення: 01.03.2021).

127. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з

питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

128. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи : Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 р. № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8> (дата звернення: 27.09.2021).

129. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 р. № 301/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

130. Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. № 595. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

131. Про затвердження Порядку взаємодії Уповноваженого із захисту державної мови з органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2021).

132. Про затвердження Порядку здійснення Уповноваженим із захисту державної мови контролю за застосуванням державної мови органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.03.2021).

133. Про Концепцію державної мовної політики : Указ Президента України від 15.02.2010 р. № 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 15.03.2021).

134. Про невідкладні заходи щодо зміцнення державного статусу української мови та сприяння створенню єдиного культурного простору України : Указ Президента України від 31.05.2018 р. № 156/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156/2018#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

135. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.07.2021).

136. Про Українську школу законотворчості. URL: http://instzak.rada.gov.ua/news/Ukr_shkola_zakonotv/73052.html (дата звернення: 23.05.2021).

137. Проект Закону про нормативно-правові акти. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45021 (дата звернення: 26.02.2021).

138. Пшенична Л., Шишкіна Н. Термінологічний аналіз: позначування та виозначування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2004. № 503. С. 48–52.

139. Радейко Р. Види експертиз законопроектів у законодавчому процесі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 109-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_17 (дата звернення: 18.02.2021).

140. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 230 с.

141. Риндюк В. І. Щодо визначення понять «закон» та «законодавство»: техніко-юридичний аспект. *Юридична техніка і технологія: теорія та практика*

застосування : тези доп. та повідомлень учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24–25 листоп. 2016 р.) / Нац. акад. правових наук України, Нац. юридич. у-т ім. Ярослава Мудрого, Львів. нац. у-т ім. Івана Франка [та ін.] ; за заг. ред. І. Д. Шутака. Харків : Право, 2016. С. 63–66.

142. Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні : навчальний посібник. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 334 с.

143. Різун В. В. Літературне редагування. Київ : Либідь, 1996. 241 с. URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Books/Literaturne_redahuvannia.pdf.

144. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України Постанові Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

145. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

146. Рогожа В. Г. Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 16 с.

147. Про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 08.02.2021 р. №19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19/21-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

148. Про затвердження Положення про Апарат Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 25.08.2011 р. № 769. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

149. Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 4 лютого 2019 р. №155 – к. URL: https://docs.google.com/document/d/1_9dUOH4UTnLWvPwEcJGNM7sjQKa5ZICzMRxSKOo5cr4/edit?usp=sharing (дата звернення: 26.02.2021).

150. Савицкий В. М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии / ред. А. Я. Сухарев. Москва : Наука, 1987. 288 с.

151. Сазонова Д. В. Лингвистическая экспертиза нормативно-правовых актов как составная часть юридической технологии. *Вопросы российского и международного права*. 2013. № 5-6. С. 91–101.

152. Селезнева О. В. К вопросу о целях и содержании правовой экспертизы. *Право: теория и практика*. Москва : Тезарус, 2003. № 7. С. 39–52.

153. Справочник по нормотворческой технике : Рекомендации Федерального министерства юстиции Германии по единообразному оформлению законов и нормативных постановлений / пер. с нем. ; 3-е изд. Берлин, 22 сентября 2008 г. URL: http://www.irz.de/images/downloads/handbuch%20der%20rechtsfoermlichkeit_ru%20endfassung.pdf (дата звернення: 12.02.2021).

154. Судилова Н. В. Состояние методологии проведения лингвистической экспертизы нормативных правовых актов в некоторых странах постсоветского пространства. *Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия* : сборник материалов конференции. 2017. URL: <http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw7/sudilovskaya.html> (дата звернення: 18.06.2021).

155. Теория государства и права : учебник / под ред. Р. А. Ромашева. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2005. 630 с.

156. Ткаченко Є. В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2009. 17 с.

157. Ткачук А. Законодавча техніка : навч. посіб. Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2011. 268 с. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2011/12/zaktech-h-h-h_zaktech-1.pdf (дата звернення: 18.04.2021).

158. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львівський нац. ун-т ім. І. Я. Франка. Львів, 2000. 315 с.

159. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів : Указ Президента України від 14.07.2000 р. № 889/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889/2000#Text> (дата звернення: 26.07.2021).

160. Про положення про Комітет законодавчих ініціатив при Президентові України, про Українську кодифікаційну комісію і про Українську комісію з питань правничої термінології : Указ Президента України (втратив чинність від 14.07.2000 р. № 889/2000). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796/95#Text> (дата звернення: 26.02.2021).

161. Про Положення про Офіс Президента України : Указ Президента України від 25 червня 2019 р. № 436/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436/2019#Text> (дата звернення: 23.08.2021).

162. Українське бюро лінгвістичних експертиз Національної академії наук України. URL: <http://lingvoexpert.org.ua/> (дата звернення: 26.07.2021).

163. Український правопис. Київ : Наукова думка. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 15.02.2021).

164. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики. Пермь, 1967. 190 с.

165. Федоренко В. Л. *Методологія сучасних конституційно-правових досліджень в Україні : наук. доповідь.* Київ : НАПрН України, Київський регіональний центр, 2015. 64 с.

166. Федоренко В. Л. *Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України : зб. наук. праць. / за ред. і з передмов. академ. О. В. Скрипнюка.* Київ : Ліра-К, 2013. 190 с.

167. Федоренко В. Л. *Праворозуміння та його типи у сучасному конституційному праві. Про українське право / за ред. проф. І. Безклубого.* Київ, 2013. Число VI-VII. С. 49–71.

168. *Філософський енциклопедичний словник / редкол. : В. І. Шинкарук (голова редкол.), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов, П. Ф. Йолон та ін.* Київ : Абрис, 2002. 152 с.

169. Хабибулина Н. И. *Язык закона и его постижение в процессе языкового толкования права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01.* Москва, 1996. 146 с.

170. Ховпун О. С. *Значення герменевтичного методу адміністративно-правового забезпечення фармації. Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка.* 2020. № 2 (90). С. 69–76.

171. *Христианская наука или основания герменевтики и церковного красноречия.* URL: <https://arheve.com/read/avgustin/hristianskaya-nauka-ili-osnovaniya-germenevtiki-i-cerkovnogo-krasnorechiya/12276> (дата звернення: 23.02.2021).

172. Чернова Е. С. *Институт экспертизы как средство совершенствования юридической техники в правотворчестве ЦИК РФ: Теоретический и историко-правовой анализ: автореф. дисс. ... канд. юр. наук. : 12.00.01.* Краснодар, 2011. 29 с.

173. Чулінда Л. І. *Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01.* Київ, 2003. 17 с.

174. Шаблій О. А. Теоретичні та методологічні засади німецько-українського юридичного перекладу: дис... докт. філолог. наук : 10.02.16. Київ, 2013. 540 с.

175. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Запоріжжя : Дике Поле, 2012. 479 с. URL: https://web.archive.org/web/20131207151605/http://pidruchniki.ws/1376102546854/pravo/konstitutsiyno-pravovi_vidnosini_ponyattya_elementi#565 (дата звернення: 25.03.2021).

176. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. *Українська енциклопедія*. 1999. URL: <https://leksika.com.ua/14051003/legal/ekspertiza> (дата звернення: 19.08.2021).

177. Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кеміня. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. Вип. 3. С. 93–105.

178. Широков В. А., Сидоренко О. О. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми. *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 18–31.

179. Шишпаренок О. Н. Роль правовой экспертизы в обеспечении правового качества проектов законов субъектов Российской Федерации. *Академ. юрид. журнал*. 2012. № 2 (48). С. 17–21.

180. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование) : монографія. Москва : Юрид. лит., 1967. 152 с.

181. Юрислінгвістика : словник термінів і понять / укладачі : Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов, І. В. Шматко ; за ред. проф. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2015. 348 с.

182. Юркевич О. М. Герменевтична логіка : монографія. Riga, Latvia, European Union : Lambert Academic Publishing, 2018. 92 с.

183. Юрчук О. Ф. Експертний лінгвістичний аналіз як елемент нормотворчої діяльності (на матеріалі нормативно-правових актів України та Автономної Республіки Крим). *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1999. Вип. 7 (1). С.159–162.

184. Abegg A., Bubenhofer N. Empirische Linguistik im Recht: Am Beispiel des Wandels des Staatsverständnisses im Sicherheitsrecht, öffentlichen Wirtschaftsrecht und Sozialrecht der Schweiz. *Ancilla Iuris*. 2016. № 1. Pp. 1–41.

185. Bhatia V. *Applied Discourse Analysis of English Legislative Writing*. Birmingham : Language Studies Unit, University of Aston in Birmingham, 1983. 145 p.

186. Biel L. Phraseological profiles of legislative genres: complex prepositions as a special case of legal phrasemes in EU law and national law. *Fachsprache – International Journal of Specialized Communication*. 2015. № 37(3-4). Pp. 139–160.

187. Bix B. L. *Language and Legal Determinacy*. Oxford : Oxford University Press. 1996. p.

188. Centre for Research in Language and Law. URL: <http://www.crill.unina2.it> (дата звернення: 14.09.2021).

189. CodeX Techindex. URL: <https://techindex.law.stanford.edu/about> (дата звернення: 14.09.2021).

190. Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <http://www.cal2.eu> (дата звернення: 14.09.2021).

191. ConsiliaWeb. URL: <https://www.conseil-etat.fr/ressources/avis-aux-pouvoirs-publics/consiliaweb2> (дата звернення: 14.09.2021).

192. Cornu G. *Linguistique juridique : 3e édition*. Paris : Montchrestien, 1990. Pp. VIII-443.

193. Felder, Ekkehard; Vogel, Friedemann (ed.) *Handbuch Sprache im Recht*. Berlin, Boston: Mouton de Gruyter (Handbücher Sprachwissen, 12), 2017. p.

194. Felder E., Müller M., Vogel F. *Korpuspragmatik. Thematische Korpora als Basis diskurslinguistischer Analysen*. Berlin, New York : Walter de Gruyter, 2012. p.

195. Goodrich P. *Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis*. Palgrave Macmillan UK, 1987. № 1. 266 p.

196. Greenberg M. *Legislation as Communication? Legal Interpretation and the Study of Linguistic Communication. Philosophical Foundations of Language in the Law*. Oxford : Oxford University Press, 2011. С. 217–256.

197. Höfler S., Sugisaki K. Constructing and exploiting an automatically annotated resource of legislative texts. *Language Resources and Evaluation : Ninth International Conference*. Reykjavik, 2014. Pp. 175–180.

198. International Language and Law Association (ILLA). URL: <https://illa.online/index.php/related> (дата звернення: 14.09.2021).

199. International research group Computer Assisted Legal Linguistics. URL: <https://www.cal2.eu/index.php> (дата звернення: 14.09.2021).

200. International research group Computer Assisted Legal Linguistics: Projects. URL: <https://www.cal2.eu/index.php/core-projects-and-associated-projects/cal2lab> (дата звернення: 14.09.2021).

201. Joint Practical Guide for persons involved in the drafting of European Union legislation. URL: <http://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf> (дата звернення: 14.09.2021).

202. La qualite de la legislation: l'experience canadienne. URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/ca_labelle_expose.pdf (дата звернення: 17.09.2021).

203. LegisPro. URL: <https://xcential.com/> (дата звернення: 14.09.2021).

204. Les missions du Conseil d'État. URL: <https://www.conseil-etat.fr/le-conseil-d-etat/missions> (дата звернення: 14.09.2021).

205. Les projets de loi. URL: <http://www.senat.fr/role/fiche/pjloi.html> (дата звернення: 14.09.2021).

206. Maley Y. *The language of legislation. Language in Society*. Cambridge : Cambridge University Press, March 1987. Vol. 16. Is. 1. Pp. 25–48.

207. Marmor A. The Pragmatics of Legal Language. *Ratio Juris*. 2008. № 21. С. 423–452.

208. Mellinkoff D. Legal writing: Sense and nonsense. New York : Charles Scribner's and Sons, 1982. 242 с.

209. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English : Sixth Edition / ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. 1540 p.

210. Podlech Aalbert. Rechtslinguistik. *Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften* : Band 2. München : Beck, 1976. Pp. 105–116.

211. Rada Języka Polskiego. URL: <https://rjp.pan.pl/index.php> (дата звернення: 14.09.2021).

212. Runggaldier E. Analytische Sprachphilosophie. *Grundkurs Philosophie* : Band 11. Stuttgart, Berlin, Köln : Verlag W. Kohlhammer, 1990. 192 p.

213. Schuhr Jan C. Neudefinition tradiertter Begriffe (Pseudo-Zurechnungen an Roboter). *Robotik im Kontext von Recht und Moral*. Baden-Baden : Nomos, 2014. Pp. 13–26.

214. Schuhr Jan C. Rechtssicherheit durch Rechtswissenschaft : Reihe Recht – Wissenschaft – Theorie, Standpunkte und Debatten. Tübingen : Mohr, 2014. p.

215. Seminaires sur la qualite de la legislation. URL: https://ec.europa.eu/dgs/legal_service/seminars/canada_summary.pdf (дата звернення: 17.09.2021).

216. Soames S. Interpreting Legal Texts: What is, and What is not, Special about the Lawin Philosophical Essays. *Natural Language: What It Means and How We Use It*. Princeton : Princeton University Press, 2008. Vol. 1. Pp. 403–424.

217. Universität Zürich. URL: <http://www.rwi.uzh.ch/en/oe/ZfR/forschung/rechtslinguistik.html> (дата звернення: 14.09.2021).

218. Ústavu pro jazyk český. URL: <https://ujc.avcr.cz/index.html> (дата звернення: 14.09.2021).

219. Vogel F., Ralph C., Pötters S. Richterrecht der Arbeit – empirisch untersucht. Möglichkeiten und Grenzen computergestützter Textanalyse am Beispiel des Arbeitnehmerbegriffs. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. p.

220. Vogel Friedemann. Legal Linguistics beyond the borders: Language and Law in a World of Media, Globalisation and Social Conflicts. *Language and Media of Law*. Berlin : Duncker & Humblot, 2017. Vol. 2. p.

221. Xcential Legislative Technologies. URL: <https://angel.co/company/xcential-1> (дата звернення: 14.09.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А



**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел./факс: +380 44 246-94-91
E-mail: post@naiaiu.kiev.ua
https://www.naiaiu.kiev.ua
Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

07.10. 2021 № 46/03/6045

На № _____ від _____ 20__

Голові Комітету
Верховної Ради України
з питань Регламенту, депутатської
етики та організації роботи
Верховної Ради України
Сергію КАЛЬЧЕНКУ

Про надіслання пропозицій

Шановний пане Сергію!

Направляємо Вам для можливого використання у законопроектній роботі Комітету пропозиції щодо вдосконалення чинного Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», підготовлені аспірантом кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Бугайко Юлією Олексіївною у межах написання дисертаційного дослідження на тему «Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні».

Додаток: на 6 арк. в 1 прим.

**З повагою
проректор
полковник поліції**

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Сергій Бондар 044 246-94-91

Проект
Вноситься народними депутатами України

...

ЗАКОН УКРАЇНИ
«Про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» щодо заміни редакційного опрацювання законопроектів лінгвістичною експертизою законопроектів»

I. Внести до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, № 14-15, № 16-17, ст.133) такі зміни:

1) У тексті Закону слова “редакційне опрацювання” у всіх відмінках замінити словами “лінгвістична експертиза” у відповідному відмінку.

II. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності через 60 днів з дня його опублікування.

2. Голові Верховної Ради України протягом 60 днів з дня опублікування Закону привести у відповідність свої нормативно-правові акти відповідно до внесених змін до Закону.

3. На виконання запропонованих до Закону змін Інституту законодавства Верховної Ради України протягом одного року з дня набрання чинності Законом:

- розробити і затвердити методологію з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- розробити і затвердити програму підготовки (навчання і стажування) та порядок атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

**Голова Верховної Ради
України**

Пояснювальна записка

до проекту «Про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» щодо заміни редакційного опрацювання законопроектів лінгвістичною експертизою законопроектів»

1. Обґрунтування необхідності прийняття законопроекту

У сучасних умовах розвитку України як правової держави, інтенсифікації законодавчого процесу, наближенню його до законодавства Європейського Союзу, постає проблема удосконалення національного законодавства, забезпечення високої якості та ефективності правових приписів, відповідності текстів законодавчих актів України нормам української мови та особливостям національного правничого дискурсу.

Лінгвістичний моніторинг, проведений сучасними юрислінгвістами, засвідчує низку недоліків і помилок у чинних законах та законопроектах. Серед них: термінологічна неупорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родовидових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; не виправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо.

Редакційне опрацювання законопроектів, беззаперечно, є важливим етапом законодавчої діяльності (здійснюється паралельно і нарівні з юридичною експертизою на стадії підготовки законопроекту до другого та наступних читань відповідно до ч. 2 ст.103 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»), однак, його методологічний інструментарій не дозволяє надати належну оцінку усього спектру мовних засобів і прийомів законодавця з урахуванням змісту, структури і жанрової специфіки законодавчого акта, та висловити експертам рекомендації щодо виявлених помилок і недоліків, та запропонувати оптимальні варіанти добору мовних засобів.

Натомість лінгвістична експертиза законопроектів здійснюється за допомогою сучасних методів лінгвістичного аналізу законодавчого матеріалу, найчастіше шляхом синтезу та комбінування традиційних, класичних наукових методів із новими, формалізованими методами: тезаурування, стилістичний експеримент, дискурсивний аналіз, лексико-семантичний аналіз, синтаксичний аналіз, етимологічний і словотвірний аналіз, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз, трансформаційний аналіз, метод ступінчастої ідентифікації, моделювання, технології автоматизованої обробки тексту за ключовими словами та іншими формальними критеріями.

Таким чином, лінгвістична експертиза законопроектів, на відміну від редакційного опрацювання, найбільш повно відповідає вимогам сучасного законопроекування, оскільки її методологічний інструментарій лінгвістичного аналізу дозволяє здійснити всебічне та ґрунтовне дослідження текстів законопроектів, необхідне для вдосконалення національного законодавства.

Крім того, на сьогодні існує проблема щодо позначення мовознавчих експертних досліджень законопроектів у правових актах нашої держави. Так, термін *“редакційне опрацювання”* вживається у Законі України *“Про Регламент Верховної Ради України”*, *“редакційне опрацювання (лінгвістична експертиза)”* — у Положенні про порядок роботи з документами у Верховній Раді України, *“фахова експертиза”* — у Положенні про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України, *“фахова (лінгвістична) експертиза”* — у висновках (*“Зауваженнях”*) Головного управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України. З метою уніфікації законодавчої термінології у позначенні мовознавчого експертного дослідження законопроектів слід використовувати один термін. Найбільш вмотивованим та науково обґрунтованим є термін *лінгвістична експертиза законопроектів*.

Наведене вище пояснює необхідність заміни редакційного опрацювання на лінгвістичну експертизу законопроектів.

Також слід наголосити на тому, що для забезпечення проведення лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні необхідно розробити та затвердити методологію лінгвістичної експертизи законопроектів і програму підготовки та атестації експертів з проведення такої експертизи.

2. Мета і завдання законопроекту

Мета законопроекту: підвищити якість законодавства України шляхом впровадження лінгвістичної експертизи законопроектів.

Завдання законопроекту:

- встановити лінгвістичну експертизу законопроектів як обов'язковий вид експертизи законопроектів;
- уповноважити державну установу, до предмета відання якої належить надання науково-методологічної допомоги працівникам Апарату Верховної Ради України у здійсненні ними своїх повноважень, розробити та затвердити методологію щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- уповноважити державну установу, до предмета відання якої належить надання освітньої допомоги працівникам Апарату Верховної Ради України у здійсненні ними своїх повноважень, розробити та затвердити програму підготовки (навчання і стажування) та порядок атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів;
- усунути юридиколінгвістичну колізію у позначенні мовознавчого дослідження законопроектів, зобов'язавши відповідні державні органи

привести у відповідність свої нормативно-правові акти до запропонованих до Закону змін.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Цей проект Закону:

- встановлює проведення лінгвістичної експертизи законопроектів замість проведення редакційного опрацювання законопроектів при їх підготовці до другого та наступних читань.

- зобов'язує Голову Верховної Ради привести свої нормативно-правові акти у відповідність до запропонованих змін до Закону;

- уповноважує Інститут законодавства Верховної Ради України розробити та затвердити методологію щодо проведення лінгвістичної експертизи законопроектів, а також програму підготовки (навчання і стажування) та порядок атестації експертів з проведення лінгвістичної експертизи законопроектів.

4. Стан нормативно-правової бази в зазначеній сфері правового регулювання

Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» (від 10.02.2010 р. № 1861-VI), «Положення про порядок роботи з документами у Верховній Раді України» (розпорядження Голови Верховної Ради України про деякі питання забезпечення документообігу у Верховній Раді України в електронній та паперовій формах (Додаток 1) від 08.02.2021 р. №19), «Положення про Головне управління документального забезпечення Апарату Верховної Ради України» (розпорядження Першого заступника Керівника Апарату Верховної Ради України від 04.02.2019 р. №155-к).

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону України не потребує додаткових матеріальних та інших витрат з Державного бюджету України.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту:

- сприятиме підвищенню якості мови національного законодавства;

- поліпшить рівень реалізації норм законодавства завдяки удосконаленню його мови;

- позитивно вплине на розвиток офіційно-ділового, зокрема законодавчого, стилю української мови;

- дозволить усунути колізію у позначенні мовознавчого дослідження законопроектів в Україні.

Народні депутати України

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» щодо заміни редакційного опрацювання законопроектів лінгвістичною експертизою законопроектів»

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін
<p>Стаття 55. Стенограма, стенографічний бюлетень пленарних засідань Верховної Ради</p> <p>...</p> <p>2. Стенограма відкритих пленарних засідань Верховної Ради до її редагування розміщується на офіційному веб-сайті Верховної Ради не пізніше наступного дня після пленарного засідання, після редакційного опрацювання оформляється в тижневий строк і підписується керівником Апарату Верховної Ради. Протягом цього часу народний депутат може подати свої зауваження щодо неточностей, допущених у стенограмі пленарного засідання.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 55. Стенограма, стенографічний бюлетень пленарних засідань Верховної Ради</p> <p>...</p> <p>2. Стенограма відкритих пленарних засідань Верховної Ради до її редагування розміщується на офіційному веб-сайті Верховної Ради не пізніше наступного дня після пленарного засідання, після лінгвістичної експертизи оформляється в тижневий строк і підписується керівником Апарату Верховної Ради. Протягом цього часу народний депутат може подати свої зауваження щодо неточностей, допущених у стенограмі пленарного засідання.</p> <p>...</p>
<p>Стаття 103. Експертиза законопроектів</p> <p>...</p> <p>2. Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а при підготовці до всіх наступних читань - для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради. Остаточна юридична експертиза і редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 103. Експертиза законопроектів</p> <p>...</p> <p>2. Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а при підготовці до всіх наступних читань - для проведення юридичної та лінгвістичної експертизи у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради. Остаточна юридична та лінгвістична експертизи здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому.</p> <p>...</p>

2

<p>Стаття 117. Строки надання народним депутатам законопроектів, підготовлених до другого читання</p> <p>...</p> <p>2. Законопроект, підготовлений до другого чи повторного другого читання, має бути завізований керівником секретаріату головного комітету та підписаний головою цього комітету.</p> <p>Текст такого законопроекту опрацьовується в юридичному і редакційному підрозділах Апарату Верховної Ради. Висновки юридичної експертизи та редакційного опрацювання підписуються керівниками відповідних підрозділів та додаються до супровідних документів, які надаються народним депутатам разом із законопроектом. Такі висновки можуть бути враховані головним комітетом під час підготовки законопроекту до другого чи повторного другого читання.</p>	<p>Стаття 117. Строки надання народним депутатам законопроектів, підготовлених до другого читання</p> <p>...</p> <p>2. Законопроект, підготовлений до другого чи повторного другого читання, має бути завізований керівником секретаріату головного комітету та підписаний головою цього комітету.</p> <p>Текст такого законопроекту опрацьовується в юридичному і редакційному підрозділах Апарату Верховної Ради. Висновки юридичної та лінгвістичної експертизи підписуються керівниками відповідних підрозділів та додаються до супровідних документів, які надаються народним депутатам разом із законопроектом. Такі висновки можуть бути враховані головним комітетом під час підготовки законопроекту до другого чи повторного другого читання.</p>
<p>Стаття 118. Зміст порівняльної таблиці законопроекту, підготовленого до другого читання</p> <p>...</p> <p>6. У разі якщо висновки юридичної експертизи та редакційного опрацювання містять зауваження до законопроекту, підготовленого до другого читання чи повторного другого читання, головний комітет може розглянути на своєму засіданні пропозиції (поправки) членів комітету, підготовлені з урахуванням таких висновків.</p>	<p>Стаття 118. Зміст порівняльної таблиці законопроекту, підготовленого до другого читання</p> <p>...</p> <p>6. У разі якщо висновки юридичної та лінгвістичної експертизи містять зауваження до законопроекту, підготовленого до другого читання чи повторного другого читання, головний комітет може розглянути на своєму засіданні пропозиції (поправки) членів комітету, підготовлені з урахуванням таких висновків.</p>

Народні депутати України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор,
 заслужений діяч науки і техніки України



Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

С. Ч. 2021 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації
 Бугайко Юлії Олексіївни
 «Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в
 Україні» поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»
 у освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувача кафедри конституційного права та прав людини, доктора юридичних наук, професора Калиновського Б.В., в.о. начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, професора Дрозда О. Ю., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Бугайко Юлії Олексіївни «Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Бугайко Ю.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти практичних працівників, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:
 доктор юридичних наук, професор



Богдан КАЛИНОВСЬКИЙ

Члени комісії:
 доктор юридичних наук, професор



Олексій ДРОЗД

кандидат юридичних наук



Сергій БОНДАР



Україна, 01001, м.Київ,
ул. Еспланадна, 20, оф.1117
тел. +38 (098) 198 14 14,
e-mail: office@globallaw.com.ua
globallaw.com.ua

Національна академія внутрішніх справ

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Бугайко Юлії Олексіївни

Довідка дана про те, що теоретичні висновки та практичні пропозиції, які містить дисертаційна робота здобувачки кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ Бугайко Юлії Олексіївни, на тему: "Конституційно-правові засади лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні", були використані у діяльності ТОВ "ЮК "ГЛОБАЛ ЛО".

Зокрема, було використано у правозастосовчій практиці окремі рекомендації авторки стосовно методики аналізу системи нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у сфері лінгвістичної експертизи законопроектів з метою з'ясування змісту їх положень.

Директор

«*си*» *світлана* 2021 року



Михайло ХІМКА

Додаток Б

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бугайко Ю. О. Лексичні помилки в конституційному законодавстві України. *Юридична Україна*. 2018. № 8. С. 10–14.
2. Бугайко Ю. О. Види лінгвістичної експертизи законопроектів: перспектива впровадження в Україні. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 38. С. 145–166.
3. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза законопроектів як об'єкт конституційно-правового дослідження. *Visegrad journal on human rights*. № 3. 2021. С. 23–35.
4. Бугайко Ю. О. Проблеми правового регулювання і практики реалізації механізмів лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні. *Юридична Україна*. № 5 (221). 2021. С. 13–26.
5. Бугайко Ю. О. Суб'єкти лінгвістичної експертизи законопроектів в Україні та їх правовий статус. *Юридична Україна*. № 6 (222). 2021. С. 6–21.
6. Lukianets-Shakhova, V.; Buhaiko, Y.; Tsvigun, I.; Sokh, K.; Hnatyuk, M.; Spatar, I. The lawmaking linguistic and expert support: European and Ukrainian examples. *Revista Entrelínguas*, Araraquara, V. 7, N. 00, E021113, 2021.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Бугайко Ю. О. Судова лінгвістична експертиза: еволюція та сучасний стан. Лінгвістичні студентські студії: зб. наук. праць. (Вінниця, лют. 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 25–32.

8. Бугайко Ю. О. Юридичний переклад як обов'язкова складова мовної компетенції студента-правника. *Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (Івано-Франківськ, 21–22 бер. 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 43–46.

9. Бугайко Ю. О. Методи лінгвістичного аналізу законодавства: український контекст. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови. (Київ, 28 листоп. 2019 р.). Київ, 2019. С. 54–57.

10. Бугайко Ю. О. Лінгвістична філософія як методологічний підхід до проектування та експертизи законів. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XVI Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2020 р.). Київ, 2020. С. 132–135.

11. Бугайко Ю. О. Співвідношення понять «редакційне опрацювання законопроекту» та «лінгвістична експертиза законопроекту». *На перетині мови і права*: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої до Міжнародного дня рідної мови. (Київ, 19 лют. 2021 р.). Київ, 2021. С. 20–27.

12. Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза як спосіб виявлення корупціогенних факторів у проєктах нормативно-правових актів. *Актуальні проблеми запобігання корупції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів і молодих вчених. (Харків, 14 квіт. 2021 р.). Харків, 2021. С. 60–63.